

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

DMITRIJ RANCEV

ASMENS GARBĖS IR ORUMO GYNIMAS:
CIVILINĖS IR BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SANTYKIS
Magistro baigiamasis darbas

Vadovas
doc. dr. G. Sagatys

VILNIUS, 2009

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
CIVILINĖS IR KOMERCINĖS TEISĖS KATEDRA

ASMENS GARBĖS IR ORUMO GYNIMAS:
CIVILINĖS IR BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS SANTYKIS
Civilinės teisės magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62401S111

Recenzentas

_____ lekt. dr. S. Selelionytė-Drukteinienė

Vadovas

_____ doc. dr. G. Sagatys

Atliko

CVTmd8-01 gr. stud.

_____ **D. Rancev**

VILNIUS, 2009

TURINYS

ĮVADAS.....	4
1. GARBĖS IR ORUMO SAMPRATA	7
1.1. „Garbės“ samprata.....	7
1.2. „Orumo“ samprata.....	9
1.3. Garbės ir orumo tarpusavio santykis.....	10
2. GARBĖS IR ORUMO TEISINĖ APSAUGA BAUDŽIAMUOSIUOSE IR CIVILINIUOSE ĮSTATYMUOSE.....	12
2.1. Garbės ir orumo pažeidimas, kaip civilinės teisės pažeidimas	12
2.1.1. CK 2.24 straipsnyje nustatyti garbės ir orumo pažeidimo požymiai ir jų analizė	13
2.1.2. Duomenų (žinių) ir nuomonės atribojimas.....	19
2.1.3. Aštri kritika ir šokiruojančios žinios	21
2.2. Garbės ir orumo pažeidimas kaip nusikalstama veika	26
2.2.1. Šmeižimas	27
2.2.2. Įžeidimas	31
3. GARBĖS IR ORUMO GYNIMO BŪDAI CIVILINĖJE IR BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE	37
3.1. Garbės ir orumo gynimo būdai civilinėje teisėje	37
3.1.1. Ieškinių dėl veiksmų nutraukimo, prevencinių ieškinių ir ieškinių dėl duomenų paneigimo pareiškimo ypatumai ginant asmens garbę ir orumą.....	38
3.1.2. Neteisminė ginčų dėl garbės ir orumo pažeidimo sprendimo tvarka ir „replikos teisė“	40
3.1.3. Turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo, atlyginimas	42
3.1.4. Asmens garbės ir orumo pažeidimo fakto pripažinimas kaip pažeistų teisių gynimo būdas.....	46
3.2. Garbės ir orumo gynimo būdai baudžiamojoje teisėje.....	47
3.2.1. Privataus ar valstybinio kaltinimo bylos iškėlimas ir nagrinėjimas, kaip garbės ir orumo gynimo būdas	47
3.2.2. Civilinis ieškinys dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo baudžiamojoje byloje.....	49
3.2.3. Apie nukentėjusįjį paskleistų tikrovės neatitinkančių duomenų paneigimo klausimo išsprendimas baudžiamojoje byloje	51
4. ASMENYS, TURINTYS TEISĘ KREIPTIS Į TEISMĄ DĖL GARBĖS IR ORUMO GYNIMO ..	54
4.1. Asmenys, turintys teisę kreiptis į teismą dėl garbės ir orumo gynimo civilinėse bylose.....	54
4.2. Asmenys, turintys teisę kreiptis į teismą dėl garbės ir orumo gynimo baudžiamosiose bylose ..	57
4.3. Mirusių asmenų garbės ir orumo gynimas civilinėse ir baudžiamosiose bylose	59

5. TAKOSKYRA TARP GARBĖS IR ORUMO PAŽEIDIMO DELIKTO IR NUSIKALSTAMOS VEIKOS BEI ATSAKOMYBĖS CIVILINĖS IR BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS ŠAKOSE	
NUMATYMO TIKSLINGUMAS IR PAGRĮSTUMAS.....	63
5.1. Takoskyra tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos	63
5.2. Atsakomybės už garbės ir orumo pažeidimą numatyto civilinėje ir baudžiamojoje teisės šakose tikslingumas ir pagrįstumas.....	70
5.2.1. Visuomenės nuomonė apie asmens garbės ir orumo gynimą Lietuvoje (tyrimo rezultatai)	70
5.2.2. Atsakomybės numatyto dviejose teisės šakose vertinimas teisės požiūriu	71
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	76
LITERATŪRA	79
SANTRAUKA	86
SUMMARY	87
PRIEDAS	88

IVADAS

Gyvename demokratiname pasaulyje, kur egzistuoja politinis ir ideologinis pliuralizmas, žodžio laisvė, visuomenės informacijos laisvė, saviraiškos laisvė, konkurencija. Piktnaudžiavimas arba nesąžiningas naudojimas šiomis teisėmis ir laisvėmis dažnai sukelia garbės ir orumo pažeidimų. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija 1948 m. gruodžio 10 d. nustatė, kad niekas neturi patirti savavališko kėsinosi į jo garbę ir reputaciją ir kad kiekvienas turi teisę į įstatymo apsaugą nuo tokio kėsinosi. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 str. garantuoja, kad įstatymas gina ir draudžia žeminti žmogaus orumą. Tuo tarpu Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas (toliau – KT) 2004 m. gruodžio 29 d. nutarime nurodė: „Orumas – tai neatimama žmogaus, kaip didžiausios socialinės vertybės, savybė. Kiekvienas visuomenės narys turi prigimtinių orumą.“¹ Tai rodo šių žmogaus vertybių svarbą bei tai, kokią dėmesį šių vertybių apsaugai skiria ir tarptautinė bendruomenė, ir valstybė. Šių vertybių apsaugai didelę reikšmę turi civilinės ir baudžiamosios teisės priemonės, nes būtent civilinė ir baudžiamoji teisė įtvirtina ir realiai įgyvendina garbės ir orumo apsaugą.

Žmogus, kurio garbė ir orumas yra pažeisti, pagal Lietuvos Respublikos įstatymus turi galimybę juos apginti dviem būdais:

- vadovaudamasis Lietuvos Respublikos civilinės teisės normomis;
- vadovaudamasis Lietuvos Respublikos baudžiamosios teisės normomis.

Natūralu, kad tokioje situacijoje žmogui kyla klausimų – koku gynimo būdu pasinaudoti, koks gynimo būdas yra priimtinesnis ir efektyvesnis konkrečioje situacijoje. Šie klausimai pastaruoju metu tampa vis aktualesni.

Apskritai garbės ir orumo gynimo klausimas bei šių vertybių gynimo būdo pasirinkimas tampa vis aktualesniais klausimais. Tai lemia kelios priežastys. Visų pirma, daugėja tiek baudžiamųjų, tiek civilinių bylų dėl asmens garbės ir orumo gynimo. Dėl šios priežasties teisminiai procesai (civilinis ir baudžiamasis) trunka ilgiau. Antra, pastebimas teismų praktikos nevienodumas, ypač pirmos instancijos teismuose. Trečia, rinkos ekonomikos, konkurencijos, aktyvių politinių procesų sąlygomis asmeniui tampa labai svarbu kuo operatyviau ir efektyviau apginti ir atstatyti savo pažeistą garbę ir orumą. Ketvirta, šių vertybių pažeidimas gali sukelti turtinės ir neturtinės žalos, todėl nukentėjusiajam svarbu gauti teisingą kompensaciją. Penkta, tam tikrais atvejais garbės ir orumo pažeidimas gali paliesti ir viešąjį interesą, dėl to minėtų vertybių gynimas tampa svarbus ne tik konkrečiam subjektui, bet ir visuomenei.

¹ 2004 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*

Šiame darbe keliamas **probleminis klausimas**: kaip asmeniui, kurio garbė ir orumas pažeisti, geriau ir efektyviau ginti savo pažeistas teises – reikšti ieškinį civilinio proceso tvarka arba paduoti skundą dėl privataus kaltinimo bylos iškelimo?

Atsižvelgiant į šios problemos aktualumą ir norint ją iširti, **tyrimo objektu** pasirinktas asmens garbės ir orumo gynimas civilinės ir baudžiamosios teisės priemonėmis.

Norint iširti auksčiau minėtą tyrimo objektą, **tyrimo dalyku** pasirinktos civilinės ir baudžiamosios teisės normos, reguliuojančios garbės ir orumo gynimą, civilinių ir baudžiamųjų bylų teismų praktika, teisinė mokslinė literatūra, susijusi su nagrinėjama problema, teisės ekspertų, advokatų, prokurorų ir kitų teisininkų komentarai ir nuomonės nagrinėjamu klausimu.

Darbo tikslas – nustatyti skirtumus (ribą) tarp garbės ir orumo delikto ir nusikalstamos veikos.

Tiksliui įgyvendinti numatyti tokie **uždaviniai**:

1. Atskleisti garbės ir orumo sampratas.
2. Nustatyti asmens garbės ir orumo pažeidimo, kaip civilinės teisės pažeidimo, požymius ir asmens garbės ir orumo pažeidimo, kaip nusikalstamos veikos, požymius, kuriuos būtina nustatyti baudžiamojoje arba civilinėje byloje teisme.
3. Nustatyti šalių įrodinėjimo pareigas garbės ir orumo gynimo civiliniame procese ir baudžiamajame procese.
4. Nustatyti, kokių pagrindinių problemų kyla teismų praktikoje nagrinėjant civilines ir baudžiamąsias bylas.
5. Pateikti pasiūlymų dėl minėtų problemų sprendimo ir teisinio reglamentavimo tobulinimo.

Siekiant įgyvendinti užsibrėžtą tikslą ir įvykdyti numatytus uždavinius, darbe naudoti šie **tyrimo metodai**:

1. *Sisteminės analizės metodas*. Taikant šį metodą analizuotos teisės normos, susijusios su nagrinėjama problema. Daugiausia nagrinėtos ir analizuotos civilinės ir baudžiamosios teisės materialinės ir kai kurios procesinės teisės normos, reglamentuojančios garbės ir orumo gynimą. Buvo analizuotos ir kitų teisės šakų normos (pavyzdžiui, konstitucinės teisės, tarptautinės teisės ir kt.). Analizuotos ne tik galiojančios, bet ir netekusios galios teisės normos. Atliekant teisės normų analizę, buvo tiriami tam tikrų teisės normų tarpusavio ryšiai, santykiai, sisteminis taikymas, jų aiškinimas teismų praktikoje ir doktrinoje.
2. *Analizės metodas*. Taikant šį metodą atliktas tyrimas ir darbe pateikiami, aptariami, kritiškai vertinami bei apibendrinami teismų praktikos, susijusios su nagrinėjama problema, pavyzdžiai. Nagrinėjamos ir analizuojamos 2005 – 2008 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) Baudžiamųjų bylų skyriaus (toliau – BBS) ir Civilinių bylų skyriaus (toliau – CBS) teisėjų priimtose nutartyse. Atskirais klausimais, kaip

teismų praktikos pavyzdžiai, pateikiami ir kitų metų LAT nutartys bei senato nutarimai. Taip pat bus analizuojami Lietuvos Konstitucinio Teismo ir Europos žmogaus teisių teismo (toliau – EŽTT) nutarimai ir sprendimai.

3. *Lingvistinis metodas*. Taikant šį metodą aiškinamos teisės normos, susijusios su nagrinėjama problema. Teisės normos aiškinamos nustatant jose vartojamų žodžių bei žodžių junginių reikšmę, vyraujančią tiek bendrinėje, tiek teisinėje kalboje.
4. *Teleologinis metodas*. Taikant šį metodą taip pat aiškinamos sąvokos atsižvelgiant į jų nustatymo tikslus. Aiškinant sąvokas pirmiausia atsižvelgiama į įstatymo leidėjo siekiamus tikslus, įteisinant tam tikrą sąvoką, taip pat į teismų ir kitų subjektų siekiamus tikslus aiškinant tam tikras sąvokas.
5. *Apklausa*. Taikant šį metodą siekta nustatyti visuomenės nuomonę apie garbės ir orumo gynimą Lietuvoje. Apklausa vykdyta elektroninio anketavimo ir tiesioginio anketavimo (respondentams pateiktos spausdintos anketos) būdais. Anketos sudarytos iš uždarų klausimų, su keliais atsakymo variantais. Buvo apklausiami skirtingo išsilavinimo, skirtingo amžiaus (nuo 18 iki 65 metų) respondentai. Apklausti 104 respondentai: teisininkai ir kitų profesijų žmonės, taip pat studentai ir moksleiviai. Apklaustos teritorija – Lietuvos Respublika (kadangi apklausa buvo vykdoma ir elektroninėmis priemonėmis, buvo galimybė apklausti skirtingų Lietuvos miestų gyventojus).

Darbo struktūra ir apimtis: darbą sudaro įvadas, pagrindinė dalis, išvados, santraukos lietuvių ir anglų kalbomis ir literatūros sąrašas. Darbo apimtis 87 lapai (iš jų 71 lapas – pagrindinė dalis). Rengiant darbą buvo panaudota: 37 literatūros šaltiniai, 11 nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų, 54 teismų praktikos šaltiniai, 3 elektroniniai šaltiniai. Darbe cituojami tik labiausiai nagrinėjamus klausimus iliustruojantys šaltinių pavyzdžiai.

1. GARBĖS IR ORUMO SAMPRATA

Garbė ir orumas yra nuo žmogaus, kaip socialinės būtybės, neatsėjamos vertybės. Šios vertybės pereina visus žmogaus ir visuomenės vystymosi etapus. Garbė ir orumas yra santykinai kintančios vertybės, nes garbės ir orumo sampratos ir jų kriterijai keičiasi priklausomai nuo visuomenės². Toks garbės ir orumo sampratų ir vertinimo kriterijų kitimas istorijoje yra viena iš priežasčių to, kad tiek bendrojoje, tiek specialiojoje literatūroje, taip pat ir teisinėje literatūroje, nėra vieningos nuomonės dėl garbės ir orumo sampratų.

Jeigu literatūroje mokslininkai ir filosofai negali susitarti dėl garbės ir orumo sampratų, kyla klausimas „apskritai, ar verta formuluoti garbės ir orumo sampratas ir/arba sąvokas šiame teisės darbe?“ Atsakymas į šį klausimą yra labai paprastas – garbės ir orumo sampratas teisės požiūriu būtina atskleisti dėl kelių priežasčių:

- tik atskleidus šių vertybių sampratas galima bus konstatuoti, ar konkrečioje situacijoje buvo pažeisti garbė ir orumas;
- tik atskleidus šių vertybių sampratas bus galima nustatyti, ar tam tikroje situacijoje buvo pažeistos abi vertybės arba tik tam tikra iš jų.

Šiame skyriuje atskleisime garbės ir orumo sampratas ir pateiksime, mūsų manymu, tiksliausius šių vertybių apibrėžimus teisės požiūriu.

1.1. „Garbės“ samprata

Kaip jau buvo minėta, teisinėje literatūroje yra nemažai diskutuojama apie garbės ir orumo sampratas, sąvokas, šių vertybių kriterijus, bet vieningo, vienareikšmiško apibrėžimo nėra pateikiama. Dar Cesare Beccaria (1939) teigė, kad „garbė priskiriama prie tų žodžių, kurie davė pagrindą ilgiems ir puikiems samprotavimams, kurie nedavė nė vienos tvirtos ir tikslios sampratos apie dalyką.“³

Dabartinis lietuvių kalbos žodynas pateikia tokį „garbės“ apibrėžimą: „Garbė – tai visuomenės pripažįstama pagarba už nuopelnus, šlovė, geras vardas.“⁴ Teisės literatūroje yra pateikiamos šiek tiek kitokios sąvokos. Pavyzdžiui, dr. Власов (2000), atlikęs teisinėje literatūroje siūlomų „garbės“ apibrėžimų apžvalgą, pateikia tokius šios sąvokos apibrėžimų pavyzdžius:

² Puikus pavyzdys galėtų būti JAV teismų vertinimas teiginių, kad ieškovas priklauso komunistų partijai arba jai simpatizuoja. JAV teismų pozicija šiuo klausimu keitėsi priklausomai nuo visuomenės požiūriu į šią partiją: jeigu tuo laikotarpiu visuomenės dauguma buvo pakanti minėtai partijai, teismai nepripažindavo tokių teiginių reputaciją žeminančiomis žiniomis, o visuomenės dauguma minėtą partiją vertino neigiamai. JAV teismai tokius teiginius pripažindavo žeminančiais ieškovo reputaciją (Plačiau žr. **Prosser and Keeton** on The Law of Torts. 5-th edition. – St.Paul: West Publishing Co., 1984. – ISBN 0-314-74880-6 – P.778.).

³ Žr. **Беккариа Ч.** О преступлениях и наказаниях – Москва, 1939 г. – P. 232

⁴ Žr. **Dabartinis lietuvių kalbos žodynas** – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000 – P. 165

<...> garbė – tai dorovės suvokimo ir etikos kategorijos supratimas, kuris apima individo savo visuomeninio reikšmingumo ir jo vertinimo iš visuomenės pusės suvokimą; <...>

<...> garbė – tai teigiamas socialinis piliečio ir organizacijos įvertinimas; <...>

<...> garbė – tai visuomeninis asmenybės vertinimas, dvasinių, socialinių piliečio savybių mastas; <...>

<...> garbė reiškia aukštą piliečio visuomeninį vertinimą; <...>

<...> garbė <...> susijusi su piliečio doroviniu politiniu įvertinimu iš visuomenės pusės, su žmogaus orumu, kurį apibrėžia visuomenė.⁵

Dr. Venckienė (2008) teigia, kad garbė yra susijusi su teigiama aplinkinių reakcija į žmogaus veiksmus; ji nepriklauso nuo žmogaus savęs paties vertinimo, jos atsisakyti neįmanoma, kadangi visuomenė sprendžia, koks asmenybės poelgis yra vertingas, taigi ir kokia asmenybė yra garbinga.

Visuose anksčiau pateiktuose „garbės“ apibrėžimų variantuose galima pastebėti vieną bendrą požymį, kuris pasireiškia tuo, kad garbė – tai ne paties asmens savęs vertinimas, o kitų asmenų (individų) tam tikro konkretaus asmens vertinimas, nuomonė apie jį. Įdomu yra tai, kad LAT praktika pateikia labai panašų „garbės“ apibrėžimą: „garbė – tai viešoji teigiama nuomonė apie asmenį, asmens geras vardas.“⁶ Nors šis apibrėžimas buvo suformuluotas dar 1998 m. LAT teisėjų senato nutarime Nr. 1, jo nuosekliai laikomasi teismų praktikoje ir šiandien.

Galima išskirti tokius „garbės“ požymius:

- tai viešoji nuomonė;
- tai teigiama nuomonė;
- tai yra nuomonė apie asmenį.

Pirmas „garbės“ požymis, kad tai yra viešoji nuomonė, reiškia, kad tokia nuomonė turi būti suformuluota ir paplitusi tarp kitų žmonių, kurie priklauso ne žemesnei už patį subjektą socialinei grupei.⁷ Pavyzdžiui, nuomonė apie vidaus reikalų ministrą, paplitusi tarp nusikalstamo pasaulio atstovų, negali būti laikoma ministro garbe arba jai (garbei) pakenkti. Taip pat nuomonė, kurią suformavo artimas draugas apie konkretų asmenį, irgi negalima vadinti asmens garbe, nes tai yra tik vieno asmens nuomonė, bet ne visuomenės.

⁵ Власов А. Проблемы судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации. – Москва: издательство Сабашниковых, 2000. – ISBN 5-8242-0077-7 – P. 9-11.

⁶ Žr. 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas* – 5 punktas.

⁷ Pažymėtina, kad ir kituose valstybėse garbės pažeidimu laikoma tam tikros asmenų socialinės grupės nuomonės pakeitimas. Pavyzdžiui, JAV pripažįstama, kad asmens reputacija pažeidžiama tik tada, kai asmens pagarba sumažėja tam tikros respektabilios visuomenės grupės akyse. Jeigu žinios apie ieškovą sukelia socialiai smerktinų asmenų neigiamą požiūrį į ieškovą, tai tokių žinių teismas nepripažįsta žeminančiomis. Pavyzdžiui, žinių apie nusikaltėlį, kad jis yra policijos informatorius, paskelbimo teismas nepripažįs žeminančio, nors šios žinios sumenkina nusikaltėlio autoritetą nusikalstame pasaulyje, bet nesumenkina dorų žmonių akyse. (Plačiau žr. Mikelėnas V. Asmens reputacijos gynimas: lyginamoji analizė // Teisė: mokslo darbai – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996, T.29. – P. 74.)

Antras požymis, kad „garbė“ yra teigiama nuomonė reiškia, jog nuomonė turi būti pozityvi (turima omeny nuomonė, kuri buvo iki garbės pažeidimo). Negatyvios nuomonės apie asmenį negalima laikyti „garbe“. Trečias požymis, kad „garbė“ yra nuomonė apie asmenį, reiškia, jog nuomonė turi būti suformuota apie konkretų asmenį. Jeigu nuomonė yra apie asmenų grupę, negalima laikyti to „garbe“. Šiuo atveju tikslinga kalbėti apie reputaciją arba gerą vardą.

1.2. „Orumo“ samprata

Kalbant apie „orumą“, reikia pažymėti, kad, kaip teigia dr. Venckienė (2008), šis terminas šiuolaikinės demokratinės valstybės teisės sistemoje vartojamas dviem aspektais: 1) kaip žmogaus teisių sistemą pagrindžiantis principas, 2) kaip savarankiškas teisės objektas.

„Orumo“ sąvoka palyginus su „garbe“ yra santykinai naujai paplitusi, nors jos formavimui, kaip rašo dr. Venckienė (2008), „įtakos turėjo antikos filosofai, krikščionybė, humanizmas bei apšviestos epochos žmogaus kaip racionalios būtybės unikalumo idėjos.“ Didžiausia įtaką „orumo“ sąvokai turėjo humanistai, kai viduramžių pabaigoje iškėlė žmogaus kaip aukščiausios vertybės idėją. Humanistai teigė, kad žmogus yra aukščiausia vertybė, turinti aukštą paskirtį, nepriklausomai nuo jo priklausymo tam tikram luomui, socialinei grupei, rasei, tautai ir pan. Vėliau tas išskirtinis požymis, kuris daro žmogų aukščiausia vertybe, buvo pavadintas „žmogaus orumu“. Kaip pagrįstai teigia dr. Власов (2000), toks humanistų požiūris į žmogų teisiškai yra labai svarbus, nes asmenybės pripažinimas aukščiausia nėra su kuo nepalyginama vertybė reikalauja tam tikrų žmogaus teisių pripažinimo, o asmens traktavimas kaip aukščiausios vertybės reikalauja gerbti ir ginti jo garbę bei garantuoti jam tam tikras teises⁸. Dr. Venckienė (2008) pateikia tokią žmogaus orumo sąvoką: „Žmogaus orumas – tai žmogaus kaip biologinės rūšies vertingumas, kurios apsauga reiškia žmogaus fizinio ir moralinio integralumo išskirtinumo gamtos pasaulyje pripažinimą; tai kiekvieno asmens teisinio subjektiškumo pagrindas, kurio demokratinėje visuomenėje atsisakyti neįmanoma ir jis neprarandamas dėl netinkamo elgesio“⁹. Iš to seka, kad žmogaus orumas yra žmogaus teisių sistemą pagrindžiantis principas. Tokia samprata orumo gynimo požiūriu nėra priimtina ir tikslinga, nes ji suponuoja mintį, kad bet kokios žmogaus teisės pažeidimas reiškia asmens orumo pažeidimą – tai per daug išplečia orumo pažeidimo kaip delikto bei kaip nusikalstamos veikos ribas. Taigi tokia samprata orumo gynimo požiūriu svarbi tiek, kiek parodo orumo, kaip teisės saugomos vertybės, svarbą.

Remiantis teisine orumo gynimo praktika, labiau priimtina yra orumo, kaip savarankiško teisės objekto, samprata. Tokia samprata yra suformuluota teismų praktikoje. 1998 m. LAT teisėjų senato

⁸ Власов А. Проблемы судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации. – Москва: издательство Сабашниковых, 2000. – ISBN 5-8242-0077-7 – P. 9-13.

⁹ Venckienė E. Žmogaus orumas – probleminiai terminologijos aspektai // Jurisprudencija: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio leidybos centras, 2008, Nr.10(112). – ISSN 1392-6195 – P. 43.

nutarime Nr. 1 buvo pateikta tokia „orumo“ samprata: „Orumas – tai asmens savęs vertinimas, kuri lemia visuomenės įvertinimas“¹⁰. Kaip matome, LAT pateikta „orumo“ samprata yra gana trumpa, tiksli ir lakoniška, tačiau apima pagrindinius humanistinio ir orumo kaip žmogaus teisių sistemos pagrindinio principo požiūrių požymius. Šia, dar 1998 m. LAT pateikta „orumo“ samprata, ir iki šiol vadovaujamosi teismų praktikoje – tai parodo šios sampratos tikslingumą ir priimtinumą.

Galima išskirti tokius „orumo“ požymius:

- tai vertinimas – orumas – tai kritinė nuomonė, galinti būti ir teigiama, ir neigiama;
- tai *savęs* vertinimas – kitaip sakant, tai ne kitų žmonių, o būtent asmeninė nuomonė apie save;
- tai konkretaus *asmens* savęs vertinimas – orumo požiūriu konkretaus asmens orumą sudaro būtent tik jo paties kritinė nuomonė apie save;
- asmens savęs vertinimą lemia visuomenės įvertinimas – tai reiškia, kad asmens kritinė nuomonė apie save lemia kitų žmonių nuomonė apie jį (šiuo atveju reikėtų pažymėti, kad ne visais atvejais visuomenės vertinimas lemia savęs vertinimą);
- asmens orumui reikšmės turi ir fiziniai, ir dvasiniai (moraliniai) asmens ypatumai. Tai reiškia, kad žmogaus orumą galima pažeisti veikiant žmogų fiziškai, pavyzdžiui, mušant, ar morališkai (baudžiamojoje teisėje naudojamas terminas „psichinis smurtas“), pavyzdžiui, žmogaus akivaizdoje atliekant žeminančius veiksmus su jo artimaisiais ir sakant, kad dėl to kaltas jis pats;
- orumas neprarandamas dėl netinkamo elgesio – tai reiškia du dalykus: 1) jeigu žmogus atlieka moralės ir visuomenės požiūriu nepriimtinius veiksmus, bet pats mano, kad neperžengia moralės ribų, jo orumas nepažeidžiamas; 2) kadangi orumą sudaro ir pozityvi, ir negatyvi žmogaus nuomonė apie save, orumas išlieka bet kokių atveju, nepriklausomai nuo žmogaus elgesio ir nuo visuomenės to elgesio vertinimo;
- asmens orumo atsisakyti neįmanoma – šis požymis išplaukia iš prieš tai buvusio požymio.

1.3. Garbės ir orumo tarpusavio santykis

Ankstesniųjų metų teisinėje literatūroje galima buvo sutikti nuomonių, kad garbė ir orumas yra panašios, viena kitą kompensuojančios sąvokos, ir jas atskirti nėra tikslinga. Bet remiantis prieš tai išdėstytomis šių vertybių sampratomis ir jų požymiais vienareikšmiškai galima daryti išvadą, kad šios vertybės, nors ir turi tik vieną bendrą požymį – vertinimą, iš esmės yra skirtingos, nes, vienu atveju –

¹⁰ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas* – 5 punktas.

tai visuomenės (kitų žmonių) vertinimas, o kitu atveju – tai savęs paties kritinis vertinimas. Pažymėtina, kad tokios nuomonės laikosi ir teismai (tai išplaukia iš to, kad teismai laikosi prieš tai pateiktų šių vertybių sampratų). Nepaisant to, neginčytina yra tai, kad garbė ir orumas yra tarpusavyje susijusios vertybės. Iš to kyla mažiausiai du klausimai: koks tarpusavio santykis sieja šias vertybes ir ar pažeidžiant vieną iš šių vertybių galima pažeisti ir kitą?

Pabandykite atsakyti į šiuos klausimus analizuodami konkretų pavyzdį. *Žmogus „X“, kuris nėra gelbėtojas, eidamas pro šalį pamatė degantį namą ir išgirdo iš degančio namo besišaukiančius pagalbos tris žmones. Iš namo, rizikuodamas savo gyvybe, jis sugebėjo išgelbėti tik vieną žmogų, nes dėl didelio karščio nerado jėgų dar karta įeiti į degantį pastatą. Kol atvažiavo gelbėtojai, kiti žmonės žuvo.* Tokioje situacijoje X poelgis visuomenės vertinimas labai pozityviai. Visuomenės akyse X buvo didvyris, kuris, rizikuodamas savo gyvybe, išgelbėjo žmogų. Po tokio įvykio žmogaus „garbė“ tikrai nenukentėjo, o tik pagerėjo (padidėjo). Pats žmogus galbūt gali išgyventi dėl to, kad nesugebėjo išgelbėti kitų žmonių gyvybių, nes neva „pabijojo“ dar kartą įeiti į degantį pastatą. Šiuo atveju jo paties savęs vertinimas kritiškas ir negatyvus, o tai gali turėti neigiamos įtakos jo orumui. Bet po to, jei šiam žmogui būtų įteiktas apdovanojimas už žmogaus gyvybės išgelbėjimą gaisro metu, ar už savo poelgį būtų kitaip pagerbtas viešai, X nuomonė apie save turėtų pagerėti, ir galbūt X pats imtų vertinti save kaip didvyrį. Šita situacija parodo, kad garbė ir orumas tarpusavyje susiję taip, kad:

- asmens orumas negali turėti jokios įtakos asmens garbei;
- asmens garbė gali turėti tiek teigiamos, tiek neigiamos įtakos asmens orumui.

Iš šių dviejų „garbės“ ir „orumo“ sąsajos ypatumų darytina išvada, kad pažeidus asmens garbę savaime galima pažeisti ir asmens orumą, o pažeidus asmens orumą savaime negalima pažeisti asmens garbės.

Apibendrinus viską, kas buvo pasakyta šiame skyriuje, galima daryti tokias **išvadas**:

- garbė ir orumas teisės požiūriu yra skirtingos asmens vertybės;
- teismų praktikoje pateikiamos šių vertybių gynimo požiūriu labiausiai tinkamos ir tikslios „garbės“ ir „orumo“ sampratos: asmens garbė – tai viešoji teigiama nuomonė apie asmenį, asmens geras vardas; asmens orumas – tai asmens savęs vertinimas, kurį lemia visuomenės įvertinimas;
- nors asmens „orumas“ teisinėje literatūroje suprantamas dviem aspektais: kaip žmogaus teisių sistemą pagrindžiantis principas ir kaip savarankiškos teisės objektas, „orumo“ gynimo požiūriu teisiškai reikšminga tik paskutinė samprata;
- pažeidus asmens garbę savaime galima pažeisti ir asmens orumą, pažeidus asmens orumą savaime neįmanoma pažeisti asmens garbės.

2. GARBĖS IR ORUMO TEISINĖ APSAUGA BAUDŽIAMUOSIUOSE IR CIVILINIUOSE ĮSTATYMUOSE

Kaip jau buvo minėta ankstesniuose skyriuose, žmogaus garbė ir orumas yra labai svarbios prigimtinės žmogaus neturtinės vertybės. Valstybės, siekdamos užtikrinti šių vertybių apsaugą, įtvirtina jų neliečiamumą, teisių į garbę ir orumą garantijas savo konstitucijose, (pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 str., Rusijos Federacijos 23 str. ir kt.), tarptautiniuose teisės aktuose (pavyzdžiui, Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktas, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – EŽTK), Žmogaus teisių ir biomedicinos konvencija ir kt.). Bet visos šios nuostatos iš esmės yra tik deklaratyvaus pobūdžio, jos deklaruoja arba garantuoja šias teises¹¹. Realiai žmogaus garbę ir orumą gina ir jų apsaugą užtikrina valstybės vidaus teisės aktai, konkrečiau, – įstatymai – Lietuvoje tai Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (toliau – BK) ir Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – CK)¹².

Šiame skyriuje bus analizuojamos CK ir BK nuostatos, užtikrinančios garbės ir orumo apsaugą, bus aptariami garbės ir orumo pažeidimo, kaip delikto, ir kaip nusikalstamos veikos požymiai bei aplinkybės, kurias reikia įrodyti teisme bei bus aptarti garbės ir orumo gynimo būdai.

2.1. Garbės ir orumo pažeidimas, kaip civilinės teisės pažeidimas

Garbės ir orumo pažeidimas, kaip civilinės teisės pažeidimas, yra įtvirtintas CK 2.24 str. Nors šitas straipsnis didelės apimties (jo yra 9 dalys), tačiau pati teisės pažeidimo sudėtis yra įtvirtinta tik straipsnio 1 dalyje, o kitos dalys numato pažeistų teisių gynimo tvarką ir gynimo ypatumus atskirais atvejais. Taigi CK 2.24 str. 1 d. skamba taip: *Asmuo turi teisę reikalauti teismo tvarka paneigti paskleistus duomenis, žeminančius jo garbę ir orumą ir neatitinkančius tikrovės, taip pat atlyginti tokių duomenų paskleidimu jam padarytą turtinę ir neturtinę žalą. Po asmens mirties tokią teisę turi jo sutuoktinis, tėvai ir vaikai, jeigu tikrovės neatitinkančių duomenų apie mirusįjį paskleidimas kartu žemina ir jų garbę bei orumą. Preziumuojama, jog paskleisti duomenys neatitinka tikrovės, kol juos paskleidęs asmuo neįrodo priešingai.*

Analizuojant teisės pažeidimo sudėtį tradiciškai turi būti atsakyta į tokius klausimus:¹³

¹¹ Išimtis galėtų būti EŽTK, nes jos įgyvendinimo kontrolei yra įsteigtas EŽTT, tačiau konvencijos nuostatos vis tiek yra deklaratyvaus pobūdžio ir realaus įgyvendinimo mechanizmo nenustato.

¹² Pažymėtina, kad kai kuriose valstybėse yra priimti konkretūs įstatymai, kurie užtikrina garbės ir orumo apsaugą. Pavyzdžiui, Rusijos Federacijoje yra priimtas 1999 m. kovo 10 d. įstatymas „Dėl Rusijos Federacijos piliečių teisių į garbės ir orumo užtikrinimą“.

¹³ Čia minimi tik labiausiai teisės šakose paplitę teisės pažeidimo sudėties požymiai. Atskirose teisės šakose yra ir kitų būtinų teisės pažeidimo sudėties požymių, pavyzdžiui, teisės pažeidimo padarymo vieta, teisės pažeidimo padarymo įrankiai ir kt.

- kokia teisės saugoma vertybė pažeidžiama šituo teisės pažeidimu;
- kokia veika (t.y. veikimu ar neveikimu) padaromas šis teisės pažeidimas;

Tam tikrais atvejais taip pat turi būti nustatyta:

- asmens, padariusio pažeidimą, kaltė;
- žala;
- priežastinis ryšys tarp padarinių ir veikos.

2.1.1. CK 2.24 straipsnyje nustatyti garbės ir orumo pažeidimo požymiai ir jų analizė

Atsakant į minėtus klausimus, galima konstatuoti, kad CK 2.24 str. saugo asmens garbę ir orumą – tai ir yra šio straipsnio saugomos vertybės. Daug svarbesnis yra kitas šio teisės pažeidimo sudėties požymis – veika, kuria yra padaromas teisės pažeidimas. CK 2.24 str. 1 d. veika yra nusakyta šiais žodžiais: „paskleistus duomenis, žeminančius jo garbę ir orumą ir neatitinkančius tikrovės“. Tai rodo, kad asmens garbės ir orumo pažeidimas civilinėje teisėje padaromas duomenų, žeminančių asmens garbę ir orumą ir neatitinkančių tikrovės, paskleidimu. Šito požymio svarbą įrodo ir teismų praktika, nes būtent duomenų¹⁴ paskleidimą ir su duomenimis bei paskleidimu susijusius klausimus nagrinėja teismai, kai sprendžia ginčus dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo. 2007 m. kovo 16 d. LAT nutartyje, priimtoje civilinėje byloje, nurodė: *Teisėjų kolegija <...> nurodo, kad asmens garbė ir orumas pagal CK 2.24 straipsnį gali būti ginami nustatčius šių faktų visumą: 1) duomenų paskleidimo faktą; 2) faktą, kad duomenys yra apie ieškovą; 3) faktą, kad duomenys žemina asmens garbę ir orumą; 4) faktą, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės. Teisėjų kolegija pabrėžia, kad teismai, nustatydami duomenų paskleidimo faktą, turi nustatyti du dalykus: kas buvo paskleista: duomenys ar nuomonė; ar duomenys tikrai buvo paskleisti.*¹⁵ Būtinumą nustatyti minėtų faktų visumą pabrėžia ir 1998 m. gegužės 15 d. LAT teisėjų senato nutarimas Nr. 1. Toliau detaliau analizuosime LAT nutartyje minimus keturis požymius, kurie atskleidžia veiką, kuria padaromas garbės ir orumo pažeidimas (kaip civilinės teisės pažeidimas).

Nustatant duomenų paskleidimo faktą, reikia žinoti, kas yra duomenys ir ką galima laikyti paskleidimu. 1998 m. gegužės 15 d. LAT teisėjų senato nutarime Nr. 1 teismams išaiškinta, kad „duomenys – fakto turinį atskleidžianti informacija“¹⁶. Remiantis šiuo išaiškinimu galima daryti išvadą, kad duomenys – tai bet kokia informacija, kuri įrodo arba pagrindžia (realiai arba tariamai) arba konstatuoja tam tikro fakto arba aplinkybių buvimą arba nebuvimą. Tokios nuomonės laikosi ir

¹⁴ Teismų praktikoje dažnai vietoj „duomenų“ sutinkama sąvoka „žinių“, tai yra dėl to, kad senajame CK buvo vartojama sąvoka „žinios“

¹⁵ LAT CBS 2007 m. kovo 16 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-113/2007

¹⁶ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas, 7 punktas.*

LAT, vienoje iš civilinių bylų pasakęs, kad „sąvoka „duomenys“ reiškia nurodytas, konstatuotas tam tikras aplinkybės, faktus, t. y. informaciją, kurios tikrumą galima patvirtinti taikant tiesos ir netiesos kriterijus“¹⁷. Informacija gali būti perduodama arba laikoma teksto (žodžių), garso įrašų, vaizdo įrašų, nuotraukų, schemų ir kita forma. Pavyzdžiui, minėtoje civilinėje byloje *ieškovas kreipėsi į teismą ir prašė įpareigoti atsakovą <...> paskelbti, kad neatitinka tikrovės šie straipsnyje <...> nurodyti teiginiai: „R. P. Vyriausybės nutarimas G. T. sumažino sklypo nuomos kainą“ ir kt*¹⁸. Kitoje byloje kilo ginčas dėl to, kad *kabelinė televizija „Roventa“ informacinėje laidoje „Žinios“ parodė reportažą <...>, kuriame buvo rodomi ieškovai, jų automobilis, valstybinis numeris ir demonstruojamas ieškovo pokalbio su policijos pareigūnais ir žurnalistais garso įrašas, be to, laidoje buvo paskelbti tikrovės neatitinkantys duomenys, kad ieškovė pažeidė Kelių eismo taisykles ir už tai bus nubausta administracine nuobauda, kad ieškovas neseniai buvo praradęs vairuotojo pažymėjimą. Šiaulių apygardos administracinis teismas įsiteisėjęs 2005 m. kovo 18 d. nutarimu administracinėje byloje nustatė, kad ieškovė nepadarė administracinio teisės pažeidimo, administracinė byla buvo nutraukta*.¹⁹ Dar kitoje byloje *ieškovė teigė, kad buvo pažeista jos garbė ir orumas dėl to, kad dienraščio „Lietuvos rytas“ priedo „Gyvenimo būdas“ puslapiuose buvo išspausdintas straipsnis „Po politikos mūšių – į jaunos draugės glėbį“, straipsniuose buvo atgamintos ieškovės nuotraukos, kurios nebuvo darytos viešoje vietoje ir kurios nebuvo susijusios su ieškovės visuomenine veikla, jos tarnybine padėtimi, taip pat straipsniuose buvo teigiama, kad ieškovė buvo vedusio vyro meilužė*.²⁰ Visuose pateiktuose pavyzdžiuose pateikiama informacija apie ieškovus (teiginiai, nuotraukos, vaizdo įrašai) tariamai įrodo tam tikrą faktų egzistavimą (pavyzdžiui, kad ieškovė turėjo artimus santykius su nurodytu vyru arba kad ieškovas padarė Kelių eismo taisyklių pažeidimą).

Ne mažiau svarbu išsiaiškinti ir tai, kas gali būti laikoma duomenų paskleidimu. Teismų praktikos analizė leidžia daryti išvadą, kad duomenų paskleidimas – tai jų pranešimas tretiesiems asmenims. Asmenų skaičius, kuriems duomenys tapo žinomi, paskleidimo faktui nustatyti reikšmės neturi, tai reiškia, kad pakanka to, jog duomenys tapo žinomi (buvo pranešti) bent vienam trečiajam asmeniui. Duomenys gali būti paskleisti įvairiais būdais. Pavyzdinis paskleidimo būdų sąrašas pateiktas LAT 1998 m. gegužės 15 d. LAT teisėjų senato nutarime Nr. 1: *Paskleistomis laikomos žinios: paskelbtos per visuomenės informavimo priemones – knygas, laikraščius, žurnalus, biuletenius ar kitus leidinius, televizijos, radijo programas, kino ar kitą garso ar vaizdo studijos produkciją, informacijos agentūros pranešimus, elektroninėmis priemonėmis platinamus pranešimus <...>, praneštos vienam ar daugeliui asmenų pokalbio metu, viešuose pasisakymuose, per atvirlaiškius, telegramas, dokumentus, išdėstytos tarnybinėse charakteristikose bei paskelbtos kitu būdu žodine,*

¹⁷ LAT CBS 2007 m. spalio 12 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-411/2007

¹⁸ Ten pat

¹⁹ LAT CBS 2008 m. rugsėjo 23 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-394/2008

²⁰ LAT CBS 2008 m. balandžio 30 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-265/2008

rašytine ar kita materialia forma²¹. Gana tikslus duomenų paskleidimo apibūdinimas pateiktas 2008 m. kovo 26 d. LAT priimtoje nutartyje: *Kiekvienu atveju, nustatydamas, ar buvo duomenų paskleidimo faktas, teismas turi išsiaiškinti, ar tie duomenys tapo žinomi trečiajam asmeniui. Sąvoka „paskleidimas“ apima duomenų perdavimą bet kokiomis priemonėmis (žodžiu, raštu, laišku, įsakymu ir pan.), per visuomenės informavimo priemones, elektoriniu paštu, internetu ir pan. bent vienam asmeniui, išskyrus tą, apie kurį tie duomenys skleidžiami.*²² Pažymėtina, kad visais atvejais informacija turi būti pranešama būtent tretiesiems (ar trečiajam) asmenims. Trečiaisiais asmenimis reikia laikyti asmenis, kurie iš pradžių nedisponuoja ta informacija, taip pat tuos, kurie gauna informacijos ne dėl tarnybinių arba darbo santykių.²³

Nustatant kitą faktą, „ar duomenys yra apie ieškovą“, didelių problemų dėl sąvokų nekyla. Šiuo atveju teismas tiesiog patikrina, ar paskleista informacija įrodo arba pagrindžia (realiai arba tariamai), arba konstatuoja tam tikro fakto arba aplinkybių, susijusių su ieškovu buvimą arba nebuvimą. Kaip nurodo LAT, kad būtų konstatuota, jog duomenys yra apie ieškovą „pakanka, kad pagal nurodytus požymius aplinkiniai atpažintų asmenį, apie kurį yra paskleistos žinios“²⁴. Teismų praktikoje problemų kyla tada, kai iš pateiktos informacijos negalima daryti vienareikšmiškos išvados, kad informacija yra būtent apie ieškovą. Dažniausiai taip nutinka, kai iš pateiktos informacijos negalima atpažinti ieškovo. Pavyzdžiui, kai pateikiama nuotrauka arba vaizdo įrašas, kuriame nesimato pavaizduoto asmens veido arba pateiktoje informacijoje asmuo apibūdinamas bendrais požymiais ir pan. Tokioje situacijoje pats ieškovas visomis įstatymo suteiktomis įrodinėjimo priemonėmis turi įrodinėti, kad pateiktoje informacijoje galima atpažinti jį (pavyzdžiui, iš tam tikrų randų arba kitų ypatingų požymių) ir todėl paskleista informacija yra apie ieškovą. Tokios pozicijos laikosi ir LAT: *faktą įrodinėja ieškovas, jeigu jis tiesiogiai nebuvo paminėtas ir iš paskleistų žinių (duomenų) turinio neaišku, ar žinios yra apie jį*²⁵ Kita probleminė situacija gali susiklostyti, kai duomenys buvo paskleisti apie grupę asmenų, bet į teismą kreipėsi apginti jo garbę ir orumą tik vienas iš asmenų. Tokioje situacijoje svarbu nustatyti: 1) ar yra požymių, vienijančių minėtus asmenis; 2) koks yra minėtų asmenų grupės dydis; 3) ar ieškovas priklauso minėtai asmenų grupei; 4) ar duomenys nėra pernelyg abstraktūs. Jeigu paskleisti konkretūs duomenys apie nedidelę asmenų grupę, yra tuos asmenis vienijančių požymių (pavyzdžiui, konkretus pomėgis) ir nustatyta, jog ieškovas priklauso tai asmenų grupei, turi būti laikoma, kad duomenys buvo

²¹ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7^l straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 4 punktas

²² LAT CBS 2008 m. kovo 26 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-183/2008

²³ Pavyzdžiui, nebus laikoma duomenų paskleidimu sąžiningas asmens kreipimasis į kompetentingas institucijas (policiją, muitinę, aplinkos apsaugos institucijas ir kt.), informacijos pranešimas subjektui, kuris pats gali su ja susipažinti, kai informacija perduodama kitam subjektui vykdant įstatymo nustatytą pareigą ir t.t.

²⁴ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7^l straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 9 punktas.

²⁵ Ten pat

paskleisti apie ieškovą.²⁶ Tokios pozicijos taip pat laikosi ir LAT: *Kai žinios yra paskleistos apie kelis asmenis, susijusius pagal darbą, profesiją, pomėgius ir pan., konkrečiai nenurodant jų pavardžių, ir nustatoma, kad ieškovas priklauso šiai grupei, tai laikytina, jog žinios yra paskleistos ir apie ieškovą. Jeigu aptariama asmenų grupė yra didelė, o paskleistos žinios pernelyg abstrakčios, tai nelaikytina, jog žinios yra apie vieną kurį nors tos grupės asmenį.*²⁷

Trečias faktas, kurį turi nustatyti teismas, sprenddamas civilines bylas dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo, yra tai, kad duomenys žemina asmens garbę ir orumą. Kadangi sąvokos „duomenys“, „garbė“ ir „orumas“ prieš tai jau buvo atskleistos (žr. 1 skyr.), lieka išsiaiškinti kokie duomenys arba kokia informacija žemina asmens garbę ir orumą. Šiuo klausimu LAT yra pasisakęs 1998 m. gegužės 15 d. senato nutarime Nr. 1: *„žeminančiomis laikytinos tikrovės neatitinkančios žinios, kurios įstatymo, moralės, paprotinių normų laikymosi požiūriu pažeidžia asmens garbę ir orumą, gerą vardą visuomenėje. Tai klaidinga ir diskredituojanti asmenį informacija, kurioje teigiama apie asmens padarytą teisės, moralės ar paprotinių normų pažeidimą, negarbingą poelgį, netinkamą elgesį buityje, šeimoje, viešajame gyvenime, nesąžiningą visuomeninę, gamybinę-ūkinę, komercinę veiklą ir pan.*²⁸ Iš tokio LAT išaiškinimo galima daryti išvadą, kad žeminančiomis laikomi duomenys, kurie:

- neatitinka tikrovės;
- įstatymo, moralės arba kitų paprotinių normų (tai gali būti bažnytiniai kanonai, statutai, tam tikrų legaliai veikiančių ir visuotinai pripažintų bendrijų arba bendruomenių statutai) laikymosi požiūriu pažeidžia asmens garbę ir orumą ir (arba) gerą vardą visuomenėje.

Pavyzdžiui, vienoje iš LAT išnagrinėtų bylų, kurioje ieškovas prašė pripažinti neatitinkančiomis tikrovės, jo garbę ir orumą žeminančiomis paskelbtas <...> tokias žinias: „ <...> Lietuvą ir „Mažeikių naftą“ išvogusių, o po to perpardavusių Rusijai Lietuvos piliečių grupėje sutartinai veikė <...> V. Landsbergis <...>“, LAT <...> minėtą teiginį įvertino kaip paskelbtą tikrovės neatitinkančią ir ieškovo V. Landsbergio garbę ir orumą žeminančią informaciją. Savo išvadą teismas argumentavo tuo, kad ar paskelbta žinia yra žeminanti, turi įrodyti ieškovas. Teiginys „vagis“ visuomenėje suprantamas vienareikšmiškai ir tokio teiginio paskelbimas apie asmenį protingam, moraliam žmogui sukelia neigiamą nuomonę apie vagimi pavadintą asmenį<...> nagrinėjant bylą, atsakovas nepateikė teismui jokių įrodymų, kurie patvirtintų, jog ieškovas V. Landsbergis dalyvavo „išvagiant“ AB „Mažeikių

²⁶ Jeigu paskleidžiami duomenys apie organizacijos, jos padalinių veiklą konkrečiai nenurodant darbuotojų pavardžių ar kitų duomenų, pagal kuriuos būtų galima atpažinti konkretų asmenį, nėra laikoma, kad duomenys buvo paskleisti apie kokį nors asmenį, tokioje situacijoje, kaip nurodė LAT 1998 m. gegužės 15 d. senato nutarime Nr. 1, turi būti laikoma, kad duomenys buvo paskleisti apie organizaciją.

²⁷ Ten pat

²⁸ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 6 punktas.

nafta“. Teismas pripažino, kad minėtas teiginys pažeidžia ieškovo garbę ir orumą²⁹. Svarbu paminėti, kad tai, jog paskleistos žinios žemina garbę ir orumą, įrodinėja ieškovas.

Paskutinis faktas, kurį turi nustatyti teismas bylose dėl garbės ir orumo pažeidimo, yra tai, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės. Lietuvių kalbos žodynas pateikia tokį „tikrovės“ apibrėžimą: „tikrovė yra tai, kas yra, realybė, esama daiktų padėtis; tiesa, tikrumas.“³⁰ Teismas nustatinėja šį faktą palygindamas paskleistas žinias su tais reiškiniiais, įvykiais, veiksmais, kurie įvyko ar egzistuoja tikrovėje. Tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje. 2007 m. spalio 12 d. nutartyje LAT nurodė: *kad duomenys neatitinka tikrovės, reiškia, jog paskleistos žinios yra melagingos, pramanytos, išgalvotos, t. y. iš tikrųjų tokių faktų, aplinkybių nebuvo arba būta kitokių. Atitiktis tikrovei vertinama dviem aspektais: 1) ar teisingas pranešimas apie faktus; 2) ar teisingai, adekvačiai vertinami įvykę faktai. Paskleisti duomenys neatitinka tikrovės, jeigu faktai tikrovėje neegzistavo, įvykiai klostėsi ne taip, kaip nurodoma, asmens poelgiai vertinami neadekvačiai vykusiems faktams.*³¹ Lygindamas paskleistus duomenis ir egzistuojančius tikrovėje faktus, teismas iš pradžių patikrina, kaip tiksliai buvo perduota informaciją apie faktus (pavyzdžiui, ar faktai nebuvo perdėti, ar buvo atskleistos visos būtinos aplinkybės, kuriomis įvyko faktas ir pan.) ir, antra, ar teisingai ir adekvačiai vertinami įvykę faktai³². Duomenys gali būti skleidžiami ne tik vartojant bendrinę kalbą ir tiesioginę žodžių prasme, bet ir panaudojant vaizdingumo priemones (metaforas, frazeologizmus, hiperboles ir pan.), arba feljetonų ir šaržų forma. Tokiais atvejais teismas turi nustatyti, ar atitinka tikrovę informacija, kuri sudaro skelbiamų duomenų esmę, ar ji nėra iškreipta. Jeigu duomenų pagrindą sudaro teisingos žinios, tai literatūrinė tokių žinių paskleidimo forma nelaikytina asmens garbės ir orumo pažeidimu. Tai patvirtina ir EŽTT praktika³³. Taip pat svarbu pažymėti, kad neesminiai paskleistos informacijos trūkumai, jeigu jie neturi įtakos faktui egzistuoti, neturi reikšmės duomenų tikrovės atitikimo faktui nustatyti (pavyzdžiui, netiksliai nurodytas laikas, vietovė ir pan.), tačiau, kaip pažymėjo LAT, tam tikrais atvejais teismas, atsižvelgdamas į konkrečios bylos aplinkybes, gali nuspręsti, kad būtina įrodyti, jog paskleistos žinios visiškai neatitinka tikrovę.³⁴

Kalbant apie duomenų tikrovės neatitikimą, reikia paminėti, kad CK 2.24 str. 1 d. nustato duomenų neatitikimo tikrovės prezumpciją: „Preziumuojama, jog paskleisti duomenys neatitinka

²⁹ LAT CBS 2005 m. sausio 10 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-42/2005

³⁰ Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/startas.htm> [žiūrėta 2009 04 26]

³¹ LAT CBS 2007 m. spalio 12 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-411/2007

³² Pavyzdžiui, skelbiama, kad žmogus yra žmogudys ir turi būti nuteistas, nors realiai žmogus nužudė užpuolikus, gindamas savo gyvybę, neperžengdamas būtinosios ginties ribų, iš legaliai laikomo šaunamojo ginklo; tokie duomenys bus pripažinti neatitinkantys tikrovės, nes vertinimas yra neadekvatus ir neobjektyvus: žmogus vertinamas kaip nusikaltėlis, nors jokio nusikaltimo jis nepadarė.

³³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. liepos 8 d. bylos *Lingens v Austria* sprendime nurodė: *Konvencija gina ne tik asmenį, paskleidusį absoliučiai teisingą informaciją, bet ir asmenį, kuris, įgyvendindamas teisę reikšti savo nuomonę, pavartojo tam tikro laipsnio faktų perdėjimą – hiperbolizavimą.*

³⁴ Žr. 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas.*

tikrovės, kol juos paskleidęs asmuo neįrodo priešingai. „Įstatymas taip pat numato duomenų atitikimo tikrovę įrodinėjimo pareigą atsakovui. Iš to išplaukia: jeigu atsakovas neįrodys, kad jis paskleidė duomenis, kurie atitinka tikrovę, teismas pripažins, jog paskleisti duomenys neatitinka tikrovės“³⁵.

Kalbant apie veiką, kuria padaromas CK 2.24 str. nurodytas teisės pažeidimas, reikia atsakyti į dar vieną klausimą – ar garbė ir orumas gali būti pažeisti tik veikimu arba ir veikimu, ir neveikimu? Analizuojamoje teismų praktikoje atsakymo į šį klausimą surasti nepavyko, tačiau analizė parodė, kad dažniausiai garbės ir orumo pažeidimas civilinėje teisėje padaromas veikimu. Tai galima paaiškinti ir tuo, kad „žinių paskleidimas“ padaromas aktyviais veiksmais.

Be jau minėtų CK 2.24 str. įtvirtinto teisės pažeidimo sudėties požymių, kurie yra įrodinėjami visais atvejais, yra ir kitų, papildomų požymių, kurie įrodinėjami tik tada, kai ieškovas prašo atlyginti jam padarytą žalą. Minėti papildomi požymiai yra tokie: 1) asmens, padariusio pažeidimą, kaltė, 2) žala ir 3) priežastinis ryšys tarp padarinių ir veikos.

Garbės ir orumo pažeidimas Lietuvos civilinėje teisėje nepriskiriamas prie deliktų, už kuriuos civilinė atsakomybė taikoma be kaltės. Būtinumą nustatyti atsakovo kaltę šiose bylose netiesiogiai suponuoja ir CK 2.24 str. 6 d.: „<...> asmuo atleidžiamas nuo civilinės atsakomybės, jeigu <...> juos paskelbęs asmuo įrodo, kad jis veikė sąžiningai siekdamas supažindinti visuomenę su tuo asmeniu ir jo veikla“. Asmens sąžiningumas reiškia ir tai, kad jis nežinojo, jog jo skelbiama informacija neatitinka tikrovės. Kadangi atsakovo kaltės nebuvimas šalina civilinę atsakomybę, norint pritaikyti civilinę atsakomybę ir priteisti žalą už padarytą garbės ir orumo pažeidimą, atsakovo kaltę būtina nustatyti. Asmuo laikomas kaltas, jeigu nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Reikalaujamas atidumo ir rūpestingumo laipsnis bet kuriomis sąlygomis turi būti toks, kad žalos nebūtų padaroma. Įstatymas visiems nurodo bendro pobūdžio pareigą elgtis taip, kad žalos neatsirastų (CK 6.263 str.). Taigi visais atvejais galioja prezumpcija, kad atsakovas yra kaltas dėl žalos, atsiradusios dėl ieškovo garbės ir orumo pažeidimo.

Pažymėtina, kad pastaruosiu metu daugelyje Europos valstybių ir JAV atsakomybė už garbės ir orumo pažeidimą nėra griežta, t.y. šiose bylose būtina nustatinėti atsakovo kaltę. Įdomi situacija buvo susiklosčiusi Anglijoje. Ilgą laiką Anglijos teismai laikėsi pozicijos, jog civilinė atsakomybė už žeminančių asmens reputaciją žinių paskelbimą yra be kaltės. Ieškiniai dėl moralinės žalos atlyginimo būdavo tenkinami įrodžius patį minėtų žinių paskelbimo faktą nepriklausomai nuo to, ar paskelbęs šias

³⁵ Pavyzdžiui, LAT CBS 2007 m. spalio 12 d. teisėjų kolegijos priimtoje nutartyje civilinėje byloje Nr. 3k-3-411/2007, kurioje *ieškovas teismo prašė apginti jo garbę ir orumą ir įpareigoti atsakovą viešai paneigti apie jį paskleistus duomenis, LAT konstatavo, kad paskleisti duomenys <...> vertintini ne tik kaip žodžių junginys bendrine prasme; privalu nustatyti, kokia žinia paskleista pavartotų kalbinės raiškos priemonių visuma, todėl tekstinė konstrukcija, duomenų sisteminimo ir dėstymo būdai, loginiai žinių sąsajumo aspektai yra reikšmingi veiksmų teisiniam kvalifikavimui, todėl apeliacinės instancijos teismas, laikydamasis šių taisyklių, padarė teisingas išvadas pripažinęs, kad atsakovas neįrodė paskleistu duomenų atitikties tikrovei.*

žinias asmuo žinojo ar ne, jog paskelbtos žinios neatitinka tikrovės.³⁶ 1952 m., kai buvo priimtas „Defamation Act“, situacija pasikeitė. Aktas numatė, kad asmuo, paskelbęs duomenis, neatsako, jeigu įrodo, jog skelbdamas žinias visai neturėjo galvoje ieškovo, nemanė ir negalėjo manyti, kad žinios gali būti įvertintos kaip susijusios su ieškovu.³⁷

Žala Lietuvos civilinėje teisėje dažniausiai suprantama kaip teisės saugomų asmeninių ir turtinių vertybių sunaikinimas ar pakenkimas neteisėtais veiksmais, sukėlus neigiamų pasekmių, kurias pagal įstatymus galima įvertinti turtine išraiška.³⁸ CK 2.24 str. žala apibrėžta kaip turtinė ir neturtinė žala, ją įrodinėja ieškovas (plačiau žr. 3.1.3 skyrelį).³⁹

Žala civilinėje teisėje glaudžiai susijusi su priežastiniu ryšiu, nes tik įrodžius priežastinį ryšį tarp neteisėtos veikos ir žalos, žala gali būti kompensuojama. CK 6.247 str. nustato, kad „Atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais (veikimu, neveikimu), nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimu, neveikimu) rezultatu.“

2.1.2. Duomenų (žinių) ir nuomonės atribojimas

Nagrinėdami ir civilines, ir baudžiamąsias bylas teismai dažnai susiduria su problemomis, kai atsakovai arba teisiaieji ginasi teigdami, kad jie paskleidė ne duomenis (žinias), o tiesiog išsakė savo nuomonę. LR Konstitucijos 25 str. ir EŽTK 10 str. garantuoja, kad kiekvienas asmuo turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Lietuvos teismų praktika nuosekliai laikosi tokių nuostatų ir nutartyse pabrėžia, kad „už išsakytos nuomonės paskelbimą, civilinė atsakomybė (galima taip pat pridurti, kad ir baudžiamoji atsakomybė – *aut. pastaba*) neatsiranda“⁴⁰. Tokioje situacijoje teismas turi nustatyti ar atsakovas (teisiamasis) išsakė savo subjektinę nuomonę, ar paskleidė tikrovės neatitinkančią informaciją.

Tokios problemos jau egzistavo dar galiojant senajam civiliniam kodeksui (t.y. 1964 m. CK), todėl dar 1998 m. LAT senatas nutarime Nr. 1 pateikė teismams metodinę informaciją, padedančią

³⁶ Prof. V. Mikelėnas (1996) pateikia tokį pavyzdį: *teismai tenkindavo ieškinius ir tais atvejais, kai leidinio straipsnyje buvo vartojamas išgalvotas asmens vardas ar jo pavardė, bet vėliau paaiškėdavo, kad žmogus tokiu vardu iš tikrųjų egzistuoja arba egzistavo.*

³⁷ Žr. **Philip S. James** Introduction to English Law. 12-th edition. – London: Butterworths, 1989. – ISBN 0-406-50422-9 – P.398-399.

³⁸ **Norkūnas A., Selionytė-Drukteinienė S.** Civilinės atsakomybės praktikumas. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2008 – P. 61.

³⁹ Įdomu, kad kai kuriose valstybėse tam tikrais atvejais žalos padarymo fakto garbės ir orumo bylose įrodinėti nereikia. Pavyzdžiui, JAV teismų praktikoje kartais laikoma, kad ieškovas turi įrodyti tik patį žinių paskleidimo faktą, moralinės (neturtinės) žalos fakto iš jo įrodinėti nereikalaujama, nes pats žinių pobūdis suponuoja moralinės žalos buvimą. JAV nereikalaujama įrodinėti moralinės žalos, kai melagingai paskelbiama, jog asmuo serga venerine liga, kai tam tikros profesijos asmuo ižeidžiamai pavadinamas (gydytojas – mėsininku, advokatas – sukčiumi), kai asmuo apkaltinamas situoktine neištikimybe. (Plačiau žr. **Prosser and Keeton** on The Law of Torts. 5-th edition. – St.Paul: West Publishing Co., 1984. – ISBN 0-314-74880-6 – P. 791.)

⁴⁰ Pavyzdžiui, LAT CBS 2008 m. rugsėjo 23 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-394/2008, LAT CBS 2007 m. gegužės 8 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-193/2007 ir kt.

atriboti duomenis (tada dar buvo vartojamas terminas „žinias“) nuo nuomonės. Faktas – tai tikras, nepramanytas įvykis, reiškinys arba dalykas. Duomenys – kaip jau buvo minėta, tai fakto turinį atskleidžianti informacija. Kaip nurodyta Lietuvos Respublikos Visuomenės informavimo įstatyme⁴¹ (toliau – VIĮ) „žinia – tai visuomenės informavimo priemonėse skelbiamas faktas ar tikri (teisingi) duomenys“. Tame pačiame įstatyme pateikiamas ir „nuomonės“ apibrėžimas: „nuomonė – visuomenės informavimo priemonėse skelbiamas požiūris, nusimanymas, nuovoka, supratimas, mintys arba komentarai apie bendro pobūdžio idėjas, faktų ir duomenų, reiškinų ar įvykių vertinimai, išvados ar pastabos apie žinias, susijusias su tikrais įvykiais“. Iš pateiktų apibrėžimų darytinos tokios išvados:

- duomenys – tai objektyvus dalykas, nes jie atskleidžia informaciją apie faktus;
- duomenys, kurie skelbiami visuomenės informavimo priemonėse, vadinami „žiniomis“;
- nuomonė – tai subjektyvus dalykas, nes nuomone pasakomas požiūris, supratimas, mintys, komentarai ir pan.;
- duomenims ir žiniai taikomi tiesos kriterijai, nes fakto ir duomenų egzistavimą galima patikrinti CPK numatytais įrodymais;
- nuomonei tiesos kriterijus netaikomas, bet ji turi remtis tikrais faktais, nes, kaip nurodo LAT, „nuomonės autorius privalo užtikrinti, kad nuomonė būtų reiškiamą sąžiningai ir etiškai, sąmoningai neiškreipiant faktų ar duomenų“⁴².

Taigi akivaizdžiai matome, kad duomenys (žinios) ir nuomonė iš esmės yra skirtingi dalykai (žr. 1 lentelę)⁴³.

Duomenų (arba teiginių) ir nuomonės atribojimo klausimai nagrinėjami ir kitose valstybėse. Pavyzdžiui, JAV doktrinoje ir teismų praktikoje atribojama nuomonė ir melagingi faktai. JAV pareiškimas „mano advokatas yra bjaurus žmogus“ bus laikoma nuomonė ir už tokį pareiškimą asmuo

1 lentelė. **Duomenų ir nuomonės skirtybės**

Duomenys (žinios)	Nuomonė
Būdingas objektyvumas.	Būdingas subjektyvumas.
Atskleidžia informaciją apie faktus, realius įvykius.	Atskleidžia požiūrį, supratimą, mintis, komentarus ir pan.
Taikomi tiesos kriterijai.	Netaikomi tiesos kriterijai.
Galima patikrinti CPK numatytais įrodymais.	Negalima patikrinti CPK numatytais įrodymais.

⁴¹ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706 (2008 liepos 31 d. redakcija)

⁴² 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 7 punktą.

⁴³ Žinių (duomenų) ir nuomonės atribojimą galima iliustruoti tokiu teismų praktikos pavyzdžiu. UAB „Šilo bite“ leidžiamame savaitraštyje buvo viešai paskleistas tikrovės neatitinkančios žinios apie ieškovą A. S. Savaitraštyje atsakovų be kitų teiginių, taip pat buvo paskelbtas teiginys „<...> išprievartauto ir paimto kyšio pinigais buvo finansuojama ir A. S. rinkiminė kampanija...“. Atsakovas teigė, kad tai buvo ne žinia, o nuomonė. LAT nutarties išaiškinimuose nurodė, kad teismas <...> turi atriboti žinių nuo nuomonės, nes už išsakytos nuomonės paskelbimą, civilinė atsakomybė neatsiranda. Ar konkrečiame teiginyje yra paskelbta žinia, ar išsakyta nuomonė, turi būti sprendžiama vadovaujantis tuo, kad žinia yra informacija apie faktus ir jų duomenis, o nuomonė – asmens subjektyvus faktų ir duomenų vertinimas. Žinios nuo nuomonės atribojimo pagrindas yra tai, kad žiniai taikomas tiesos kriterijus, nes faktų ir duomenų egzistavimą galima nustatyti įrodymais (LAT CBS 2007 m. gegužės 8 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-193/2007).

nebus traukiamas civilinė atsakomybė. Tačiau pareiškimas „mano advokatas neišlaikė egzaminų“ laikomas fakto paskelbimu ir jeigu šis teiginys bus melagingas, asmuo galės būti traukiamas civilinė atsakomybė.⁴⁴ Anglijos teisės doktrina ir teismų praktika skiria fakto paskelbimą ir sąžiningos nuomonės paskelbimą. Už nuomonės paskelbimą asmenys negali būti traukiami atsakomybė. Jeigu pasakyme yra žodžių „man atrodo“, „aš manau“, „aš vertinu“ dažniausiai pripažįstama, kad jie patvirtina pareiškta subjektyvią nuomonę, o ne paskelbtą faktą. Tačiau Anglijos teisėje ir šių žodžių vartojimas gali reikšti fakto konstatavimą. Pavyzdžiui, pasakymas „mano nuomone, Smito elgesys daro gėdą visai žmonių giminei“ laikomas fakto konstatavimu, jeigu nėra argumentuojamas.⁴⁵ Vokietijoje tam tikrais atvejais asmuo gali būti traukiamas atsakomybė ir už nuomonės paskleidimą. Tai gali būti tais atvejais, kai nuomonė pareiškama forma, rodančia, jog siekiama pažeisti kito asmens garbę ir orumą, arba jeigu jos turinys ir pareiškimo aplinkybės patvirtina tą patį.⁴⁶ Vokietijos teismų praktikoje klausimai, susiję su teisės reikšti savo nuomonę įgyvendinimu, buvo nagrinėjami ir Konstituciniame teisme. 1958 m. sausio 15 d. Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas konstatavo, kad teisė laisvai reikšti savo nuomonę nėra absoliuti: ją visų pirma riboja privatinės teisės normos, ginančios asmens reputaciją ir kitas teises bei teisėtus interesus.⁴⁷ Kitoje byloje Vokietijos Federalinis Konstitucinis teismas nurodė, kad dažnai teisė laisvai reikšti savo nuomonę konkuruoja su kita konstitucine teise – teise į orumo neliečiamumą. Tais atvejais, kai teisės laisvai reikšti savo nuomonę įgyvendinimas peržengia Vokietijos Konstitucijos 1 ir 2 straipsniuose nustatytas ribas, teismas turi ginti asmens teisę į orumo neliečiamumą.⁴⁸

2.1.3. Aštri kritika ir šokiruojančios žinios

Su duomenimis ir žiniomis susiję dar du dalykai – tai aštri kritika ir šokiruojančios žinios. Abu šitie dalykai dažnai sutinkami žiniasklaidoje, todėl yra gana aktualūs. Aštri kritika dažniausiai būna susijusi su politika, kritikos objektui ji būna nepalanki. VIĮ 2 str. 7 d. pateikiamas kritikos apibrėžimas: „Asmens kritika – asmens ar jo veiklos nagrinėjimas ir vertinimas neįžeidžiant asmens garbės ir orumo, nepažeidžiant jo privataus gyvenimo, nesumenkinant dalykinės reputacijos“. Iš pateikiamo apibrėžimo matome, kad kritika nepažeidžia asmens garbės ir orumo. Kyla klausimas: jeigu kritika nepažeidžia garbės ir orumo, ar gali asmuo kritikuoti kitą asmenį kaip tik nori? Atsakant į šią klausimą, reikia išsiaiškinti, kas yra kritika – tai duomenys ar nuomonė? Kritikos apibrėžime teigiama,

⁴⁴ Prosser and Keeton on The Law of Torts. 5-th edition. – St.Paul: West Publishing Co., 1984. – ISBN 0-314-74880-6 – P. 813.

⁴⁵ Mikelėnas V. Asmens reputacijos gynimas: lyginamoji analizė // Teisė: moklso darbai – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996, T.29. – P. 83.

⁴⁶ Žr. Ten pat, P. 88.

⁴⁷ IUSCOMP German Law Archive, Decisions of the Federal Constitutional Court: <http://www.iuscomp.org/gla/judgments/tgcm/v580115.htm> [žiūrėta 2009 09 10].

⁴⁸ IUSCOMP German Law Archive, Decisions of the Federal Constitutional Court: <http://www.iuscomp.org/gla/judgments/tgcm/v710224.htm> [žiūrėta 2009 09 10].

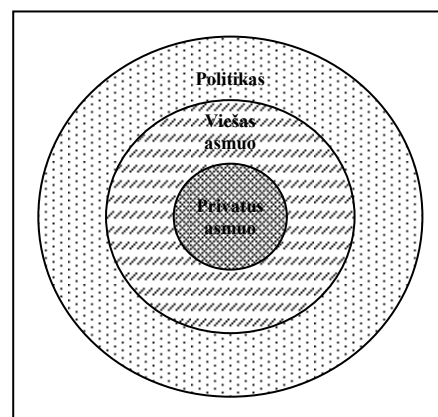
jog kritika – tai asmens ar jo veiklos *nagrinėjimas ir vertinimas*. Neginčytina, kad kiekvienas žmogus kitus asmenis arba jų veiklą nagrinėja subjektyviai, atsižvelgdamas į savo vidinį įsitikinimą, į savo požiūrį į tą asmenį (išimtį sudaro teismas, nes įstatymiškai priimta, kad teismas bylas nagrinėja objektyviai, tačiau teismas nagrinėdamas bylą negali pažeisti asmens garbės ir orumo), todėl galima daryti išvadą, kad kritika yra artima nuomonei. Taigi „kritikai“ *mutatis mutandis* taikomos nuostatos, susijusios su „nuomone“. Taip pat reikia pažymėti, kad skirtingų asmenų kritikos ribos yra skirtingos. Natūralu, kad privačių asmenų kritikos ribos yra siauresnės (tai garantuoja CK 2.23 str.), o viešųjų asmenų – platesnės.⁴⁹

Aštrios kritikos klausimas taip pat dažnai iškyla EŽTT sprendžiant bylas dėl EŽTK 10 str. pažeidimo. Kadangi EŽTK yra sudedamoji Lietuvos teisinės sistemos dalis, o Lietuvos Respublika pripažįsta EŽTT kompetenciją, tikslinga atkreipti dėmesį ir į EŽTT praktiką. Šiose bylose susiduria dvi žmogaus teisės: teisė laisvai reikšti savo įsitikinimus ir skleisti informaciją bei teisė į asmens garbę ir orumą, teisė į privatų gyvenimą. Šį klausimą gana tiksliai EŽTT išaiškino byloje *Kastels prieš Ispaniją*:

- *spauda neturi peržengti ribų, inter alia nustatytų tam, kad būtų apsaugota kitų žmonių reputacija;*
- *vyriausybės kritikos ribos yra platesnės negu privataus asmens arba netgi platesnės negu atskiro politinio veikėjo;*
- *tam tikrais atvejais kompetentingi valstybės organai turi galimybę imtis veiksmų, taip pat ir baudžiamųjų-teisinių, kad būtų sureaguota ir atsakyta į nepagrįstus ir nesąžiningus šmeižiamo pobūdžio kaltinimus. (Šioje byloje teismas tokio pagrindo imtis baudžiamųjų-teisinių veiksmų nenustatė).*⁵⁰

Apibendrinus viską, kas buvo pasakyta apie kritiką, galima daryti išvadą, kad aštri kritika yra leidžiama iki tam tikros ribos, gali būti toleruojama ir nesukelti teisės pažeidimo priklausomai nuo kritikuojamo subjekto: siauriausios kritikos ribos yra privačių asmenų, platesnės – viešųjų asmenų ir plačiausios kritikos ribos yra politikų (žr. 1 pav.).

Kadangi viešųjų asmenų kritikos ribos yra platesnės, negu privačiųjų, ir viešuosius asmenis galima aštriau kritikuoti nepažeidžiant jų garbės ir orumo, svarbu apibrėžti „viešojo asmens“ sampratą.

1 pav. Leistinos asmenų kritikos ribos

⁴⁹ Tokios pozicijos laikosi ir LAT: *politinėse diskusijose gali būti toleruojama net labai aštri kritika. Politikų kritikos ribos yra daug platesnės nei privačių asmenų, ir jie (politikai) turi tolerantiškai į ją reaguoti. G. Š., kaip politiko, paskleista informacija savo turiniu ir pobūdžiu nebuvo tokia, kuri galėtų pažeminti kitą asmenį (LAT BBS 2005 m. birželio 28 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-295/2005).*

⁵⁰ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. balandžio 23 d. sprendimas byloje *Castells v Spain*.

CK nepateikia „viešojo asmens“ sąvokos. VIĮ 2 str. 60 d. yra pateikiama „viešojo asmens“ sąvoka: „Viešasis asmuo – valstybės politikas, teisėjas, valstybės ar savivaldybės pareigūnas, politinės partijos ir (ar) asociacijos vadovas, kuris dėl einamų pareigų arba savo darbo pobūdžio nuolat dalyvauja valstybinėje ar visuomeninėje veikloje, arba kitas asmuo, jeigu jis turi viešojo administravimo įgaliojimus ar administruoja viešųjų paslaugų teikimą arba jeigu jo nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams.“ Šią sąvoką galima suskirstyti į dvi dalis:

- valstybės politikas, teisėjas, valstybės ar savivaldybės pareigūnas, politinės partijos ir (ar) asociacijos vadovas, kuris dėl einamų pareigų arba savo darbo pobūdžio nuolat dalyvauja valstybinėje ar visuomeninėje veikloje;
- kitas asmuo, jeigu jis turi viešojo administravimo įgaliojimus ar administruoja viešųjų paslaugų teikimą arba jeigu jo nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams.

Tokia sąvoka kritikuotina dėl dviejų priežasčių. Visų pirma, konstrukcija „kitas asmuo, jeigu jo nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams“ daro teisės normoje pateiktą viešųjų asmenų sąrašą nebaigtinį ir nenustato aiškaus kriterijaus viešajam asmeniui nustatyti, nes apibrėžia *viešojo* asmens sąvoką per *viešuosius* reikalus (kitaip sakant – daroma loginė klaida). Tai leidžia ne tik teismams bet ir viešosios informacijos atstovams bei kitiems suinteresuotiems subjektams (taip pat ir garbės ir orumo galimiems pažeidėjams) interpretuoti ir savaip aiškinti ar turi asmens veikla reikšmės viešiesiems reikalams, ar ne. Antra, kritikuotinas įstatymo leidėjo sprendimas priskirti prie viešųjų asmenų teisėjus ir viešojo administravimo įgaliojimus turinčius pareigūnus. Teisėjai yra valstybės teisminės valdžios atstovai, padedantys vykdyti teisingumą. Mūsų manymu, jie nedalyvauja valstybinėje ir visuomeninėje veikloje taip, kaip politikai. Teisėju priskyrimas prie viešųjų asmenų leidžia kitiems tuo suinteresuotiems subjektams nebijant būti patrauktiems civilinėn atsakomybėn skleisti apie teisėją informaciją, kuri gali ir neatitikti tikrovės bei pažeisti jo garbę ir orumą, prisidengiant tuo faktu, kad teisėjas yra viešas asmuo, ir taip daryti įtaką teisėjo darbui bei teisingumo vykdymui. Tokia pati situacija yra ir su viešojo administravimo įgaliojimus turinčiais pareigūnais. Prie jų priskiriami policijos, valstybės sienos apsaugos, specialiųjų tyrimų, narkotikų kontrolės, valstybės saugumo departamento ir kitų teisėsaugos institucijų pareigūnai. Dažnai minėtų institucijų pareigūnų veikla būna nevieša. Informacijos skleidimas nebijant atsakomybės ir prisidengiant tuo, kad šie asmenys yra vieši gali trukdyti pareigūnams vykdyti savo funkcijas, daryti jiems įtaką.

Viešojo asmens samprata taip pat yra pateikta 1998 m. LAT senato nutarime Nr. 1: *Viešaisiais asmenimis laikytini valstybės ir savivaldybių politikai, „A“ lygio valdininkai, „B“ lygio valdininkai (pareigūnai), politinių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovai ir kiti visuomeninėje bei politinėje veikloje dalyvaujantys asmenys <...> viešieji asmenys daro įtaką visuomenės gyvenimui, visuomenė*

turi teisę žinoti daugiau apie asmenis, kuriems pavesta spręsti visai visuomenei ar jos daliai svarbius klausimus⁵¹.

Analizuojant tiek VII įstatyme, tiek LAT senato nutarime pateikiamas sampratas, pastebimi du bendri požymiai – viešieji asmenys nuolat arba aktyviai dalyvauja valstybiniame arba visuomeniniame gyvenime ir daro įtaką visuomenės gyvenimui. Mūsų manymu, būtent atsižvelgiant į šiuos požymius ir turi būti formuluojamos „viešojo asmens“ sampratos ir sąvokos. Siūlytina įstatymo leidėjui papildyti CK „viešojo asmens“ sampratą, kuri gali būti apibrėžiama remiantis šiais alternatyviais požymiais:

- valstybės ar savivaldybės politikas arba asmuo, aktyviai dalyvaujantis politiniame gyvenime;
- aukštas pareigas einantis valstybės tarnautojas ar pareigūnas, kuris aktyviai dalyvauja valstybinėje arba visuomeninėje veikloje;
- kitas asmuo, aktyviai dalyvaujantis valstybinėje arba visuomeninėje veikloje ir darantis įtaką visuomenės gyvenimui;
- tačiau viešaisiais asmenimis nėra laikomi teisėjai ir teisėsaugos institucijų pareigūnai, kurie tiesiogiai atlieka ikiteisminius tyrimus, operatyvinę veiklą ir (arba) žvalgybinę veiklą.

Sąvoką „valstybinė ir visuomeninė veikla“ tikslinga palikti aiškinti teismų praktikai, nes išsamaus sąrašo visuomeninių ir valstybinių veiklų nustatyti įstatyme neįmanoma, dėl to, kad priklausomai nuo galiojančio teisinio reguliavimo, faktinių, ekonominių aplinkybių skirtingos asmens vykdomos veiklos gali būti pripažįstamos valstybinėmis ir visuomeninėmis.

Kitas svarbus klausimas, susijęs su duomenimis ir žiniomis, yra „šokiruojančios žinios“. Dažnai kartu su sąvoka „šokiruojanti žinia“ vartojama ir sąvoka „erzinanti“. Problema yra ta, kad nei įstatymuose, nei teismų praktikoje, nei LAT senato išaiškinimuose, nei mokslinėje literatūroje nepateikiama šių sąvokų apibrėžimų. Lietuvių kalbos žodynas pateikia tokius apibrėžimus: „šokiruoti – sukelti kam nesmagumą, sumišimą, nusistebėjimą, nesilaikant įprastų elgesio normų“ ir „erzinti – pykti“⁵². Taigi „šokiruojančios“ ir (arba) „erzinančios“ žinios yra tokios žinios, kurios gali sukelti nesmagumą, sumišimą, nusistebėjimą ir (arba) tiesiog suerzinti tiek visuomenę, tiek patį kritikuojamą asmenį. Puikus šokiruojančių ir erzinančių žinių pavyzdys pateiktas EŽTT išnagrinėtoje byloje *Lingens prieš Austriją*⁵³. Natūralu, kad kyla klausimas – ar tokios žinios gali būti viešai skelbiamos?

⁵¹ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 18 punktas.

⁵² Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/startas.htm> [žiūrėta 2009 05 07]

⁵³ Šioje byloje ginčas kilo dėl to, kad *ponas Lingens viename iš Vienos žurnalų išspausdino du straipsnius, kuriuose aštriai kritikavo federalinį kanclerį poną K. už tai, kad jis yra pernelyg lojalus ponui F.P., kuris yra Austrijos liberalų partijos pirmininkas ir kuris Antrojo pasaulinio karo metu tarnavo SS brigadose. ir už tai, kad ponas K. kritikavo poną Viezentalį dėl to, kad jis viešai atskleidė liberalų partijos pirmininko praeitį. Šioje situacijoje ponas L. vienareikšmiškai paskelbė žinią (nes jis tiesiog atpasakojo tai, kas realiai įvyko), kuri suerzino kanclerį. Pono Viezentalio paskelbtos žinios ne tik suerzino kanclerį, bet ir šokiravo visuomenę. (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. liepos 8 d. sprendimas byloje *Lingens v Austria*).*

Atsakymas į šią klausimą pateikiamas EŽTT sprendime *Handyside prieš Jungtinę Karalystę*⁵⁴, po kurio nuostatos, susijusios su šituo klausimu, buvo kartojamos kituose EŽTT sprendimuose. Remiantis EŽTT išaiškinimais, galima teigti, kad asmenys turi teisę skleisti informaciją, pranešti žinias ir duomenis, kurie ne tik atitinka tikrovę, bet ir šokiruoja ir (arba) erzina visuomenę ar atkirus asmenis. EŽTT suformuluotos teismų praktikos šokiruojančių ir erzinančių žinių klausimais nuosekliai laikosi ir LAT⁵⁵.

Apibendrinus viską, kas buvo išdėstyta šiame poskyryje, galima daryti tokias **išvadas**:

- garbės ir orumo, kaip civilinės teisės pažeidimo (delikto), sudėtis įtvirtinta CK 2.24 straipsnio 1 dalyje;
- garbės ir orumo pažeidimas padaromas veikimu;
- teismai, sprenddami bylas dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo pagal CK 2.24 straipsnį, privalo nustatyti šių faktų visumą: 1) duomenų paskleidimo faktą; 2) faktą, kad duomenys yra apie ieškovą; 3) faktą, kad duomenys žemina asmens garbę ir orumą; 4) faktą, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės;
- CK 2.24 str. vartojama sąvoka „duomenys“ apima bet kokią informaciją, kuri įrodo arba pagrindžia (realiai arba tariamai) arba konstatuoja tam tikro fakto arba aplinkybių buvimą arba nebuvimą;
- duomenų paskleidimas – tai duomenų perdavimas bet kokiomis priemonėmis bent vienam asmeniui, išskyrus tą, apie kurį tie duomenys skleidžiami;
- tam kad būtų konstatuota, jog duomenys yra apie ieškovą, pakanka, kad pagal nurodytus požymius aplinkiniai atpažintų asmenį, apie kurį yra paskleistos žinios;
- žeminantys yra tokie duomenys, kurie: 1) neatitinka tikrovės; 2) įstatymo, moralės arba kitų paprotinių normų laikymosi požiūriu pažeidžia asmens garbę ir orumą ir (arba) gerą vardą visuomenėje;
- ar duomenys atitinka tikrovę, teismas nustato patikrindamas juos dviem aspektais: 1) ar teisingas pranešimas apie faktus; 2) ar teisingai, adekvačiai vertinami įvykę faktai;

⁵⁴ Šiame sprendime teismas išaiškino, kad *teisė skleisti informaciją ir idėjas apima ne tik teisę skleisti neutralią informaciją ir idėjas, kurios yra palankios ir neįžeidžiančios, bet ir tikrovę atitinkančią informaciją, kuri yra šokiruojanči, erzinti ar trikdanči visuomenę ar jos dalį. Toks šios teisės normos turinio aiškinimas tarnauja pliuralizmo, tolerancijos, abipusio pakantumo ir plačių pažiūrų formavimui, be kurių demokratinė visuomenė neįmanoma.* (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje *Handyside v The United Kingdom*).

⁵⁵ *Teismas negali įpareigoti paneigti nuomonę (ir (arba) žinią) ar atlyginti žalą už išsakytą nuomonę (ir (arba) žinią), net jeigu ji būtų šokiruojanči ar kelianti nerimą, nes taip būtų pažeistas Konstitucijos 25 str. bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 str., įtvirtinantys asmens teisę turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti* (1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 7 punktas).

- kadangi CK 2.24 str. 1 d. nustato duomenų neatitikimo tikrovės prezumpciją, atsakovas privalo įrodyti, kad duomenys atitinka tikrovę;
- visais atvejais galioja prezumpcija, kad atsakovas yra kaltas dėl žalos, atsiradusios dėl ieškovo garbės ir orumo pažeidimo;
- kadangi CK nepateikia viešojo asmens sąvokos, praktikoje yra vadovujamasi VII ir 1998 m. LAT senato nutarime Nr. 1 pateiktomis „viešojo asmens“ sampratomis;
- kritikuotinas įstatymų leidėjo sprendimas priskirti prie viešųjų asmenų teisėjus ir teisėsaugos institucijų pareigūnus, nes jie neatitinka visų viešojo asmens požymių, o jų viešumas gali sutrukdyti jiems tinkamai vykdyti savo pareigas;
- įstatymo leidėjui siūlytina papildyti CK „viešojo asmens“ sampratą, kuri gali būti apibrėžiama remiantis šiais alternatyviais požymiais:
 - valstybės ar savivaldybės politikas arba asmuo, aktyviai dalyvaujantis politiniame gyvenime,
 - aukštas pareigas einantis valstybės tarnautojas ar pareigūnas, kuris aktyviai dalyvauja valstybinėje arba visuomeninėje veikloje,
 - kitas asmuo, aktyviai dalyvaujantis valstybinėje arba visuomeninėje veikloje ir darantis įtaką visuomenės gyvenimui,
 - tačiau viešaisiais asmenimis nėra laikomi teisėjai ir teisėsaugos institucijų pareigūnai, kurie tiesiogiai atlieka ikiteisminius tyrimus, operatyvinę veiklą ir (arba) žvalgybinę veiklą; sąvoką „valstybinė ir visuomeninė veikla“ siūloma palikti aiškinti teismų praktikai;
- aštri kritika yra leidžiama iki tam tikros ribos, gali būti toleruojama ir nesukelti teisės pažeidimo, priklausomai nuo kritikuojamo subjekto viešumo;
- įstatymai nedraudžia skleisti duomenų, kurie atitinka tikrovę, tačiau šokiruoja ir (arba) erzina visuomenę arba jos dalį.

2.2. Garbės ir orumo pažeidimas kaip nusikalstama veika

Pradedant kalbėti apie garbės ir orumo pažeidimą kaip baudžiamosios teisės pažeidimą reikėtų prisiminti, kad baudžiamojoje teisėje vartojama sąvoka „nusikalstama veika“, o ne sąvoka „baudžiamosios teisės pažeidimas“. Dabartinis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas įtvirtina nusikalstamų veikų skirstymą į 1) nusikaltimus ir 2) baudžiamuosius nusižengimus. Kalbant apie garbės ir orumo pažeidimus, atitinkamai garbės ir orumo pažeidimo nusikaltimai įtvirtinti BK 154 str. 1 ir 2 dd. ir 155 str. 1 d., o garbės ir orumo pažeidimo baudžiamasis nusižengimas įtvirtintas BK 155 str. 2 d.

Baudžiamojoje teisėje vertinant žmogaus poelgį kaip nusikalstamą arba nenusikalstamą naudojamas nusikalstamos veikos sudėties modelis⁵⁶. Norint asmeniui inkriminuoti tam tikrą nusikaltimą arba baudžiamąjį nusižengimą ir jį už tai nubausti, reikia teisme įrodyti, kad to asmens padarytoje veikoje yra atitinkamo nusikaltimo arba baudžiamojo nusižengimo sudėties požymių, kurie įtvirtinti atitinkamame BK straipsnyje. Nusikalstamos sudėties požymiai yra nurodyti 2 lentelėje. Jie skirstomi į pagrindinius ir fakultatyvius. Pagrindiniai požymiai yra įrodinėjami kiekvienoje nusikalstamoje veikoje, o fakultatyvūs – tik tais, atvejais, kai jie nurodyti atitinkamoje sudėtyje (t.y. atitinkamame BK straipsnyje, pagal kurį asmuo yra teisiamas).

2 lentelė. Nusikalstamos veikos sudėties požymiai

Pagrindiniai nusikalstamos veikos sudėties požymiai	Fakultatyvūs nusikalstamos veikos sudėties požymiai
<ol style="list-style-type: none"> 1. Baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės; 2. Pavojinga veika; 3. Įstatyme numatyti nusikalstamos veikos padariniai;* 4. Priežastinis padarytos veikos ir kilusių įstatyme numatytų pavojingų padarinių ryšys;* 5. Asmens, trauktino baudžiamojon atsakomybėn, amžius; 6. Pakaltinamumas; 7. Kaltė. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nusikalstamos veikos dalykas; 2. Nusikalstamos veikos padarymo būdas; 3. Nusikalstamos veikos padarymo laikas; 4. Nusikalstamos veikos padarymo vieta; 5. Nusikalstamos veikos padarymo priemonės; 6. Nusikalstamos veikos padarymo aplinkybės; 7. Specialaus subjekto požymis; 8. Nusikalstamos veikos padarymo tikslas; 9. Nusikalstamos veikos padarymo motyvas.
* būna ir yra įrodinėjami tik esant materialinei nusikalstamos veikos sudėčiai.	

Šaltinis: pagal Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2006.

Toliau bus nagrinėjami šmeižimo ir įžeidimo nusikalstamų veikų sudėtys.

2.2.1. Šmeižimas

Pagal dabar galiojančią BK šmeižimas yra nusikaltimas. Šmeižimo sudėtis įtvirtinta BK 154 str., kuris skamba taip:

1. Tas, kas paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo,

baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų.

2. Tas, kas šmeižė asmenį, neva šis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą, arba per visuomenės informavimo priemonę ar spaudinyje,

baudžiamas bauda arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.

3. <...>.

⁵⁶ Kaip teigia prof. V. Piesliakas (2006), vadovaujantis šiuo modeliu, norint padaryti išvadą apie nusikalstamą arba nenusikalstamą veikos pobūdį, būtina nustatyti nusikalstamos veikos sudėtį kaltininko veikoje, t.y. faktą, kad asmens poelgiui yra būdingi visi baudžiamajame įstatyme numatytos ir draudžiamos veikos požymiai (plačiau žr. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2006. P.117).

Šio straipsnio pirmoje dalyje nustatyta pagrindinė šmeižimo sudėtis, o antroje dalyje – kvalifikuota, abi sudėtys yra formalios, t.y. nereikalaujančios padarynių ir priežastinio ryšio įrodinėjimo. Šmeižimo nusikalstamos veikos sudėtimi įstatymo leidėjas siekia apsaugoti įstatymo saugomas vertybes – asmens garbę ir orumą. Pavojinga veika šios nusikalstamos veikos sudėtyje pasireiškia tikrovės neatitinkančios *informacijos*, galinčios paniekinti ar pažeminti kitą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo *paskleidimu*. Kas yra „informacijos paskleidimas“ jau buvo aptarta 2.1.1 skyrelyje. Teismų pozicija baudžiamosiose bylose šiuo klausimu yra tokia pat⁵⁷. Kaip turi būti suprantama „tikrovės neatitinkanti informacija, galinti paniekinti ar pažeminti kitą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo“ teismų praktikoje plačiai neišaiškinta. Šiuo klausimu teismai pasisako lakoniškai: *Tikrovės neatitinkanti, galinti paniekinti ar pažeminti asmenį informacija – tai žmogų diskredituojančios prasimanytos ar klaidingos žinios*⁵⁸. Sąvokos „tikrovės neatitinkanti informacija“ ir „žeminanti asmens garbę ir orumą“ irgi jau buvo išaiškintos 2.1.1 skyrelyje ir turi būti suprantamos taip pat ir baudžiamosiose bylose. Sąvokos „galinti paniekinti“ ir „pakirsti pasitikėjimą“ nevartojamos CK, todėl jas būtina išaiškinti šiame skyrelyje. Iš paminėto išplėstinės septynių teisėjų kolegijos išaiškinimo galima daryti išvadą, kad teiginys „informacija, galinti paniekinti kitą asmenį“ reikėtų suprasti kaip prasimanytas, t.y. išgalvotas, tikrovės neatitinkančias duomenis, kurie diskredituoja kitą asmenį. Lietuvių kalbos žodynas pateikia tokį žodžio „diskredituoti“ apibrėžimą: „diskredituoti – pakirsti pasitikėjimą, griauti ar mažinti kieno autoritetą“.⁵⁹ Taigi pritaikius lingvistinį aiškinimą ir civilinėse bylose pateiktus sąvokų išaiškinimus, galima teigti, kad *tikrovės neatitinkančios informacijos, galinčios paniekinti ar pažeminti kitą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo paskleidimas* turi būti suprantamas kaip neteisingų, išgalvotų, tikrovės neatitinkančių, klaidingų duomenų arba realių faktų neteisingų vertinimų perdavimas bent vienam trečiajam asmeniui, kai tokios duomenys gali pakirsti asmens autoritetą, pažeidžia asmens gerą vardą visuomenėje, pažeidžia asmens garbę ir orumą.

Kitas šmeižimo sudėties požymis yra amžius. Dėl šio požymio paprastai teismų praktikoje problemų nekyla, nes įstatymas ir teismų praktika yra suformulavusi aiškias taisykles. BK 13 str. 1 d. nustatyta, kad pagal BK atsako asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų. Už atskiras nusikalstamas veikas, nurodytas BK 13 str. 2 d. asmuo atsako ir nuo 14 metų, tačiau nei šmeižimo, nei įžeidimo tarp jų nėra. Asmuo laikomas sulaukęs reikiamo amžiaus ne jo gimimo dieną, o kitą dieną po to, kai jam sukako šešiolika metų⁶⁰. Taigi šis požymis yra

⁵⁷ *Objektyvinės pusės požymis – paskleidimas – tai įstatyme nurodyto pobūdžio informacijos perdavimas bent vienam trečiajam asmeniui; galimi įvairūs informacijos perdavimo būdai: žodinis, rašytinis, panaudojant spaudą, kitas visuomenės informavimo priemones* (LAT BBS 2005 m. lapkričio 22 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-645/2005)

⁵⁸ LAT BBS 2005 m. gruodžio 6 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-545/2005

⁵⁹ Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/startas.htm> [žiūrėta 2009 05 12]

⁶⁰ Pažymėtina, kad nustatoma, kokio amžiaus yra asmuo ne bylos nagrinėjimo metu, o kokio jis buvo amžiaus, kai padarė nusikalstamą veiką.

formalus ir specialiai nėra įrodinėjimas teisme, o tiesiog patikrinama pagal turimus dokumentus ar teisiamasis yra sulaukęs šešiolikos metų.

Kitas svarbus požymis – tai asmens, trauktino baudžiamojon atsakomybėn pakaltinamumas⁶¹ Pakaltinamumo baudžiamosiose bylose įrodinėti nereikia, nes galioja prezumpcija, jog visi žmonės yra pakaltinami. Tik esant įtarimų, reikia įrodinėti asmens nepakaltinamumą. BK 17 str. pateikia asmens nepakaltinamumo apibrėžimą: „Asmuo yra nepakaltinamas, jeigu darydamas šio kodekso uždraustą veiką jis dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų“. O šio straipsnio antroje dalyje nustatyta, kad asmuo, teismo pripažintas nepakaltinamu, neatsako pagal šį kodeksą už padarytą pavojingą veiką; jam teismas gali taikyti šio kodekso 98 straipsnyje numatytas priverčiamąsias medicinos priemones. Taigi matome, jog galiojant pakaltinamumo prezumpcijai, paprastai nepakaltinamumą, jeigu tik yra galimybė, stengsis įrodyti gynyba, nes tai padeda išvengti baudžiamosios atsakomybės.

Kiekvienoje nusikalstamos veikos sudėtyje labai svarbus požymis yra asmens, padariusio nusikalstamą veiką, kaltė. Šis požymis turi būti įrodinėjamas visose nusikalstamosiose veikose, taip pat ir šmeižimo sudėtyje. Skirtingai nuo civilinės teisės, baudžiamajoje teisėje kaltė suprantama subjektyviai. Kaltė baudžiamajoje teisėje – tai asmens, padariusio pavojingą veiką, vidinis (t.y. psichinis) santykis su objektyviaisiais nusikalstamos veikos sudėties požymiais.⁶² Nustatant, o vėliau įrodinėjant, kaltę turi būti nustatyta kaltės forma ir kaltės turinys. Baudžiamajoje teisėje skiriamos dvi kaltės formos: tyčinė ir neatsargi kaltė, kiekviena iš jų dar skirstoma į rūšis. Tyčinė kaltė skirstoma į tiesioginę ir netiesioginę tyčią, o neatsargi kaltė skirstoma į nusikalstamą pasitikėjimą ir nusikalstamą nerūpestingumą. Kaip rodo teismų praktikos analizė, šmeižimas yra tyčinė nusikalstama veika: *Pagal subjektyvius požymius šmeižimas yra tyčinis nusikaltimas, todėl tikrovės neatitinkanti informacija, galinti paniekinti ar pažeminti kitą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, turi būti paskleista ją paskleidusiam asmeniui suvokiant, kad jo skleidžiamos žinios neatitinka tikrovės ir gali paniekinti ar pažeminti kitą asmenį, pakirsti pasitikėjimą juo*⁶³. Kaip teigia prof. V. Piesliakas (2006), padarant nusikalstamas veikas, kurių sudėtyje yra formalios, tyčia gali būti tik tiesioginė.⁶⁴ Šmeižimo sudėtis yra formali, nes nenumato pavojingos veikos padarinių, todėl galima daryti išvadą, kad šmeižimas padaromas būtent tiesioginę tyčią. BK 15 str. 2 d. 1 p. nustatyta, kad asmuo padaro nusikalstamą veiką tiesiogine tyčia, kai ją darydamas suvokė pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį ir norėjo taip veikti. Taigi šmeižimo tiesioginė tyčinė kaltė pasireiškia tuo, kad asmuo, skleisdamas apie kitą žmogų

⁶¹ Kaip teigia prof. V. Piesliakas (2006) pakaltinamumas – tai teisinė sąvoka, apibūdinanti asmens, padariusio baudžiamajame įstatyme numatytą veiką, psichinę būklę (gebėjimas darant veiką suvokti daromos veikos pobūdį ir valdyti savo poelgį – aut. past.) padarant veiką ir turint esminę reikšmę jo atsakomybei. (Plačiau žr. **Piesliakas V.** Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2006. – P. 325)

⁶² Žr. Ten pat – P. 336

⁶³ LAT BBS 2007 m. birželio 29 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2k-7-408/2007

⁶⁴ Žr. **Piesliakas V.** Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2006. – ISBN 9955-616-19-9 – P. 355

tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, suvokė, kad daro pavojingą ir nusikalstamą veiką, bet būtent taip veikti norėjo, t.y. būtent norėjo paskleisti anksčiau paminėtą informaciją. Kaltinamojo kaltę baudžiamojoje byloje įrodinėja prokuroras, o privataus kaltinimo byloje – nukentėjusysis ir jo atstovas.

Taigi, galima daryti išvadą, kad norint asmeniui inkriminuoti (arba nuteisti) BK 154 str. 1 d., t.y. pagrindinę šmeižimo sudėtį, realiai reikės: 1) įrodyti pavojingą veiką ir 2) įrodyti kaltę, 3) formaliai patikrinti kaltininko amžių, o tais atvejais jei kils įtarimų dėl asmens pakaltinamumo – gynyba įrodinės nepakaltinamumą, o kaltinimą palaikanti pusė – pakaltinamumą.

BK 154 str. 2 d. įtvirtinta kvalifikuota šmeižimo sudėtis. Šioje dalyje įtvirtinti du alternatyvūs kvalifikuojantys požymiai: 1) asmens šmeižimas, neva šis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą; 2) asmens šmeižimas per visuomenės informavimo priemonę ar spaudinyje. Pirmame požymyje vartojamą sąvoką „asmens šmeižimas“ reikėtų suprasti kaip BK 154 str. 1 d. įtvirtinta pagrindinę šmeižimo sudėtį. Perfrazavus šį požymį, pirma iš dviejų kvalifikuojančių šmeižimo sudėčių turėtų būti suprantama taip: *tas, kas paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, neva šis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą.*⁶⁵

Kitas BK 154 str. 2 d. įtvirtintas kvalifikuojantis šmeižimo požymis yra „asmens šmeižimas per visuomenės informavimo priemonę ar spaudinyje“. Pakeitus „asmens šmeižimas“ sąvoką BK 154 str. 1 d. įtvirtinta paprasta šmeižimo sudėtimi, kvalifikuota šmeižimo sudėtis turi būti suprantama taip: *Tas, kas paskleidė apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, per visuomenės informavimo priemonę ar spaudinyje.* Nagrinėjant šią šmeižimo sudėtį, reikia išaiškinti sąvokas „visuomenės informavimo priemonė“ ir „spaudinys“. Visuomenės informavimo priemonės samprata pateikiama VIĮ 2 str. 67 d.: „Visuomenės informavimo priemonė – laikraštis, žurnalas, biuletenis ar kitas leidinys, knyga, televizijos, radijo programa, kino ar kita garso ir vaizdo studijų produkcija, informacinės visuomenės informavimo priemonė ir kita priemonė, kuria viešai skleidžiama informacija“. „Spaudinio“ apibrėžimas pateikiamas Lietuvių kalbos žodyne: „spaudinys – tai spausdintas tekstas (knyga, žurnalas, laikraštis), bet kokio spausdinto informacija (tekstas, nuotrauka, lentelė ir t. t.), publikacija“⁶⁶. Tokios pozicijos aiškinant šias sąvokas laikosi ir LAT⁶⁷.

Apibendrinus šiame skyrelyje išdėstyta, galima daryti tokias **išvadas**:

⁶⁵ „Sunkaus“ ir „labai sunkaus“ nusikaltimų apibrėžimai pateikiami BK 11 str. 5 ir 6 dalyse: **sunkus nusikaltimas** yra tyčinis nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija šešerius metus laisvės atėmimo, bet neviršija dešimties metų laisvės atėmimo; **labai sunkus nusikaltimas** yra tyčinis nusikaltimas, už kurį baudžiamajame įstatyme numatyta didžiausia bausmė viršija dešimt metų laisvės atėmimo.

⁶⁶ Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/startas.htm> [žiūrėta 2009 05 19]

⁶⁷ V. P. kaltinamas tu, kad tyčia apšmeižė spaudinyje – knygoje „Durnių laivas“, kurią leidykla „Politika“ išleido 2003 m., – mirusį asmenį, buvusį Lietuvos valstybės ir visuomenės veikėją – V. L.-Ž., t. y. paskleidė apie jį melagingus, neatitinkančius tikrovės, pramanytus ir žeminančius šį mirusį asmenį teiginius (LAT BBS 2006 m. birželio 20 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-337/2006)

- BK 154 straipsnio pirmoje dalyje įtvirtinta pagrindinė šmeižimo sudėtis, o antroje dalyje – kvalifikuota, abi sudėtys yra formalios – nereikalaujančios padarinių ir priežastinio ryšio įrodinėjimo;
- norint asmeniui inkriminuoti BK 154 str. 1 d. įtvirtintą pagrindinę šmeižimo sudėtį, reikės: įrodyti pavojingą veiką ir kaltę, formaliai patikrinti kaltininko amžių, o tais atvejais jei kils įtarimų dėl asmens pakaltinamumo – ir pakaltinamumą;
- pavojinga veika šios nusikalstamos veikos sudėtyje pasireiškia tikrovės neatitinkančios informacijos, galinčios paniekinti ar pažeminti kitą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo paskleidimu;
- šmeižimas padaromas tiesiogine tyčine kalte, kuri pasireiškia tuo, kad asmuo, skleisdamas apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, suvokė, kad daro pavojingą ir nusikalstamą veiką, bet būtent taip veikti norėjo;
- norint asmeniui inkriminuoti BK 154 str. 2 d. nustatytą kvalifikuotą šmeižimo sudėtį, reikės: įrodyti visus pagrindinės šmeižimo sudėties požymius (BK 154 str. 1 d.) ir vieną iš dviejų BK 154 str. 2 d. nustatytų alternatyvių kvalifikuojančių požymių: 1) asmens šmeižimas, neva šis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą; 2) asmens šmeižimas per visuomenės informavimo priemonę ar spaudinyje.

2.2.2. Įžeidimas

Kita nusikalstamos veikos sudėtis, kurios nustatymu įstatymo leidėjas siekia apginti įstatymo saugomas vertybes – asmens garbę ir orumą, yra „įžeidimas“. Ji įtvirtinta BK 155 straipsnyje ir skamba taip:

1. Tas, kas viešai veiksmu, žodžiu ar raštu užgauliai pažemino žmogų,

baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų.

2. Tas, kas neviešai įžeidė žmogų, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir

baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba areštu.

3. <...>

Iš straipsnio dispozicijų akivaizdžiai matosi, kad įžeidimo sudėtys irgi yra formalios ir nereikalaujančios padarinių bei priežastinio ryšio įrodinėjimo. BK 155 str. pirmoje dalyje nustatyta pagrindinė įžeidimo sudėtis, o antroje dalyje – privilegijuota sudėtis.

Pagrindinės sudėties analizė tikslinga pradėti nuo pavojingos veikos požymio. Pavojinga veika BK 155 str. 1 d. išreikšta žodžiais „tas, kas pažemino žmogų“. Realiai pavojinga ir įstatymo uždrausta veika įžeidimo nusikalstamoje veikoje pasireiškia kito žmogaus pažeminimu. Baudžiamųjų bylų

teismų praktika nepateikia vienareikšmiškos „pažeminimo“ sampratos. Lietuvių kalbos žodynas pateikia tokį apibrėžimą: „pažeminti – sumenkinti, paniekinti“⁶⁸. Sampratai atskleisti papildomai galima pritaikyti ir civilinėse bylose naudojamus požymius žeminantiems duomenims nustatyti: duomenys neatitinka tikrovės; įstatymo, moralės arba kitų paprotinių normų laikymosi požiūriu duomenys pažeidžia asmens garbę ir orumą ir (arba) gerą vardą visuomenėje (plačiau apie šiuos požymius žr. 2.1 poskyryje). Taigi pritaikius prieš tai paminėtus požymius, garbės ir orumo sampratą bei lietuvių kalbos žodyne pateikiamą apibrėžimą, galima teigti, kad „*kito žmogaus pažeminimas*“ – *tai bet kokių veiksmų atlikimas arba bet kokių tikrovės neatitinkančių duomenų perdavimas, dėl ko kitas žmogus yra paniekinamas, sumenkinamas jo autoritetas, pasikeičia kitų žmonių nuomonė ir vertinimas apie jį*. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad BK 155 str. 1 d. nustatytas papildomas nusikalstamos veikos sudėties požymis – nusikalstamos veikos padarymo būdas, kuris išreikštas žodžiais „veiksmu, žodžiu ar raštu“. Kadangi įstatymo leidėjas konkrečiai išvardijo nusikalstamos veikos, o tiksliau sakant – pavojingos veikos, padarymo būdus pačiame įstatyme, todėl nusikalstamu laikytinas tik kito žmogaus pažeminimas veiksmu, žodžiu arba raštu, kito žmogaus pažeminimas kitais būdais nelaikomas įžeidimo pagal BK 155 str.⁶⁹

Įstatymo leidėjo sprendimas straipsnio dispozicijoje nurodyti veikos padarymo būdų išsamų ir baigtinį sąrašą yra kritikuotinas. Pastaruoju metu vis populiarėja elektroninė žiniasklaida: informaciniai portalai internete ir mobiliajame internete, naujienų atsiuntimas į elektroninio pašto dėžutes. Jokių problemų nekils jeigu elektroninės žiniasklaidos bus išplatintas įžeidžiantis tekstas, nes tokia veika bus vertinama kaip padaryta raštu. Tačiau įžeisti žmogų galima ir išplatinus nuotrauką, pavyzdžiui, kurioje užfiksuotas žmogus viešoje vietoje, bet negražioje, nepatogioje, nepadorioje pozijoje, arba fotomontažą, pavyzdžiui, iš atskirų nuotraukų sukurtas konkretaus žmogaus vaizdas, kuris gali būti vertinamas kaip įžeidžiantis (žmogus rodo nepadorius gestus ir pan.). Kaip vertinti (turima omeny kokiu būdu padaryta veika) įžeidžiančios nuotraukos arba fotomontažo paskelbimą elektroninių žinių portale arba išsiuntimą į abonentų elektroninių paštų dėžutes – kokiu būdu yra padaroma tokia veika? Galima daryti prielaidą, kad teismas taikytų du būdus – raštu ir veiksmu. Tačiau nė vienas iš minėtų būdų visiškai neatitinka tokios veikos padarymo būdo. Tiksliausias tokios veikos padarymo būdas būtų „elektroninių priemonių pagalba“ arba „informacinių technologijų pagalba“. Darytina ir tokia prielaida, kad esant kvalifikuotiems gynybos veiksams (pavyzdžiui, ekspertų išvadoms ir kt.) ir argumentams, asmuo galėtų netgi išvengti baudžiamosios atsakomybės. Tam, kad būtų išvengta tokių

⁶⁸ Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/startas.htm> [žiūrėta 2009 05 20]

⁶⁹ Pažymėtina, kad teismų praktikoje „kito žmogaus pažeminimas“ aiškinamas kartu su įstatyme įtvirtintais pažeminimo būdais. Pavyzdžiui, vienoje iš nutarčių LAT konstatavo, kad *V.Tuomelienė nuteista už tai, kad viešai plūsdama necenzūriniais žodžiais, įžeisdama, užgauliai pažemino P.Niunevičienę. Įžeidimas žodžiu yra neigiamas nepadorus žmogaus įvertinimas, žeminantis žmogų jo paties ar kitų žmonių akyse, kito žmogaus prestižo paniekinimas. Įžeidimo žodžiu atveju neigiamai, nepadoriai, užgauliai formuluojant atsiliepiama apie žmogaus asmenybę, jo savybes* (LAT BBS 2005 m. gegužės 24 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-269/2005).

situacijų, siūlytina įstatymo leidėjui BK 155 str. 1 d. išbraukti žodį „ar“ ir papildyti žodžiais „ir (arba) kitais būdais“.

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad BK 155 str. 1 d. nustatytas dar vienas fakultatyvus požymis, kuris išreikštas žodžiu „viešai“. Dėl šio požymio gali kilti diskusijų: ar tai veikos padarymo būdo, ar vietos, ar veikos padarymo aplinkybių požymis. Teismų praktikoje ir baudžiamosios teisės teorijoje vis dėlto vyrauja nuomonė, kad tai yra veikos padarymo būdo požymis. Jis labiausiai atitinka baudžiamosios teisės teorijoje paplitusį nusikalstamos veikos padarymo būdo apibrėžimą: nusikalstamos veikos padarymo būdas – tai pavojingos veikos raiškos būdas ar jos padarymo metodas⁷⁰. Šiuo atveju žodis „viešai“ apibūdina būtent pavojingos veikos padarymo metodą (žodžiai „veiksmu, žodžiu ar raštu“ apibūdina veikos raiškos būdą). Konstatavus, kad žodis „viešai“ išreiškia veikos padarymo būdą, reikia konstatuoti ir tai, kad padarymo būdo požymis „viešai“ nėra tapatus kituose BK straipsniuose naudojama veikos padarymo vietos požymiui „viešoje vietoje“. LAT yra išaiškinęs, kad *viešoji vieta yra tokia vieta, kurioje, nusikalstamos veikos padarymo metu yra ar turi teisę lankytis kiti asmenys. Veika laikoma padaryta viešoje vietoje nepriklausomai nuo to, ar nusikaltimo darymo metu toje vietoje kas nors buvo, ar ne. Svarbu, kad dėl laisvo priėjimo prie tokios vietos joje bet kuriuo momentu gali atsirasti kiti asmenys, kurie dėl kaltininko veiksmų patirs nepatogumų*⁷¹. Požymis „viešai“ teismų praktikoje aiškinamas kaip padarytas kitų žmonių akivaizdoje. Iš šitų išaiškinimų ir apibrėžimų išplaukia, kad tuo atveju, jeigu viešoje vietoje (pavyzdžiui, miesto rotušės aikštėje) asmuo A įžeis asmenį B kai aikštėje nebus nė vieno kito asmens, įžeidimas bus padarytas viešoje vietoje, bet neviešai, o jeigu asmuo A įžeis asmenį B savo bute (tai nėra vieša vieta) tuo metu kai ten bus daug kitų žmonių (pavyzdžiui, per gimtadienį), įžeidimas bus padarytas neviešoje vietoje, bet viešai⁷².

BK 155 str. 1 d. taip pat vartojamas žodis „užgauliai“, jis gali būti suprantamas kaip dar vienas fakultatyvus požymis (užgauliai pažemino – veikos padarymo būdo požymis). Kitų straipsnio dispozicijoje vartojamų žodžių analizė ir jų priskyrimas atitinkamiems nusikalstamos veikos sudėties požymiams leidžia daryti išvadą, kad žodis „užgauliai“ yra perteklinis. Paprastai teismų praktikoje šis žodis aiškinamas ir vartojamas kartu su veiką nusakančiais žodžiais, todėl atskirai neaiškinamas. Lietuvių kalbos žodynas pateikia tokį žodžio „užgaulus“ apibrėžimą: „užgaulus – kuris užgaulioja, įžeidinėja, užgaunantis, įžeidžiantis“⁷³. Kaip matome, žodis apibrėžiamas per „įžeidimą“, todėl, kaip

⁷⁰ Žr. Piesliakas V. Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2006. – ISBN 9955-616-19-9 – P. 298

⁷¹ LAT BBS 2002 m. spalio 8 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-670/2002

⁷² Šitą išvadą puikiai iliustruoja toks teismų praktikos pavyzdys: *požymis „viešoji vieta“ <...> nėra tapatus BK 155 straipsnio 1 dalyje numatytam viešumo objektyviajam požymiui, kuris yra siejamas su vieno ar kelių asmenų, be kaltininko ir nukentėjusiojo, buvimu akivaizdoje. BK 155 straipsnio 2 dalyje numatytą nusikalstamą veiką galima padaryti neviešoje vietoje, taip pat ir viešoje vietoje* (LAT BBS 2008 m. balandžio 29 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-210/2008).

⁷³ Lietuvių kalbos žodynas. <http://www.lkz.lt/startas.htm> [žiūrėta 2009 05 23]

jau buvo minėta, tokios konstrukcijos dispozicijoje sąvoka „užgauliai“ yra perteklinė, dėl to ji nėra plačiai nagrinėjama.

Pereinant vėl prie pagrindinių požymių, reikia detaliau apibrėžti kaltę. Kaip ir šmeižimas, įžeidimas padaromas tiesiogine tyčia, t.y. asmuo, viešai veiksnu, žodžiu ar raštu užgauliai žemindamas kitą žmogų, suvokia, kad daro pavojingą ir įstatymo uždraustą veiką, ir nori taip veikti. Tai, kad įžeidimas padaromas tiesiogine tyčia sąlygoja dvi aplinkybės. Pirma, BK 155 str. dispozicijoje įstatymo leidėjas nenurodė, kad už šią veiką asmuo atsako ir kai ji padaryta dėl neatsargumo, todėl kaltė yra tyčinė. Antra, kadangi, kaip jau buvo minėta, įžeidimo nusikalstamos veikos sudėtis yra formali, tyčinė kaltė pasireiškia kaip tiesioginė tyčia. Faktą, kad įžeidimas padaromas tiesiogine tyčia patvirtina ir teismų praktika⁷⁴.

Kalbant apie kitus pagrindinius požymius – pakaltinamumą ir amžių, reikia pasakyti, kad jie yra tokie patys kaip ir šmeižimo nusikalstamos veikos sudėtyje, ir įrodinėjami tik iškilus būtinumui.

BK 155 str. 2 d., kaip minėta, nustatyta privilegijuota įžeidimo sudėtis, kuri išreikšta tokiais žodžiais: „*Tas, kas neviešai įžeidė žmogų*“. Sąvoka „įžeidė“ turi būti suprantama kaip pagrindinė įžeidimo sudėtis, kuri įtvirtinta BK 155 str. 1 d., tik be veikos padarymo būdo požymio „viešai“, nes jis privilegijuotoje sudėtyje keičiamas požymiu „neviešai“. Požymis „neviešai“ yra privilegijuojantis, t.y. švelninantis baudžiamąją atsakomybę ir veikos pavojingumą. Sąvoka „neviešai“ jau buvo aptarta ir pailiustruota teismų praktikos pavyzdžiais anksčiau. „Neviešai“ iš esmės reiškia – ne kitų žmonių akivaizdoje, o tik esant nukentėjusiajam ir pažeidėjui.

Apibendrinus viską, kas buvo išdėstyta šitame skyrelyje, galima daryti tokias išvadas:

- BK 154 straipsnio pirmoje dalyje įtvirtinta pagrindinė įžeidimo sudėtis, o antroje dalyje – privilegijuota, abi sudėtys yra formalios – nereikalaujančios padarynių ir priežastinio ryšio įrodinėjimo;
- norint asmeniui inkriminuoti BK 155 str. 1 d. įtvirtintą pagrindinę įžeidimo sudėtį, reikės: įrodyti pavojingą veiką, kaltę ir pavojingos veikos padarymo būdo požymius, formaliai patikrinti kaltininko amžių, o tais atvejais jei kils įtarimų dėl asmens pakaltinamumo – ir pakaltinamumą;
- įžeidimo nusikalstamoje veikoje pavojinga veika pasireiškia kito žmogaus pažeminimu, tačiau ji yra nusikalstama tik tada, kai padaroma įstatyme nustatytais būdais: veiksnu, žodžiu arba raštu; jeigu tokia veika padaroma viešai, ji atitinka pagrindinę įžeidimo sudėtį, jeigu neviešai – privilegijuotą sudėtį;

⁷⁴Įžeidimas yra padaromas tiesiogine tyčia. Nepadoriai apibūdinamas R. Kaušakį girdint kitiems žmonėms kasatorius suvokė, kad viešai užgauliai žemina nukentėjusį, ir to norėjo, taigi – veikė tiesiogine tyčia (LAT BBS 2005 m. rugsėjo 27 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-385/2005).

- įžeidimas padaromas tiesiogine tyčia, t.y. asmuo, viešai veiksnu, žodžiu ar raštu užgauliai žemindamas kitą žmogų, suvokia, kad daro pavojingą ir įstatymo uždraustą veiką, ir nori taip veikti;
- kad būtų išvengta teismų praktikos netikslumų įžeidimo bylose ir būtų pašalinta galimybė atsakingiems asmenims nepagrįstai išvengti baudžiamosios atsakomybės kai įžeidimo nusikalstama veika padaroma ne veiksnu, žodžiu ar raštu, o kitais būdais, siūloma įstatymo leidėjui pakeisti BK 155 str. 1 d. ir ją išdėstyti taip:
 - „1. Tas, kas viešai veiksnu, žodžiu, raštu ir (arba) kitais būdais užgauliai pažemino žmogų,
 - baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų.“
 - pavojingos veikos padarymo požymis išreikštas žodžiu „užgauliai“ yra perteklinis ir gali būti išbrauktas iš BK 155 str.

Apibendrinus asmens garbės ir orumo civilinės teisės ir baudžiamosios teisės pažeidimų sudėčių požymius (žr. 3 lentelę), galima **konstatuoti**, kad:

- norint apginti pažeistus asmens garbę ir orumą civilinės teisės priemonėmis, teisme turi būti nustatyta neteisėta veika – duomenų, žeminančių asmens garbę ir orumą ir neatitinkančių tikrovės paskleidimas, kuri nustatinėjama per tokių faktų visumą: 1) duomenų paskleidimo faktą, 2) faktą, kad duomenys yra apie ieškovą, 3) faktą, kad duomenys žemina asmens garbę ir orumą, 4) faktą, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės;
- norint pritaikyti civilinę atsakomybę papildomai turėtų būti įrodyta žala bei priežastinis ryšis;
- pažeidėjo kaltė civilinėje teisėje preziumuojama;
- civilinė atsakomybėn pažeidėją galima patraukti nuo 14 metų, o taikant kitus civilinės teisės gynybos būdus, pažeidėjas atsakys tik nuo 18 metų;
- norint apginti pažeistus asmens garbę ir orumą baudžiamosios teisės priemonėmis, teisme turi būti įrodyta pavojinga veika, kuri šmeižimo ir įžeidimo nusikalstamosiose veikose įrodinėjama per skirtingų faktų nustatymą, kaltė, o įžeidimo atveju – ir fakultatyvūs požymiai;
- asmens pakaltinamumas baudžiamojoje teisėje preziumuojamas;
- teismo amžius įrodinėjamas tik iškilus ginčui dėl jo.

3 lentelė. Garbės ir orumo civilinės ir baudžiamosios teisės pažeidimų sudėčių požymiai

Teisės pažeidimo sudėties požymiai	Civilinės teisės pažeidimo	Baudžiamosios teisės pažeidimo	
	CK 2.24 str.	Šmeižimas (BK 154 str.)	Įžeidimas (BK 155 str.)
Teisės uždrausta veika (pavojinga veika)	Duomenų, žeminančių asmens garbę ir orumą ir neatitinkančių tikrovės paskleidimas; <i>Įrodinėjant veiką, turi būti įrodoma:</i> 1. duomenų paskleidimo faktas; 2. faktas, kad duomenys yra apie ieškovo; 3. faktas, kad duomenys žemina asmens garbę ir orumą; 4. faktas, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės;	Tikrovės neatitinkančios informacijos, galinčios paniekinti ar pažeminti kitą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo paskleidimas; <i>Įrodinėjant veiką, turi būti įrodoma:</i> 1. informacijos paskleidimo faktas; 2. faktas, kad paskleista informacija neatitinka tikrovės; 3. faktas, kad informacija gali paniekinti ar pažeminti kitą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo;	Kito žmogaus pažeminimas; <i>Įrodinėjant veiką, turi būti įrodoma:</i> 1. faktas, kad teisiama atliko veiksmus ar perdavė tikrovės neatitinkančią informaciją; 2. dėl ko (t.y. 1 punkte nurodytos veikos) nukentėjusysis yra paniekinamas arba sumenkinamas jo autoritetas, arba pasikeičia kitų žmonių nuomonė ir vertinimas apie jį;
Padariniai (žala)	Turtiniai ir neturtiniai (<i>Įrodinėjami tik taikant civilinę atsakomybę</i>)	_____	_____
Priežastinis ryšys tarp žalos ir padarinių	Tiesioginis/netiesioginis (<i>Įrodinėjamas tik taikant civilinę atsakomybę</i>)	_____	_____
Kaltė	<u>Preziumuojama</u> tyčinė arba neatsargi; (asmuo nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina);	Tiesioginė tyčinė; (asmuo, skleisdamas apie kitą žmogų tikrovės neatitinkančią informaciją, galinčią paniekinti ar pažeminti tą asmenį arba pakirsti pasitikėjimą juo, suvokė, kad daro pavojingą ir nusikalstamą veiką, bet būtent taip veikti norėjo);	Tiesioginė tyčinė; (asmuo, viešai veiksmu, žodžiu ar raštu užgauliai žemindamas kitą žmogų, suvokia, kad daro pavojingą ir įstatymo uždraustą veiką, ir nori taip veikti);
Pakaltinamumas	_____	<u>Preziumuojamas</u> pakaltinamumas	<u>Preziumuojamas</u> pakaltinamumas
Amžius (pažeidėjo)	Nuo 18 metų (įgijus visišką veiksnumą), bet tam tikrais atvejais ir nuo 14 metų (taikant civilinę atsakomybę)	Nuo 14 metų; (<i>Įrodinėjamas, tik iškilus būtinybei, paprastai formaliai patikrinamas</i>).	Nuo 14 metų; (<i>Įrodinėjamas, tik iškilus būtinybei, paprastai formaliai patikrinamas</i>).
Fakultatyvūs (papildomi) požymiai	_____	_____	<ul style="list-style-type: none"> (1) veikos padarymo būdas: veiksmu, raštu arba žodžiu; (2) veikos padarymo būdas: viešai/neviešai;

3. GARBĖS IR ORUMO GYNIMO BŪDAI CIVILINĖJE IR BAUDŽIAMOJOJE TEISĖJE

Išanalizavus garbės ir orumo civilinės ir baudžiamosios teisės pažeidimų sudėtis bei jų požymius, tikslinga panagrinėti garbės ir orumo gynimo būdus. Būtent gynimo būdai yra aktualiausias garbės ir orumo teisinės apsaugos aspektas asmenims, kurių teisės yra pažeistos. Vienos ar kitos teisės šakos siūlomų asmens pažeistų teisių ir teisėtų interesų gynimo būdų įvairovė, ypatumai, įrodinėjimo pareigos, prezumpcijos turi didelę įtaką tam, kokios teisės šakos gynimo priemonės asmuo pasirinktų, o tai savo ruožtu gali turėti įtakos tam, kaip efektyviai bus apginti asmens pažeisti garbė ir orumas.

Šiuo metu galiojantys įstatymai ir kiti teisės aktai leidžia asmeniui, kurio garbė ir orumas pažeisti, rinktis tarp civilinės ir baudžiamosios teisės gynimo būdų. Šiame skyriuje nesigilinant į procesinius aspektus bus aptarti civilinės ir baudžiamosios teisės asmens garbės ir orumo gynimo būdai, bendros šalių įrodinėjimo pareigos (atskirų teisės pažeidimo sudėčių įrodinėjimo pareigos buvo aptartos 2.1. ir 2.2. poskyryje), prezumpcijos.

3.1. Garbės ir orumo gynimo būdai civilinėje teisėje

Asmens pažeistų teisių ir teisėtų interesų civilinės teisės gynimo būdų sąrašas pateiktas CK 1.138 straipsnyje. Nors šis sąrašas yra gana didelis, bet jis nėra išsamus, nes šio straipsnio 8 punktą nustato, kad asmens pažeistos teisės gali būti ginamos ir kitais įstatymo numatytais būdais. Kalbant apie garbės ir orumo gynimą, reikia atkreipti dėmesį į tai, kad ne visi CK 1.138 str. išvardyti gynimo būdai tinka garbės ir orumo gynimui. Kaip teigia dr. L. Meškauskaitė (2005), asmens garbė ir orumas gali būti ginamos pareiškiant tokius ieškinius:

- dėl veiksmų, kuriais pažeidžiama asmeninė neturtinė teisė, nutraukimo;
- prevencinio pobūdžio dėl veiksmų, kurie dar nebuvo atlikti, bet kuriuos ruošiamasi atlikti, uždraudimo;
- dėl duomenų, neatitinkančių tikrovės ir žeminančių kito asmens reputaciją, paneigimo;
- dėl turtinės ir neturtinės žalos atliginimo⁷⁵.

Pareiškus bet kokį iš aukščiau išvardintų ieškinių, teisme, kaip jau buvo minėta ankščiau (žr.2.1. poskyrį) turės būti nustatyta keturių faktų visuma:

- 1) duomenų paskleidimo faktas;
- 2) faktas, kad duomenys yra apie ieškovo;
- 3) faktas, kad duomenys žemina asmens garbę ir orumą;
- 4) faktas, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės (žr. 3 lentelę).

⁷⁵ Žr. **Meškauskaitė L.** Žiniasklaidos pažeistų asmens konstitucinių teisių gynimo būdai // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2005, Nr. 64 (56). – ISSN 1392-6195 – P. 115.

Išimtį sudaro tik prevencinis ieškinys dėl veiksmų, kurie dar nebuvo atlikti, bet kuriuos ruošiamasi atlikti, uždraudimo, nes reiškiant šį ieškinį nereikia nustatinėti duomenų paskleidimo fakto – tai išplaukia iš pačios ieškinio esmės.

Kalbant apie įrodinėjimo pareigas, reikia atkreipti dėmesį į CK 2.24 str. 1 d. įtvirtintą duomenų neatitikimo tikrovės prezumpciją: „Preziumuojama, jog paskleisti duomenys neatitinka tikrovės, kol juos paskleidęs asmuo neįrodo priešingai“. Iš šitos prezumpcijos darytina išvada, kad duomenų atitikimą tikrovę turi įrodinėti atsakovas. Kitus tris faktus: duomenų paskleidimą, faktą, kad duomenys yra apie ieškovą bei faktą, kad duomenys žeminą ieškovo garbę ir orumą turi įrodinėti pats ieškovas. Tai patvirtina ir LAT teismų praktika⁷⁶.

Pažymėtinas ir dar vienas dalykas. LAT formuodamas teismų praktiką ir aiškindamas garbės ir orumo gynimą reglamentuojančias teisės normas suformulavo dar du atvejus, kai ieškovas yra tarsi atleidžiamas nuo įrodinėjimo pareigos:

- *paskleistų duomenų žeminančio pobūdžio*, kai žodis ar jų junginiai, kuriais išsakyta informacija, yra akivaizdžiai žeminantys; teismų praktikoje pateikiami tokie akivaizdžiai žeminančių žodžių pavyzdžiai: „vagis“, „sukčius“, „girtuoklis“ ir kt.;
- *fakto, kad paskleista informacija yra apie ieškovą*, kai ieškovas tiesiogiai buvo paminėtas ir iš paskleistos informacijos turinio aišku, kad informacija yra apie jį.

3.1.1. Ieškinių dėl veiksmų nutraukimo, prevencinių ieškinių ir ieškinių dėl duomenų paneigimo pareiškimo ypatumai ginant asmens garbę ir orumą

Toliau panagrinėsime kiekvieną iš minėtų ieškinių plačiau. Ieškinius dėl veiksmų, kuriais pažeidžiama asmeninė neturtinė teisė, nutraukimo tikslinga pareikšti tais atvejais, kai informacija arba duomenys, kurie žemina asmens garbę ir orumą skleidžiami tam tikrą laiką, t.y. šių duomenų skleidimų procesas yra trunkantis tam tikrą laiką. Šios rūšies ieškinio negalima pareikšti tais atvejais, kai informacijos (duomenų), žeminančios asmens garbę ir orumą, paskleidimo atvejis yra vienkartinis (pavyzdžiui, televizijos laidoje tiesioginiame eteriye subjektas X pasakė subjekto Y garbę ir orumą žeminančius žodžius). Tokio ieškinio pavyzdžiu galėtų būti ieškinys, kuriame ieškovas prašo nutraukti knygos, kurioje paskelbti duomenys žemina ieškovo garbę ir orumą, platinimą. LAT 1998 m. gegužės 15 d. senato nutarime Nr. 1 taip pat pažymėjo, kad *ieškovas <...> turi teisę pareikšti reikalavimą išimti*

⁷⁶ *Ar paskleistos žinios yra žeminančios, įrodinėja ieškovas <...> Ar paskleistos žinios atitinka tikrovę, įrodinėja atsakovas <...> Teismas, nagrinėdamas bylą dėl garbės ir orumo gynimo, turi nustatyti faktą, ar paskleistos žinios yra apie ieškovą. Šį faktą įrodinėja ieškovas <...> (1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas.).*

Teisėjų kolegija nurodė, kad, ieškovui įrodžius žinios paskleidimo faktą, atsakovas privalo įrodyti, kad žinia atitinka tikrovę arba kad jis paskleidė kitokio turinio žinią <...> (LAT CBS 2006 m. birželio 22 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-235/2006).

*iš apyvartos knygos, biuletenio ar kito leidinio, kuriame buvo paskleistos jo garbę ir orumą, gerą vardą žeminančios ir tikrovės neatitinkančios žinios, tiražą, uždrausti antrojo tiražo spausdinimą ir pan.*⁷⁷

Kita ieškinių, kuriais gali būti ginami asmens garbė ir orumas, rūšis yra prevenciniai ieškiniai dėl veiksmų, kurie dar nebuvo atlikti, bet kuriuos ruošiamasi atlikti, uždraudimo. Toks ieškinys gali būti pareikštas tik tada, kai informacija, žeminanti asmens garbę ir orumą, dar nebuvo paskleista (arba nors ir buvo paskleista, tačiau ruošiamasi dar kartą ją paskleisti). Reikšdamas tokį prevencinį ieškinį, ieškovas turi tiksliai žinoti arba bent turėti pagrįstų įtarimų, jog potencialus atsakovas yra parengęs (arba turi) informaciją, kuri gali pažeminti ieškovo garbę ir orumą, ir ruošiasi tą informaciją paskleisti. Pavyzdžiui, įrašinėjant televizijos laidą buvo paskleista žeminanti ieškovo garbę ir orumą informacija, vėliau ieškovas kreipėsi į teismą su ieškiniu, prašydamas uždrausti šios laidos transliavimą (tokiu būdu bus uždraustas informacijos, žeminančios ieškovo garbę ir orumą, paskleidimas didelei televizijos laidos žiūrovų auditorijai). Pažymėtina, kad reiškiant šios rūšies ieškinį nereikia įrodinėti duomenų, neatitinkančių tikrovės, paskleidimo fakto, nes ieškinys yra prevencinis ir jo pareiškimo tikslas uždrausti tokių duomenų paskleidimą, tačiau ieškovui reikės įrodyti atsakovo ketinimą tokius duomenis skleisti ateityje. Kalbant apie prevencinius ieškinius, ypač tais atvejais kai jie pareiškiami po to, kai duomenys, neatitinkantys tikrovės, jau buvo viena karta paskleisti (pavyzdžiui, tokioje situacijoje kaip buvo pateikta prieš tai pavyzdyje su televizijos laidos įrašymu), gali kilti klausimas – kuo jie skiriasi nuo ieškinių dėl veiksmų, kuriais pažeidžiama asmeninė neturtinė teisė, nutraukimo? Mūsų manymu, esminis šių ieškinių skirtumas yra tai, kad ieškiniai dėl veiksmų nutraukimo yra pareiškiami kai informacija, neatitinkanti tikrovės, yra skleidžiama tam tikrą laiką, t.y. informacijos paskleidimo procesas šiuo atveju yra trunkantis procesas. Kadangi šis procesas yra trunkantis, todėl informacijos, neatitinkančios tikrovės ir žeminančios asmens garbę ir orumą, paskleidimo atvejai turi vykti panašiuose situacijose ir panašiais būdais (pavyzdžiui, didinant knygos tiražus ir platinant per knygynus). Prieš prevencinio ieškinio pareiškimą leistina, kad informacija, neatitinkanti tikrovės ir žeminanti asmens garbę ir orumą buvo paskleista tik vieną kartą ir tas paskleidimas nebūtų pagrindinis atsakovo prevenciniame ieškinyje tikslas, o tik paruošiamieji veiksmai. Šiuo atveju tikras ir pagrindinis duomenų, neatitinkančių tikrovės ir žeminančių asmens garbę ir orumą, paskleidimas tretiesiems asmenims yra rengiamas ateityje. Pavyzdžiui, televizijos laidos įrašymas yra tik parengiamasis veiksmas prieš laidos transliavimą televizijos eteryje, informacijos paskleidimas laidos įrašymo metu nėra pagrindinis potencialaus atsakovo prevenciniame ieškinyje dėl laidos transliavimo uždraudimo tikslas, o tik medžiagos transliavimui paruošimas.

⁷⁷ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 12 punktas.

Lietuvos teismų praktikoje labiau yra paplitę (bet ne labiausiai) kiti ieškiniai – ieškiniai dėl duomenų, neatitinkančių tikrovės ir žeminančių kito asmens reputaciją, paneigimo. Šį faktą patvirtina ir mūsų atliktas tyrimas: 85 % respondentų atsakė, kad ginant savo pažeistą garbę ir orumą reikalautų tikrovės neatitinkančių duomenų viešo paneigimo (plačiau apie tyrimą žr. 4 skyrių). Šios rūšies ieškinio esmė – įpareigoti atsakovą paneigti paskleistas duomenis, kurie žemina ieškovo garbę ir orumą. Nagrinėjant ieškinius dėl duomenų, neatitinkančių tikrovės ir žeminančių kito asmens reputaciją, paneigimo, būtina nustatyti visas keturias aplinkybes: duomenų paskleidimą, faktą, kad duomenys yra apie ieškovą; faktą, kad duomenys žemina asmens garbę ir orumą; faktą, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės (plačiau žr. 2.1. poskyrį).

Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad tais atvejais, kai duomenis, žeminančius asmens garbę ir orumą paskleidė visuomenės informavimo priemonę, prieš kreipiantis į teismą su ieškiniu dėl duomenų, neatitinkančių tikrovės ir žeminančių kito asmens reputaciją, paneigimo, ieškovas turi išnaudoti galimybę neteismine tvarka išspręsti ginčą, t.y. įstatymas numato ikiteismine ginčo sprendimo procedūra. Tokią taisyklę pabrėžė ir LAT 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarime Nr. 1: *Jeigu atsakovu yra visuomenės informavimo priemonė, pareiškime ieškovas turi nurodyti, kad laikėsi įstatyme nustatytos išankstinės neteisminės ginčo sprendimo tvarkos dėl žinių paneigimo*⁷⁸.

3.1.2. Neteisminė ginčų dėl garbės ir orumo pažeidimo sprendimo tvarka ir „replikos teisė“

Neteisminės (arba ikiteisminės) ginčo sprendimo tvarkos esmė yra tokia, kad ieškovas pateikia rašytinį paneigimą ir pareikalauja, kad visuomenės informavimo priemonė, kuri paskleidė tokius duomenis, ši paneigimą nemokamai išspausdintų ar paskelbtų. Tokia procedūra, kaip teigia dr. L. Meškauskaitė (2004), vadinasi „atsakymo ir paneigimo“ arba „replikos teisė“, ji yra įtvirtinta absoliučioje daugumoje Vakarų Europos šalių⁷⁹. Replikos teisė yra įtvirtinta tiek tarptautiniuose teisės aktuose (pavyzdžiui, Europos konvencijos dėl televizijos be sienų 8 str.), tiek nacionaliniuose teisės aktuose (CK 2.24 str. 2 ir 4 d., VIĮ 44 str.).

CK 2.24 str. 2 d. ir 4 d. nustatyta, kad:

2. Jeigu tikrovės neatitinkantys duomenys buvo paskleisti per visuomenės informavimo priemonę (spaudoje, televizijoje, radijuje ir pan.), asmuo, apie kurį šie duomenys buvo paskleisti, turi teisę surašyti paneigimą ir pareikalauti, kad ta visuomenės informavimo priemonė šį paneigimą nemokamai išspausdintų ar kitaip paskelbtų. Visuomenės informavimo priemonė šį paneigimą privalo išspausdinti ar kitaip paskelbti per dvi savaites nuo jo gavimo dienos. Visuomenės informavimo priemonė turi teisę

⁷⁸ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 12 punktas.

⁷⁹ **Meškauskaitė L.** Žiniasklaidos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. – ISBN 9955-557-32-X – P. 271-273.

atsisakyti spausdinti ar paskelbti paneigimą tik tuo atveju, jeigu paneigimo turinys prieštarauja gerai moralei.

<...>

4. Jeigu visuomenės informavimo priemonė atsisako spausdinti ar kitaip paskelbti paneigimą arba to nepadaro per šio straipsnio 2 dalyje nustatytą terminą, asmuo įgyja teisę kreiptis į teismą šio straipsnio 1 dalyje nustatyta tvarka. Duomenų, neatitinkančių tikrovės ir žeminančių kito asmens reputaciją, paneigimo tvarką ir terminus tokiu atveju nustato teismas.

CK nenumato nei terminų, nei reikalavimų rašytinio paneigimo turiniui, todėl būtina vadovautis VII 44 straipsnio nuostatomis. Dabartinė VII redakcija nenustato jokie termino, per kurį asmuo privalo pateikti rašytinį paneigimą, nors ankstesnėje VII redakcijoje buvo nustatytas maksimalus 2 mėnesių terminas, per kurį asmuo turėjo pateikti paneigimą: „reikalavimas paneigti informaciją turi būti pateiktas viešosios informacijos rengėjui ar platintojui raštu ne vėliau kaip per 2 mėnesius nuo reikalaujamos paneigti informacijos paskelbimo“ (VII 45 str. 2 d.)⁸⁰. Ankstesnėje redakcijoje nustatytas 2 mėnesių terminas prieštaravo CK nuostatomis, nes CK nesuteikia jokių pirmenybių VII normoms, taip pat pats nenustato jokių išimčių iš CK 1.134 str. 1 p. įtvirtintos taisyklės, kad ieškinio senatis netaikoma „iš asmeninių neturtinių teisių pažeidimų atsiradusiems reikalavimams. Tokios pozicijos laikomasi ir teismų praktikoje.⁸¹

Kaip jau buvo minėta, kadangi CK nenustato reikalavimų rašytinio paneigimo turiniui, galima vadovautis VII 44 str. 2 d. Analizuojant šią teisės normą, darytina išvada, kad rašytiniame paneigime, pateikiamame visuomenės informavimo priemonei, asmuo turi nurodyti:

- informaciją, kuri neatitinka tikrovės;
- leidinį, kuriame informacija, neatitinkanti tikrovės, buvo paskelbta;
- datą, kada informacija, neatitinkanti tikrovės, buvo paskelbta;
- teiginius, kurie žemina asmens garbę ir orumą;
- reikalavimą, kad informaciją, neatitinkančią tikrovės ir žeminančią asmens garbę ir orumą, paskleidusi visuomenės informavimo priemonė tokį paneigimą paskelbtų.

Visuomenės informavimo priemonė, kuri gavo rašytinį paneigimą, privalo jį tokios pat apimties ir ta pačia forma, kokia buvo paskelbta tikrovės neatitinkanti bei žeminanti asmens garbę ir orumą informacija, nemokamai išspausdinti ar kitu adekvačiu būdu paskelbti per dvi savaites. Jeigu tikrovės

⁸⁰ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706 (2000 m. spalio 1 d. redakcija).

⁸¹ Pavyzdžiui, vienoje iš bylų, kurioje ieškovai praleido dviejų mėnesių terminą, LAT pažymėjo, kad: *įsigaliojus 2000 m. CK, negali būti taikomos Visuomenės informavimo įstatymo normos, neatitinkančios CK 2.24 straipsnio (CK 1.3 straipsnio 2 dalis). Šio kodekso 2.24 straipsnyje nenustatytas terminas, per kurį suinteresuotas asmuo turi kreiptis į visuomenės informavimo priemonę dėl paskleistų duomenų paneigimo. Toks teisinis reglamentavimas paaiškinamas tuo, kad pagal CK 1.134 straipsnio 1 punktą ieškinio senatis netaikoma reikalavimams, kylantiems iš asmeninių neturtinių teisių pažeidimų. CK 2.24 straipsnyje taip pat nenurodyta, kad specialūs įstatymai galėtų nustatyti kitokią garbės ir orumo gynimo tvarką <...> Visuomenės informavimo įstatymo 45 straipsnio 2 dalyje nustatytas dviejų mėnesių terminas, įsigaliojus 2000 m. CK, netaikomas.* (LAT CBS 2008 m. rugpjūčio 14 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-390/2008).

neatitinkanti bei žeminanti asmens garbę ir orumą informacija buvo paskleista per periodinį leidinį ir jo periodiškumas yra retesnis negu dvi savaitės, tokiu atveju visuomenės informavimo priemonė skelbia minėtą paneigimą per Lietuvos nacionalinio radijo pirmąją programą (per dvi savaites) ir savo pirmame leidinyje ar laidoje nuo paneigimo gavimo dienos be komentarų, toje pačioje vietoje, tokios pat apimties ir tokios pat formos. Įstatymas numato tik vieną išimtį, kada visuomenės informavimo priemonė turi teisę neskelbti paneigimo – kai paneigimo turinys prieštarauja gerai moralei (CK 2.24 str. 2 d.). Tuo atveju, jeigu paneigimo turinys neprieštarauja gerai moralei ir visuomenės informavimo priemonė atsisako spausdinti ar kitaip paskelbti paneigimą arba to nepadaro per įstatymo nustatytą dvejų savaitių terminą, asmuo, kurio garbė ir orumas pažeisti, įgyja teisę kreiptis į teismą CK 2.24 str. 1 d. nustatyta tvarka. Tokiu atveju informacijos, neatitinkančios tikrovės ir žeminančios kito asmens garbę ir orumą, paneigimo tvarką ir terminus nustatys teismas.

Teismų sprendimų vykdymo procese dažnai pasitaiko atveju, kai atsakovai (vykdymo procese tiksliau vartoti sąvoką „skolininkai“) vengia vykdyti teismų sprendimus, ne išimtis ir teismo sprendimai, įpareigojantys paneigti paskleistą tikrovės neatitinkančią informaciją. Iš vienos pusės šių sprendimų nevykdymas gali kelti ieškoviui (vykdymo procese tiksliau vartoti sąvoką „išieškotojui“) neigiamų pasekmių, taip pat ir turtinės ir neturtinės žalos, nes kiti subjektai (pavyzdžiui, verslo partneriai), remdamiesi paskleista tikrovės neatitinkančia informacija, gali keisti arba nutraukinėti santykius su ieškovu ir pan. Iš kitos pusės, iki naujojo CK praktiškai nebuvo jokios skatinamosios priemonės, kuri priverstų atsakovą kuo greičiau įvykdyti teismo sprendimą paneigti paskleistą tikrovės neatitinkančią ir žeminančią asmens garbę ir orumą informaciją. Naujajame CK 2.24 str. 7 d. už teismo sprendimo, įpareigojančio paneigti paskleistą tikrovės neatitinkančią ir žeminančią asmens garbę ir orumą informaciją, nevykdymą numatyta galimybė iš atsakovo ieškovo naudai išieškoti baudą už kiekvieną nevykdymo dieną: *Jeigu nevykdomas teismo sprendimas, įpareigojantis paneigti tikrovės neatitinkančius duomenis, žeminančius asmens garbę ir orumą, teismas nutartimi gali išieškoti iš atsakovo baudą už kiekvieną teismo sprendimo nevykdymo dieną. Baudos dydį nustato teismas. Ji yra išieškoma ieškovo naudai, nepaisant neturtinės žalos atlyginimo.*

3.1.3. Turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo, atliginimas

Nagrinėjamo LAT teismų praktikos laikotarpio bylų analizė leidžia daryti išvadą, kad asmenys, gindami jų pažeistą garbę ir orumą dažniausiai kartu su ieškinių dėl tikrovės neatitinkančios informacijos paneigimo pareiškia ir ieškinius dėl turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo, atliginimo. Mūsų atliktas tyrimas irgi parodė, kad dauguma respondentų

(80 %) linę kartu su ieškiniu dėl tikrovės neatitinkančios informacijos paneigimo pareikšti ir ieškini dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo.

Pareiškus ieškini dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo, būtina žinoti, kad teisme papildomai (prie 2.3.1. skyrelio pradžioje jau minėtų keturių faktų) reikės nustatyti dar trijų faktų visumą:

- 1) asmens, padariusio pažeidimą kaltę;
- 2) žalą;
- 3) priežastinį ryšį tarp padarinių ir veikos (žr. 3 lentelę).

Kadangi turtinės ir neturtinės žalos atlyginimas – tai viena iš civilinės atsakomybės formų, todėl šios rūšies ieškiniams taikomos visos civilinės atsakomybės taisyklės. Viena iš tokių taisyklių – kaltumo prezumpcija. Asmuo laikomas kaltu dėl padarytos žalos, kol neįrodė priešingai (plačiau žr. 2.1. posk.). Taigi, ieškovui reiškiant šiuos ieškinius pakanka įrodyti žalą ir priežastinį ryšį, o atsakovo kaltę preziumuojama.

Civilinė atsakomybė yra turtinė atsakomybė, todėl žalos atlyginimas irgi yra turtinis nepriklausomai nuo to, ar materialiam, ar nematerialiam interesui padarytas neigiamas poveikis. Dėl to padaryta žala iš pradžių turi būti įvertinta pinigais o vėliau atliginta. Turtinė žala išreiškiama specialiaisiais nuostoliais, nes juos galima beveik tiksliai apskaičiuoti⁸². Specialius nuostolius įrodinėja ieškovas. Pažymėtina, kad ieškovas turi kuo tiksliau apskaičiuoti nuostolius ir pagrįsti tvirtais ir įtikinamais įrodymais, nes civilinės atsakomybės funkcija yra kompensacinė ir ieškovas neturi pasipelnėti iš žalos atlyginimo, o atsakovas neturi atsidurti nei geresnėje padėtyje nei blogesnėje padėtyje. Jeigu ieškovas prašo nepagrįstai didelių nuostolių atlyginimo, CK 6.251 str. 2 d. numato galimybę teismui tokią pinigų sumą mažinti: „Teismas, atsižvelgdamas į atsakomybės prigimtį, šalių turtinę padėtį ir jų tarpusavio santykius, gali sumažinti nuostolių atlyginimo dydį, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių pasekmių“.

Nors įstatymai leidžia reikalauti tiek turtinės tiek neturtinės žalos atlyginimo, darbe analizuojamo LAT teismų praktikos laikotarpio analizė leidžia daryti išvadą, kad asmenys daugiausiai reikalauja būtent neturtinės žalos atlyginimo. Neturtinė žala išreiškiama bendraisiais nuostoliais, kurie priteisiami už žalą, kai jos dydžio neįmanoma tiksliai apskaičiuoti pinigais. Tokiais atvejais žala yra preziumuojama, kai įrodomi jos požymiai. Neturtinės žalos dydžio įrodinėti nereikia, teismas pagal požymius ir įstatyme esančius kriterijus pats nustato žalos dydį. CK 6.250 str. 2 d. išvardinti kriterijai, į kuriuos teismas privalo atsižvelgti nustatinėdamas neturtinės žalos dydį: „<...>Teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus“. Kadangi bendrųjų nuostolių atveju žalos dydį, o atitinkamai ir

⁸² Pavyzdžiui, jeigu dėl to, kad apie asmenį buvo paskleisti tikrovės neatitinkantys bei žeminantys jo garbę ir orumą duomenys, ir sužinojęs tuos duomenis asmens verslo partneris nutraukė su juo sandorius, dėl ko asmuo patyrė turtinės žalos, tai tokią žalą galima tiksliai apskaičiuoti pagal sandorių duomenis ir išreikšti pinigais.

nuostolių dydį, nustato teismas, todėl ieškovui beprasmiška įrodinėti nuostolių (arba žalos) dydį. Tokiais atvejais ieškovas turėtų įrodinėti būtent įstatyme nustatytus požymius (kriterijus), pagal kuriuos teismas nustato žalos ir nuostolių dydį

Analizuojant CK 6.250 str. 2 d. galima daryti išvadą, jog šioje normoje išvardintas kriterijų sąrašas yra nebaigtinis ir neišsamus, todėl teismai gali vadovautis ir kituose įstatymuose esančiais kriterijais bei teismų praktikoje suformuluotais kriterijais⁸³.

Kalbant apie neturtinės žalos atlyginimą, reikia konstatuoti, kad tiek teismų praktikoje, tiek civilinės teisės teorijoje šis klausimas sukelia nemažai diskusijų. Tai sąlygoja būtent tas faktas, kad neturtinę žalą sunku apskaičiuoti, nes neįmanoma tiksliai ir objektyviai įvertinti ir nustatyti žmogaus vidinius išgyvenimus, moralines kančias. Civilinėje atsakomybėje galioja principas, kad kuo aiškesnė ir svarbesnė vertybė, tuo stipriau ji ginama. Asmens garbė ir orumas yra santykinės vertybės, neturtinės žalos atlyginimo taikymo aspektu jos negali būti vertinamos vienodai su tokiais absoliučiomis teisėmis, kaip pavyzdžiui asmens teisė į gyvybę, sveikatą. Tai patvirtina ir mokslininkų atlikti neturtinės žalos priteisiamų dydžių tyrimai⁸⁴, iš kurių aiškiai matosi, jog sveikatos sužalojimų ir gyvybės atėmimo bylose teismai paprastai priteisia didesnes sumas. Garbės ir orumo gynimo bylose teismai „atsargiau“ priteisia kompensacijas ir tos kompensacijos yra mažesnės (išskyrus pavienius atvejus). Kaip jau buvo minėta, tai yra dėl šių teisių santykinio pobūdžio ir žalos dydžio nustatymo sudėtingumo. Todėl asmens garbės ir orumo pažeidimo atveju neturtinės žalos atlyginimo taikymas ir civilinės atsakomybės sąlygų nustatymo specifika turi priklausyti ne tik nuo teisės pažeidimo fakto, bet ir nuo patirtų neigiamų padarinių dydžio bei jų akivaizdumo. Šiuo klausimu (t.y. neturtinės žalos atlyginimo klausimu) labai tiksliai pasisako dr. S. Cirtautienė (2008): „<...> sprendžiant, ar konkrečiu teisių pažeidimo atveju teisinga ir protinga taikyti neturtinės žalos atlyginimą, atsižvelgiama į pažeistų teisių ir teisių pažeidimo pobūdį, žalos atlyginimo subjektų specifika, santykį su kitais teisių gynimo būdais ir kitus objektyvius kriterijus, leidžiančius spręsti dėl padarytos neturtinės žalos fakto“⁸⁵. Natūralu kad gali kilti klausimas „kas yra „kiti objektyvūs kriterijai“ arba „kitos bylai reikšmingos aplinkybės“. Atsakymą į šį klausimą galima pateikia 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1, kuris pateikia pavyzdinį tokių kriterijų sąrašą: *Teismas, įvertindamas moralinę žalą pinigais, turi*

⁸³ Tokią išvadą patvirtina ir LAT: *Neturtinės žalos dydžio kriterijų sąrašas nėra baigtinis, todėl jis gali būti numatytas kituose įstatymuose ar kriterijai, reikšmingi žalos dydžiui, pripažįstami teismų („kitos turinčios reikšmės bylai aplinkybės“). <...> gali būti taikomos Visuomenės informavimo įstatymo nuostatos dėl neturtinės žalos dydžio. <...> Neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai gali būti suformuoti teismų praktikos apibendrinimų ar teismo pripažinti svarbiais jo nagrinėjamoje byloje. (LAT CBS 2005 m. balandžio 27 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-280/2005)*

⁸⁴ Žr. pavyzdžiui, **Cirtautienė S.** Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. – Vilnius: Justitia, 2008. – ISBN 978-9955-616-42-9 – P. 215-232.

⁸⁵ Ten pat.

*atsižvelgti į žalą padariusio asmens <...> elgesį po žinių paskleidimo, į neigiamą įtaką ieškovo profesinei, visuomeninei veiklai ir kt., žinių paskleidimo būdą, formą, turinį, apimtį*⁸⁶.

Kalbant apie neturtinės žalos, padarytos garbės ir orumo pažeidimu, atlyginimą, reikia paminėti dar vieną dalyką – šių teisių konkurencija su kitomis žmogaus konstitucinėmis teisėmis. Kaip jau buvo minėta (žr. 2.1.1 – 2.1.2), žmogaus teisė ginti garbę ir orumą dažnai konkuruoja su tokiomis žmonių teisėmis kaip teisė turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, žodžio laisvė ir pan. Šių teisių konkurencija turi reikšmės ir neturtinės žalos atlyginimo atvejais. Teismas individualiai kiekvienoje situacijoje turi nustatyti šių teisių pusiausvyros pažeidimo laipsnį ir pažeidimo sunkumą ir tik tada nuspręsti ar asmeniui turi būti priteista kompensaciją ir kokio dydžio.

Apibendrinus viską, kas buvo pasakyta apie turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo, atlyginimą, galima daryti tokias **išvadas**:

- nagrinėjant bylas dėl turtinės ir neturtinės žalos, atsiradusios dėl asmens garbės ir orumo pažeidimo, atlyginimo teismas turi nustatyti ne tik bendrų faktų, nustatinėjamų visose garbės ir orumo gynimo bylose, visumą, bet ir faktų, nustatinėjamų civilinės atsakomybės bylose visumą;
- bylose dėl turtinės žalos atlyginimo ieškovas privalo įrodyti specialiųjų nuostolių dydį; esant reikalui teismas turi teisę mažinti ieškovo prašomų priteisti nuostolių dydį;
- neturtinė žala pasireiškia bendraisiais nuostoliais, kuriuos nustatinėja teismas; ieškovas šių nuostolių dydžio neįrodinėja; ieškovas turi įrodinėti požymius, per kuriuos teismas nustato žalos ir nuostolių dydį;
- kadangi neturtinė žalos dydžio objektyviai ir tiksliai nustatyti neįmanoma, teismai, siekdami teisingos ir lygiateisės neturtinės žalos atlyginimo praktikos, esminiais neturtinės žalos kriterijais turi laikyti garbės ir orumo pažeidimu sukeltus neigiamus padarinius nukentėjusiajam ir kitus objektyvius kriterijus, o subjektyvius kriterijus vertinti kiekvienoje situacijoje atskirai;
- kadangi asmens teisė į garbės ir orumo gynimą konkuruoja su kitomis asmens konstitucinėmis teisėmis, teismas turi vertinti neturtinės žalos atlyginimo galimybę atsižvelgdamas į pažeistos teisės ir kitų asmenų teisių santykį, todėl neturtinė žala turi būti atlyginama laikantis proporcingumo principo.

⁸⁶ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7^l straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 20 punktas.

3.1.4. Asmens garbės ir orumo pažeidimo fakto pripažinimas kaip pažeistų teisių gynimo būdas

Kaip jau buvo minėta prieš tai, teismas sprendžia bylas dėl žalos, padarytos asmens garbės ir orumo pažeidimu, atlyginimo atsižvelgdamas į proporcingumo, teisingumo bei sąžiningumo principus. Žalos atlyginimas, iš vienos pusės, negali tapti pasipelnymo priemone ieškovui, iš kitos pusės negalima sukurti tokios situacijos, kai po priteistos žalos atlyginimo atsakovas pateks į sunkią ar beviltišką finansinę padėtį. Taigi galima tokia situacija, kai formaliai teisės pažeidimas atitinka visus garbės ir orumo pažeidimo požymius, tačiau dėl aukščiau minėtų priežasčių bei dėl to, kad iš esmės pažeidimas nesukėlė didelės žalos, teismas manys, kad netikslinga priteisinėti tam tikroje situacijoje turtinę ir (arba) neturtinę žalą. Tačiau tokioje situacijoje, jeigu asmuo neprašo, pavyzdžiui, paneigti paskleistą informaciją, ieškovo pažeistos teisės gali likti neapgintos, o tokia situacija nepriimtina, atsižvelgiant į konstitucinius principus ir žmogaus teises.

Analizuojant LAT ir EŽTT teismų praktiką, galima daryti išvadą, kad teismai plėtojant vieningą teismų praktiką, išskyrė dar vieną asmens garbės ir orumo gynimo priemonę – asmens garbės ir orumo pažeidimo fakto pripažinimą. EŽTT daugelyje bylų ne kartą yra konstatavęs, kad *teisės pažeidimo pripažinimas yra pakankama kompensacija už patirtą moralinę žalą*.⁸⁷ Tokios pozicijos nuosekliai laikosi ir LAT⁸⁸.

Tiek konstitucinės, pavyzdžiui, dr. L. Meškauskaitė⁸⁹, tiek civilinės teisės, pavyzdžiui, dr. S. Cirtautienė⁹⁰, specialistai pripažįsta teisės pažeidimo pripažinimą savarankišku asmens pažeistų garbės ir orumo pažeidimo gynimo būdu. Tokiai teisininkų pozicijai galima pritarti dėl kelių priežasčių. Visų pirma, teismo posėdžiai Lietuvoje yra vieši (išskyrus įstatymo nustatytas išimtis) ir juose gali dalyvauti tiek norintys asmenys, tiek žiniasklaidos atstovai, todėl pats bylos nagrinėjimas jau paviešina visuomenei faktą, kad ieškovo garbės ir orumas buvo pažeisti. Antra, teismo padaryta oficiali išvada, kad ieškovo garbė ir orumas buvo pažeisti, ir už pažeidimą atsakingas atsakovas, savaime paneigia tikrovės neatitinkančias žinias ir tuo pačiu sukelia atsakovui tam tikras neigiamas pasekmes

⁸⁷ Žr. pavyzdžiui, EŽTT bylos Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje *Obershlick v Austria*, Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje *Jersild v Denmark*, Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. vasario 19 d. sprendimas byloje *Bowman v United Kingdom* ir kt.

⁸⁸ Pavyzdžiui, byloje *V.Landsbergis v „Ūkininko patarėjas“*, kurioje ieškovas prašė priteisti maksimalią (pagal tuo metu galiojantį VII – 10 000 Lt) kompensaciją už patirtą neturtinę žalą. LAT, sprenddamas klausimą dėl neturtinės žalos atlyginimo, nurodė, kad *įvertindamas ieškovui padarytą neturtinę žalą pinigais, pirmosios instancijos teismas atsižvelgė į tai, kad ieškovas V. Landsbergis yra visuomenei gerai žinomas žmogus <...> Viešasis asmuo turi būti pakantesnis kritikai, turi didesnes galimybes apginti savo teises, todėl ginant tokio asmens garbę ir orumą, pirmenybė teiktina garbę ir orumą žeminančių ir tikrovės neatitinkančių žinių paneigimui, o ne kuo didesniam neturtinės žalos piniginiam įvertinimui. <...> Tokia išvada darytina ir atsižvelgiant į Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką. <...> Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio pažeidimo nustatymas yra pakankamas neturtinės žalos atlyginimas. (LAT CBS 2005 m. sausio 10 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-42/2005).*

⁸⁹ **Meškauskaitė L.** Žiniasklaidos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. – ISBN 9955-557-32-X – P. 271-266.

⁹⁰ **Cirtautienė S.** Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. – Vilnius: Justitia, 2008. – ISBN 978-9955-616-42-9 – P.

(visuomenės nuomonės apie atsakovą pakeitimas ir pan.). Ir trečia, atsižvelgiant į CK 1.138 str. 1 d. bei CK 2.24 str. darytina išvada, kad asmuo turi teisę ieškinyje pareikšti reikalavimą tik dėl paskleistų duomenų pripažinimo žeminančiais jo garbę ir orumą bei neatitinkančiais tikrovės, nepareikšdamas reikalavimo paneigti tokius duomenis. Visi šitie argumentai byloja, kad asmens garbės ir orumo pažeidimo fakto pripažinimas gali būti savarankiškas pažeistų teisių gynimo būdas.

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu teismai taikydami asmens garbės ir orumo pažeidimo fakto pripažinimą tuo pačiu paneigia paskleistą tikrovės neatitinkančią informaciją. Toks pažeistų teisių gynimo būdas iš esmės taikomas viešiesiems asmenims (arba kaip rašoma EŽTT sprendimuose „visuomenėje žinomiems asmenims“). Tačiau dėl aukščiau išdėstytų argumentų manytina, kad šis pažeistų teisių gynimo būdas gali būti taikomas ir privatiems asmenims. Taikant šį pažeistų teisių gynimo būdą bus efektyviau laikomasi proporcingumo principo tarp:

- teisės pažeidimo ir neturtinės žalos atlygino;
- pažeistų teisių gynimo būdo ir teisės pažeidimo;
- teisės pažeidimo (taip pat jo sunkumo) ir teisės pažeidėjo (atsakovo).

Apibendrinant viską, kas buvo pasakyta šiame skyrelyje, galima daryti **išvadą**, kad:

- asmens garbės ir orumo pažeidimo fakto pripažinimas, anot kai kurių mokslininkų, gali būti savarankišku pažeistų teisių gynimo būdu;
- šis teisių gynimo būdas šiuo metu plačiai taikomas teismų praktikoje ginant viešųjų asmenų pažeistas teises, tačiau gali būti taikomas ir ginant privačiųjų asmenų teises.

3.2. Garbės ir orumo gynimo būdai baudžiamojoje teisėje

Baudžiamojoje teisėje nukentėjusysis neturi tokio garbės ir orumo gynimo būdų pasirinkimo kaip civilinėje teisėje. Tiek šmeižimas (BK 154 str.), tiek įžeidimas (BK 155 str.), vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 407 str., priskirti prie privataus kaltinimo bylų. Tai reiškia, kad ikiteisminis tyrimas dėl šių bylų paprastai neatliekamas, o kaltinimą teisme palaiko nukentėjusysis arba jo teisėtas atstovas.

3.2.1. Privataus ar valstybinio kaltinimo bylos iškėlimas ir nagrinėjimas, kaip garbės ir orumo gynimo būdas

Nukentėjusiam nuo šmeižimo arba įžeidimo asmeniui, norint apginti jo pažeistą garbę ir orumą baudžiamosios teisės priemonėmis, lieka tik vienas būdas – kreiptis į teismą dėl privataus kaltinimo bylos pagal BK 154 arba 155 str. iškėlimo. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad įstatymas numato

išimtis (BPK 409 str.), kai privataus kaltinimo byla gali pavirsti valstybės kaltinimo byla: 1) kai nusikalstama veika išeina už privataus intereso ribų ir įgauna visuomeninę reikšmę; 2) kai nusikalstama veika padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo teisėtų interesų; 3) kai nėra žinomas veikos padarymo įtariamasis asmuo. Minėtais atvejais baudžiamąjį procesą privalo pradėti prokuroras nepriklausomai nuo nukentėjusiojo pozicijos. Taigi manome, kad tais atvejais, kai nukentėjusysis mano, kad jam padaryta nusikalstama veika atitinka bent vieną iš minėtų požymių, jis gali kreiptis tiek į teismą prašydamas iškleti privataus kaltinimo bylą, tiek į prokurorą prašydamas pradėti ikiteisminį tyrimą.

Pažymėtina, kad analizuojamo laikotarpio LAT teismų praktikos analizė rodo⁹¹, kad valstybės kaltinimas dėl šmeižto ar įžeidimo paprastai pradedamas, kai nukentėjusieji yra esami ar buvę valstybės pareigūnai ar visuomenės veikėjai⁹². Nors pasitaiko ir išimčių, kai nukentėjusysis yra paprastas žmogus ir nusikalstama veika neturi politinių aspektų, tačiau tokiose bylose paprastai iškyla teisės taikymo ir aiškinimo klausimas, iš vienos ir iš kitos pusės paduodama daug skundų⁹³. Taigi valstybės kaltinimas pagal BK 154 ir 155 str. keliamas išimtiniais atvejais, kai paliečiami visuomenės ar valstybės interesai.

Privataus kaltinimo bylos nagrinėjamos pagal tokias pat baudžiamojo proceso taisykles ir principus kaip ir valstybės kaltinimo bylos, išskyrus jau minėtus ypatumus⁹⁴. Privataus kaltinimo bylos pasižymi ir dar vienu ypatumu – taikinamuoju posėdžiu. Šis posėdis yra privalomas preliminarinis privataus kaltinimo bylų etapas⁹⁵. Jeigu nukentėjusysis ir kaltininkas susitaiko, teisėjo nutartimi procesas dėl skundo nutraukiamas. Susitaikydami, šie asmenys gali sudaryti sutartį dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo. Jeigu nukentėjusysis ir kaltininkas nesusitaiko arba jeigu kaltininkas neatvyksta be svarbios priežasties į taikinamąjį posėdį, teisėjas nukentėjusiojo skundą perduoda nagrinėti teisiama jame posėdyje. Jeigu be svarbios priežasties į šį posėdį neatvyksta nukentėjusysis, laikoma kad privatus kaltintojas kaltinimo atsisakė.

⁹¹ Pažymėtina, kad kasacine tvarka skundžiami tik valstybės kaltinimo bylos, privataus kaltinimo bylos kasacine tvarka neskundžiami.

⁹² Pavyzdžiui, LAT nutartyje nurodyta, kad *V. K. pateikiant dienraščio redakcijai kompiuterinę laikmeną su joje įrašyta tikrovės neatitinkančia informacija, pažeminančia tuo metu buvusį Lietuvos Respublikos Seimo pirmininką Artūrą Paulauską bei galinčia pakirsti pasitikėjimą juo, neva šis padarė sunkų nusikaltimą* (LAT BBS 2006 m. spalio 17 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-592/2006)

Kitoje LAT nutartyje pasakyta, kad *V. P. kaltinamas tuo, kad tyčia apšmeižė spaudinyje – knygoje „Durnių laivas“ <...> mirusį asmenį, buvusį Lietuvos valstybės ir visuomenės veikėją – V. L.–Ž., t. y paskleidė apie jį melagingus, neatitinkančius tikrovės, pramanytus ir žeminančius šį mirusį asmenį teiginius* (LAT BBS 2006 m. birželio 20 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-337/2006).

⁹³ *V. Tuomelienė nuteista už tai, kad 2003 m. rugsėjo mėnesį Nemunėlio Radviliškyje, Klevų gatvėje esančiame Irinai Bagdonienei priklausančiame žemės sklype, viešai plūsdama necenzūriniais žodžiais, įžeisdama, užgauliai pažemino P. Niunevičienę.* (LAT BBS 2005 m. gegužės 24 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-269/2005).

⁹⁴ Byla keliamas tik pagal nukentėjusiojo skundą arba jo teisėto atstovo pareiškimą, ikiteisminis tyrimas paprastai neatliekamas, kaltinimą teisme palaiko nukentėjusysis arba jo atstovas.

⁹⁵ Žr. **Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P.** Baudžiamojo proceso teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. – ISBN 9955-557-68-0. – P. 601.

Kadangi garbės ir orumo pažeidimo bylos yra privataus kaltinimo bylos, kurios nagrinėjamos pagal tokius pat principus kaip ir visos kitos baudžiamosios bylos, jose irgi galioja nekaltumo prezumpcija. Tai reiškia, kad kaltininko kaltę privalo įrodyti privatus kaltintojas. Be to kaltintojas privalo įrodyti ir tai, kad apskritai buvo padaryta nusikalstama veika, priešingu atveju kaltininkas nebus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. Taigi baudžiamajame procese įrodinėjimo pareiga tenka privačiam kaltintojui. Kitaip tariant, nukentėjusysis arba jo teisėtas atstovas privalo įrodinėti visus šmeižimo arba įžeidimo nusikalstamos veikos sudėties požymius (žr. 3 lentelę).

Taigi šmeižimo ir įžeidimo baudžiamojoje byloje nukentėjusysis turi įrodyti ne tik kaltinamojo kaltę, bet ir nusikalstamos veikos padarymo faktą – t.y. visus šių nusikalstamų veikų požymius, kurie turi būti įrodyti norint kaltinamąjį patraukti baudžiamojon atsakomybėn. Palyginus su civiliniu procesu tai žymiai apsunkina nukentėjusiojo procesinę padėtį privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje. Nukentėjusysis, siekdamas apginti garbę ir orumą baudžiamosios teisės priemonėmis, iš esmės gauna tik vieną naudą – jam nereikia mokėti jokių žyminių mokesčių. Pralaimėjęs bylą, teoriškai nukentėjusysis rizikuoja sulaukti iš kaltinamojo ne tik ieškinių dėl garbės ir orumo pažeidimo⁹⁶, bet ir būti apkaltintu pagal BK už melagingą įskundimą. Taigi asmeniui, neturinčiam pakankamų teisinių žinių, praktiškai neįmanoma be kvalifikuotos teisinės pagalbos laimėti baudžiamąją bylą ir nepatartina bylinėtis baudžiamojoje byloje.

3.2.2. Civilinis ieškinys dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo baudžiamojoje byloje

Nukentėjusysis privataus kaltinimo baudžiamojoje byloje, kaip ir civilinėje byloje, turi galimybę siekti jam padarytos žalos atlyginimo – tam jis turi pareikšti civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje dėl turtinės ir (arba) neturtinės žalos atlyginimo⁹⁷. Baudžiamojo proceso teisės specialistai (pavyzdžiui, dr. G. Goda) išskiria tokias tris sąlygas⁹⁸, kurioms esant civilinis ieškinys gali būti pareiškiamas ir tenkinamas baudžiamojoje byloje: 1) kai asmeniui padaryta žalos; 2) kai įtariamojo (kaltinamojo) veikoje yra nusikalstamos veikos požymių; 3) kai tarp įtariamojo (kaltinamojo) veikos ir nukentėjusiam asmeniui padarytos žalos yra priežastinis ryšys. Nesant bent vienos iš šių sąlygų, civilinis ieškinys negalės būti patenkintas.

Logiška, kad jeigu nebus nustatytas žalos padarymo faktas, ieškinys bus atmestas. Kaip jau buvo minėta, žala baudžiamojoje byloje gali būti tiek turtinė tiek neturtinė. Iš esmės turtinė žala

⁹⁶ Tikėtina kad jie bus atmesti, nes asmuo kreipėsi į kompetentingas institucijas siekdamas apginti jo manymo pažeistas savo teises.

⁹⁷ Civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje nėra tapatus ieškiniui, nagrinėjamam civilinėje byloje. Civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje laikomas baudžiamojo proceso institutu. Jis nagrinėjamas sprendžiant baudžiamosios teisenos klausimus ir įrodinėjamas pagal BPK taisykles. Tik tais atvejais kai kyla klausimų, kurių sprendimo nereglamentuoja BPK, taikomos civilinio proceso normos, tačiau tiek, kiek jos neprieštarauja baudžiamojo proceso normoms.

⁹⁸ Žr. Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. Baudžiamojo proceso teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. – ISBN 9955-557-68-0. – P. 135.

baudžiamajame procese suprantama lygiai taip pat kaip ir civilinėje byloje, todėl netikslinga ją nagrinėti plačiau. Kalbant apie neturtinę žalą gali kilti tam tikrų klausimų. BPK nepateikia nei neturtinės žalos apibrėžimo, nei pavyzdinio sąrašo atveju, kada neturtinė žala gali būti priteisiama. Tokioje situacijoje būtina kreiptis į CK normas, reglamentuojančias neturtinę žalą. CK 6.250 str. 2 d. nustatyta, kad „Neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo“. Lingvistiškai aiškinant šią normą, galima padaryti išvadą, kad baudžiamojo nusižengimo atveju (pavyzdžiui, už įžeidimo privilegijuotą sudėtį – BK 155 str. 2 d.), neturtinė žala nėra priteisiama. Didelė tikimybė, kad gynyba tokį argumentą gali pateikti byloje dėl BK 155 str. 2 d. tačiau teismų praktika tokį argumentą atmetė ir išaiškino, kad neturtinė žala priteisiama tiek nusikaltimo tiek baudžiamojo nusižengimo padarymo atveju⁹⁹.

Antroji sąlyga būdinga tik civiliniams ieškiniams baudžiamosiose bylose. Įtariamojo (kaltinamojo) asmens veikoje būtinai turi būti nusikalstamos veikos požymių. Jeigu baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu nustatoma, kad kaltinamojo asmens veikoje nėra šmeižimo arba įžeidimo nusikalstamos veikos požymių, civilinis ieškinys netenkinamas. Ieškinys nebus patenkintas ir tais atvejais, kai bus nustatyta, jog kaltinamasis nukentėjusiajam padarė žalos, tačiau žala padaryta ne šmeižimu arba įžeidimu. Tokioje situacijoje žalą patyręs asmuo gali siekti žalos atlyginimo pareikšdamas ieškinį dėl žalos atlyginimo civilinio proceso tvarka.

Ne mažiau svarbi yra ir kita sąlyga – priežastinis ryšys tarp įtariamojo (kaltinamojo) veikos ir nukentėjusiam asmeniui padarytos žalos. Baudžiamojoje byloje nukentėjusysis turi įrodyti, kad žalą patyrė dėl įtariamojo (kaltinamojo) šmeižimo arba įžeidimo nusikalstamos veikos. Jeigu teismas nustato, kad nors kaltinamasis padarė šmeižimo arba įžeidimo nusikalstamą veiką o nukentėjusysis patyrė žalos, bet ne dėl nusikalstamos veikos, civilinis ieškinys vis tiek negali būti tenkinamas dėl priežastinio ryšio tarp nusikalstamos veikos ir žalos nebuvimo.

Civilinis ieškinys baudžiamosiose bylose dėl garbės ir orumo paduodamas teismui, o kai iškelta valstybinio kaltinimo byla – tiek teismui, tiek prokurorui. Civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje atleidžiamas nuo žyminio mokesčio sumokėjimo. Tačiau jeigu civilinis ieškinys buvo išnagrinėtas baudžiamojoje byloje, jis negali būti pakartotinai reiškiamas civilinio proceso tvarka. Tai reiškia, kad tapatus civilinis ieškinys dėl žalos atlyginimo, atmestas nuosprendžiu šmeižimo ar įžeidimo baudžiamojoje byloje, negali būti reiškiamas civilinio proceso tvarka pagal 2.24 str., ir atvirkščiai – tapatus ieškinys dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo, padaryto garbės ir orumo pažeidimu,

⁹⁹ *Sprendžiant neturtinės žalos atlyginimo baudžiamojoje byloje klausimą vadovaujamosi Civilinio kodekso normomis. Civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad neturtinė žala atlyginama visais atvejais, kai ji padaryta dėl nusikaltimo, asmens sveikatai ar dėl asmens gyvybės atėmimo bei kitais įstatymų nustatytais atvejais. Ši Civilinio kodekso nuostata jokių būdu nereiškia, kad neturtinės žalos negalima priteisti baudžiamojo nusižengimo padarymo atveju. <...> šiame straipsnyje nurodomas neturtinės žalos atlyginimas tiek tuo atveju, kai žala padaryta nusikaltimu, tiek ir tuo atveju, kai žala padaryta baudžiamuoju nusižengimu.* (LAT BBS 2008 m. balandžio 29 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-210/2008).

atmestas civilinio proceso tvarka, negali būti reiškiamas šmeižimo ir įžeidimo baudžiamosiose bylose. Bet tais atvejais, kai asmuo šmeižimo arba įžeidimo baudžiamojoje byloje nepareiškė civilinio ieškinio dėl žalos atlyginimo, jis vėliau gali pareikšti tokį ieškinį civiliniame procese. Nukentėjęs asmuo taip pat gali pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka ir tais atvejais, kai buvo atsisakyta iškelti baudžiamąją bylą ar baudžiamoji byla buvo nutraukta dėl senaties termino suėjimo, dėl amnestijos akto, jeigu jis panaikina bausmės skyrimą už padarytą veiką, dėl veikos mažareikšmiškumo ir dėl kitų aplinkybių atleidžiančių kaltininką nuo baudžiamosios atsakomybės. Tokia išvada darytina *mutatis mutandis* aiškinant 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimą: <...> *atsisakymas iškelti baudžiamąją bylą ar baudžiamosios bylos nutraukimas dėl senaties termino suėjimo, dėl amnestijos akto, jeigu jis panaikina bausmės skyrimą už padarytą veiką, dėl veikos mažareikšmiškumo <...> nekliudo nukentėjusiajam kreiptis į teismą dėl garbės ir orumo gynimo.*¹⁰⁰

Taigi asmeniui pažeistų garbės ir orumo gynimas baudžiamąja tvarka susijęs su tam tikra rizika. Visų pirma, kaip jau buvo minėta, civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje įrodinėjamas ne pagal civilinio, o pagal baudžiamojo proceso taisykles. Antra, nukentėjusysis turi įrodyti ne tik žalos padarymo faktą ir jos dydį, bet ir nusikalstamos veikos padarymo faktą ir priežastinį ryšį tarp padarytos nusikalstamos veikos ir žalos. Trečia, visų aplinkybių ir požymių įrodinėjimo pareigą šmeižimo ir įžeidimo bylose tenka nukentėjusiajam arba jo teisėtam atstovui. Ir ketvirta, teismui atmetus civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, nukentėjusysis negalės jo vėl pareikšti civilinio proceso tvarka. Pranašumas yra tik vienas – civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje atleidžiamas nuo žyminio mokesčio sumokėjimo.

3.2.3. Apie nukentėjusįjį paskleistų tikrovės neatitinkančių duomenų paneigimo klausimo išsprendimas baudžiamojoje byloje

Asmuo, kreipdamasis į teismą ir siekdamas apginti pažeistą garbę ir orumą civiliniame procese, dažniausiai siekia tikrovės neatitinkančių duomenų paneigimo ir žalos atlyginimo. Tai patvirtina ir mūsų atliktą apklausą (žr. 3.1.1 poskyrį). Nukentėjusiam asmeniui dažniausiai yra labai svarbu paneigti tikrovės neatitinkančius duomenis, nes būtent taip yra atstatomas jo autoritetas ir geras vardas visuomenėje. Spręsdamas baudžiamąją bylą, teismas pagal dabar galiojančius įstatymus negali įpareigoti nuteistojo viešai paneigti apie nukentėjusįjį paskleistus tikrovės neatitinkančius duomenis, nes nėra tokios bausmės (BK 42 str.) ir baudžiamojo poveikio priemonės (BK 67 str.).

Kaip jau buvo minėta, teismo posėdžiai Lietuvos Respublikoje yra vieši, išskyrus įstatymo numatytus atvejus, kai skiriami uždari teismo posėdžiai. Tačiau netgi tais atvejais, kai byla yra

¹⁰⁰ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 15 punktas.

nagrinėjama uždaramame teismo posėdyje, nuosprendžio (sprendimo) arba nutarties rezoliucinė dalis paskelbiama viešai. Toks viešas bylos nagrinėjamas ir kaltinamojo pripažinimas kaltu padariusiu šmeižimo arba įžeidimo nusikalstamą veiką savaime gali būti traktuojamas kaip fakto, kad nuteistasis buvo paskleidęs apie nukentėjusį tikrovės neatitinkančius duomenis ir tokiu duomenų paneigimu. Iš kitos pusės toks duomenų paneigimas nėra efektyvus, nes nedidelė visuomenės dalis domisi teisminėmis bylomis, lanko teismų posėdžius. Pirmos instancijos teismų sprendimai nėra lengvai prieinami visuomenei, su jais praktiškai galima susipažinti tik teismuose. Tokiais atvejais, kai nukentėjusiajam nepakanka tokio tikrovės neatitinkančių duomenų paneigimo, jam lieka vienintelė išeitis – kreiptis į teismą su civiliniu ieškiniu prašant teismo įpareigoti nuteistąjį viešai paneigti tokius duomenis¹⁰¹.

Apibendrinant viską, kas buvo išdėstyta apie garbės ir orumo gynimą baudžiamojoje teisėje, galima daryti tokias **išvadas**:

- garbės ir orumo gynimo bylos baudžiamojoje teisėje priskiriamos prie privataus kaltinimo bylų, ikiteisminis tyrimas jose neatliekamas, o kaltinimą palaiko pats nukentėjusysis arba jo atstovas; išimtiniais atvejais, kai garbės ir orumo pažeidimas liečia visuomenės ar valstybės interesus turi būti keliamas ir valstybės kaltinimas, kurį palaikys prokuroras;
- garbės ir orumo gynimo baudžiamosiose bylose (šmeižimo ir įžeidimo) visų nusikalstamos veikos sudėties požymių įrodinėjimo pareiga tenka nukentėjusiajam arba jo teisėtam atstovui, o kaltinamasis naudojasi nekaltumo prezumpcija;
- civilinis ieškinytis baudžiamojoje byloje nagrinėjamas pagal baudžiamojo proceso taisykles ir gali būti tenkinamas kai yra šių aplinkybių visuma: 1) kai asmeniui padaryta žalos; 2) kai įtariamojo (kaltinamojo) veikoje yra nusikalstamos veikos požymių; 3) kai tarp įtariamojo (kaltinamojo) veikos ir nukentėjusiam asmeniui padarytos žalos yra priežastinis ryšys;
- preziumuojama, kad apkaltinamojo nuosprendžio viešu paskelbimu yra paneigiamos šmeižikiškos žinios, jeigu asmeniui tokio paneigimo neužtenka, jis gali kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka;
- nukentėjusysis baudžiamojoje byloje atleidžiamas nuo žyminio mokesčio sumokėjimo.

Apibendrinant viską, kas buvo išdėstyta šiame skyriuje, darytinos tokios **išvados**:

¹⁰¹ Taip duomenų paneigimo klausimą siūlo spręsti LAT: *Teismas, nuteisdamas kaltąjį asmenį už šmeižimą, nustato, kad jo paskleistos žinios yra žinomai melagingos. Nuosprendis paskelbiamas viešai ir tuo paneigiamos šmeižikiškos žinios (BPK 16, 400 str.). Jeigu, nukentėjusiojo manymu, jo garbei ir orumui atstatyti nepakanka viešai paskelbti nuosprendį (pvz., jeigu žinios paskleistos visuomenės informavimo priemonėse, dokumente), jis turi teisę pareikšti ieškinį dėl paskleistų žinių paneigimo civilinio proceso tvarka. (Ten pat).*

- pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą pažeistų garbės ir orumo civilinės teisės gynimo būdai yra tokie: 1) ieškinys dėl veiksmų, kuriais pažeidžiama asmeninė neturtinė teisė, nutraukimo; 2) prevencinio pobūdžio ieškinys dėl veiksmų, kurie dar nebuvo atlikti, bet kuriuos ruošiamasi atlikti, uždraudimo; 3) ieškinys dėl duomenų, neatitinkančių tikrovės ir žeminančių kito asmens reputaciją, paneigimo; 4) ieškinys dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo; 5) ieškinys dėl garbės ir orumo pažeidimo fakto pripažinimo; 6) kreipimasis neteismina tvarka į visuomenės informavimo priemonę dėl paskleistos tikrovės neatitinkančios informacijos paneigimo;
- garbės ir orumo gynimo civilinėse bylose įrodinėjimo pareigos paskirstomos taip: atsakovas įrodinėja duomenų atitikimą tikrovei, ieškovas įrodinėja duomenų paskleidimą, faktą, kad duomenys yra apie ieškovą bei faktą, kad duomenys žeminą ieškovo garbę ir orumą;
- ieškiniai dėl turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo nagrinėjamos pagal civilinės atsakomybės taisykles, šiose bylose ieškovas turi įrodyti turtinės žalos dydį, neturtinės žalos dydį nustatinėja teismas;
- jeigu asmens garbė ir orumas buvo pažeisti visuomenės informavimo priemonės, jam privaloma ikiteisminė ginčo sprendimo tvarka;
- teismai, siekdami teisingos ir lygiateisės neturtinės žalos atlyginimo praktikos, esminiais neturtinės žalos kriterijais turi laikyti garbės ir orumo pažeidimu sukeltus neigiamus padarinius nukentėjusiajam ir kitus objektyvius kriterijus, o subjektyvius kriterijus vertinti kiekvienoje situacijoje atskirai;
- pagal šiuo metu galiojantį teisinį reguliavimą pažeistų garbės ir orumo baudžiamosios teisės gynimo būdas yra kreipimasis į teismą privataus kaltinimo tvarka;
- garbės ir orumo gynimo baudžiamosiose bylose (šmeižimo ir įžeidimo) visų nusikalstamos veikos sudėties požymių įrodinėjimo pareiga tenka nukentėjusiajam arba jo teisėtam atstovui;
- civilinis ieškinys baudžiamajoje byloje nagrinėjamas pagal baudžiamajo proceso taisykles;
- teismui atmetus civilinį ieškinį baudžiamajoje byloje, nukentėjusysis negali jo vėl pareikšti civilinio proceso tvarka;
- asmens, ginančio garbę ir orumą, procesinė padėtis yra geresnė civilinėje byloje, nes įrodinėjamo pareigos paskirstos tarp ieškovo ir atsakovo;
- naudodamasis civilinės teisės gynimo priemonėmis, asmuo turi didesnę gynimo būdų pasirinkimo laisvę;
- nukentėjusiems asmenims patartina rinktis baudžiamosios teisės siūlomą garbės ir orumo gynimo būdą tik išimtiniais atvejais, kai nukentėjęs asmuo yra tikras, kad galės įrodyti visus šmeižimo arba įžeidimo nusikalstamos veikos sudėties požymius bei kai nukentėjusiajam yra svarbus kaltininko nubaudimo faktas.

4. ASMENYS, TURINTYS TEISĘ KREIPTIS Į TEISMĄ DĖL GARBĖS IR ORUMO GYNIMO

Išnagrinėjus asmens garbės ir orumo teisinę apsaugą bei gynimo būdus, tikslinga panagrinėti kitą, ne mažiau svarbų, dalyką – asmenis, kurie turi teisę kreiptis į teismą dėl garbės ir orumo gynimo. Iš pirmo žvilgsnio šis klausimas atrodo labai paprastas – gali kreiptis tas asmuo, kurio teisės ir teisėti interesai buvo pažeisti. Tačiau gyvenime gali susiklostyti ir tokios situacijos, kai nukentėjęs nuo garbės ir orumo pažeidimo asmuo miršta, kai asmuo, kurio garbės ir orumas pažeisti (arba pažeidžiami) negali dėl tam tikrų priežasčių apginti savo teisių, kai pažeistos nepilnamečių teisės ir kt. Natūralu, kad kyla klausimas – kaip turi būti elgiamasi tokiose situacijose, kas gali tokiose situacijose kreiptis į teismą teisinės gynybos. Taigi šiame skyriuje bus aptarti subjektai, kurie turi teisės kreiptis į teismą, gindami tiek savo, tiek kitų asmenų garbę ir orumą civilinėse ir baudžiamosiose bylose.

4.1. Asmenys, turintys teisę kreiptis į teismą dėl garbės ir orumo gynimo civilinėse bylose

CK 2.24 str. 1 d. pirmame sakinyje pasakyta: „*Asmuo turi teisę reikalauti teismo tvarka paneigti paskleistus duomenis, žeminančius jo garbę ir orumą ir neatitinkančius tikrovės, taip pat atlyginti tokių duomenų paskleidimu jam padarytą turtinę ir neturtinę žalą.*“ Iš šios teisės normos akivaizdžiai išplaukia, kad tik asmuo, kurio garbė ir orumas pažeminti (pažeisti) turi teisę kreiptis į teismą dėl jo pažeistų garbės ir orumo gynimo. Tačiau mūsų manymų ši norma turi būti aiškinama sistemiškai taikant kitus teisės principus ir normas.

Visų pirma reikia prisiminti, kad teisė kreiptis į teismą yra asmens konstitucinė teisė. Ši teisė yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 30 str. ir EŽTK 6 str. Nors Konvencijos 6 straipsnio tekstas tiesiogiai nekalba apie asmens teisę kreiptis į teismą, tačiau teisė kreiptis į teismą kaip sudėtinė Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teisės į tinkamą teismo procesą dalis yra pripažįstama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje¹⁰². KT aiškindamas Konstitucijos 30 straipsnį, pabrėžė, kad *kiekvienam asmeniui turi būti garantuojama teisė turėti nepriklausomą ir nešališką ginčo arbitražą, kuris pagal Konstituciją ir įstatymus iš esmės išspręstų kilusį teisinį ginčą*¹⁰³. 2000 m. birželio 30 d. nutarime KT konstatavo, kad „teisė kreiptis į teismą yra

¹⁰² *Būtų nesuvokiama, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, detalai reglamentuodama procesines šalių garantijas jau prasidėjusiame procese, visų pirma negintų to, kas sudaro realią galimybę šiomis garantijomis pasinaudoti, t.y. teisės kreiptis į teismą (teisminės gynybos prieinamumo). Teismo proceso nešališkumas, viešumas bei efektyvumas netenka prasmės, jei procesas apskritai negali būti pradėtas (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1975 m. vasario 21 d. sprendimas byloje **Golder v The United Kingdom**).*

¹⁰³ Žr. 1997 m. spalio 1 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai*.

absoliuti <...> šios teisės negalima apriboti ar paneigti¹⁰⁴. 2002 m. liepos 2 d. ir 2003 kovo 4 d. nutarimuose KT galutinai įtvirtino teisės kreiptis į teisimą absoliutumą ir prieinamumą visiems asmenims, manantiems, kad jų teisės yra pažeistos¹⁰⁵.

Grįžtant prie garbės ir orumo gynimo, reikia pasakyti, kad įstatymo saugomas vertybes – garbę ir orumą turi visi asmenys, ir įstatymas saugo visų asmenų garbę ir orumą. Tačiau ne visi asmenys, kurių garbė ir orumas gali būti pažeisti, yra teisininkai (arba teisę išmanantys asmenys), dėl to jie negali preliminariai nuspręsti ar įstatymo prasme pažeisti jų garbė ir orumas (juk jeigu įstatymo prasme asmens garbė ir orumas nebus pažeisti, jie nebus ginami teisme). Pažymėtina ir tai, kad galutinę išvadą ar buvo pažeisti asmens garbė ir orumas priima tik teismas priimdamas sprendimą, išnagrinėjęs bylą iš esmės, arba teismo nuosprendį. Taigi asmuo, kuris negali nuspręsti ar įstatymo prasme jo garbė ir orumas pažeisti ar nepažeisti, gali tik manyti, jog jo teisės ir laisvės yra pažeistos. Kaip jau buvo minėta prieš tai, tiek Konstitucija, tiek EŽTK garantuoja asmeniui, kuris mano, jog jo teisės yra pažeistos, teisę kreiptis į teisimą. Atsižvelgiant į tai darytina išvadą, kad vadovaudamasis CK 2.24 str. 1 d. pirmu sakiniu, į teisimą gali kreiptis bet kuris asmuo, manantis, kad jo garbė ir orumas yra pažeisti. Tokios pozicijos laikosi ir LAT: *ieškinius dėl garbės ir orumo <...> gynimo turi teisę pareikšti asmenys, kurie laiko, kad jų garbė ir orumas <...> yra pažeisti*¹⁰⁶.

Svarbu paminėti ir tai, kad asmuo, norintis apginti jo pažeistą garbę ir orumą, turi turėti procesinį veiksnumą. Kaip nustatyta CPK 38 str. 1 d., civilinį procesinį veiksnumą turi (juridiniai asmenys) ir fiziniai asmenys, kurie yra pasiekę pilnametystę – aštuoniolika metų, nepilnamečiams, įstatymų nustatyta tvarka sudariusiems santuoką, taip pat nepilnamečiams, kurie įstatymų nustatyta tvarka teismo pripažinti visiškai veiksniais (emancipuotais). Nepilnamečių nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų, taip pat fizinių asmenų, kurių civilinis veiksnumas apribotas, atstovais pagal įstatymą teisme yra atitinkamai jų tėvai, tėviai ar rūpintojai. Nepilnamečių iki keturiolikos metų, taip pat fizinių asmenų,

¹⁰⁴ 2000 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtai kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai*.

¹⁰⁵ *Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmenų teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme <...> Negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme* (Žr. 2002 m. liepos 2 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai* ir 2003 m. kovo 4 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m. sausio 19 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija)).*

¹⁰⁶ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 10 punktas.

pripažintų neveiksniais, teises ir įstatymų saugomus interesus gina teisme jų atstovai pagal įstatymą – atitinkamai jų tėvai, įtėviai, globėjai. Šiame kontekste išsiskiria CPK 38 str. 3 d., kuri skamba taip: „Nepilnamečiai nuo keturiolikos metų turi teisę kreiptis į teismą dėl savo teisių ar įstatymų saugomų interesų gynimo savarankiškai, jeigu ginčas yra dėl santykių, kuriuose jie turi visišką civilinį veiksnumą“. Skaitant šią normą kyla klausimas – ar nepilnametis asmuo, kuriam sukako keturiolika metų ir kurio garbė ir orumas pažeisti, gali savarankiškai kreiptis į teismą?¹⁰⁷

CPK 38 str. 3 d. nustatyta, kad nepilnamečiai gali kreiptis į teismą savarankiškai tik dėl tų santykių, kuriuose jie turi visišką civilinį veiksnumą. CK nustato, kad pagal bendrą taisyklę visiška civilinį veiksnumą fiziniai asmenys įgyja sulaukę pilnametystės. CK 2.7 ir 2.8 str. nustato tam tikras išimtis, bet juose nepaminėta asmens nuo keturiolikos iki aštuoniolikos metų teisės kreiptis į teismą dėl garbės ir orumo bei kitų neturtinių teisių pažeidimo. Taigi galima daryti išvadą, kad nepilnamečiai asmenys neturi teisės savarankiškai kreiptis į teismą dėl jų garbės ir orumo gynimo, gindami jų garbę ir orumą į teismą turi teisę kreiptis nepilnamečių tėvai, įtėviai ir globėjai.

Toks teisinis reglamentavimas, kai nepilnamečiai neturi galimybės savarankiškai ginti savo garbės ir orumo, gali būti diskutuotinas, bet, mūsų manymu, tokiai pozicijai tikslinga pritarti. Visų pirma, dėl specifinių santykių tarp nepilnamečių asmenų nepilnamečio garbės ir orumo pažeidimai dažniausiai yra tik formalaus pobūdžio, t.y. jie tik formaliai atitinka teisės normoje aprašytą garbės ir orumo pažeidimą. Tai yra dėl nepilnamečių asmenų psichinių psichologinių ypatumų. Nepilnamečių tiek savęs, tiek kitų asmenų vertinimas ne visada yra objektyvus: jis gali nekreipti dėmesio į kitų nuomonę (kalbant apie garbę – žr. 1.1 poskyrį) ir dėl formaliai įvykusio garbės ir orumo pažeidimo nekeisti savęs vertinimo (kalbant apie orumą – žr. 1.2 poskyrį) arba atvirkščiai viską vertinti pernelyg kritiškai ir aštriai, kas irgi ne visada atitinka tikrovės. Antra, nepilnamečių vertybių sistema dar nėra iki galo susiformavusi, jų autoritetai, gero vardo suvokimas dažnai keičiasi. Natūralu ir tai, kad nepilnamečiai retai sukuria ūkinius komercinius, dalykinius, finansinius ir kitus santykius, kuriems turi įtakos nepilnamečių geras vardas, reputacija, autoritetas. Tokioje situacijoje tėvai, įtėviai ir globėjai yra tarsi „pirminė instancija“, kuri patikrina ar iš tikrųjų situacija yra tiek sudėtinga ir rimta, kad būtina kreiptis į teismą.

Tokios pozicijos oponentai gali teigti, kad, tam tikrais atvejais tėvai gali neteisingai įvertinti situaciją ir taip pažeisti vaiko teises į garbę ir orumą (t.y. nesiimti veiksmų apginti vaiko garbę ir orumą), vengti savo pareigos ginti vaiko garbę ir orumą, jeigu jie yra pažeisti. Tačiau, mūsų manymu, tokiose situacijose, kai būtina kreiptis į teismą, o tėvai to nedaro, kreiptis į teismą gali vaikų teisių apsaugos institucijos, vadovaudamiesi CPK 49 str. 1 d. ir 50 str. 1 d. bei jų veiklą ir statusą reglamentuojančiais įstatymais.

¹⁰⁷ Pažymėtina, kad situacija nėra hipotetiška. Pavyzdžiui, visai realiai atrodo situacija (nors ji nėra dažna), kai mokytojas prieš visą klasę pavadino mokinį „vagimi“, po šio įvykio klasės draugai su juo nustojo bendrauti. Akivaizdu, kad tokioje situacijoje vaiko garbė ir orumas bus pažeisti.

Pažymėtina, kad neveiksnūs ir ribotai veiksnūs asmenys irgi turi teisę ginti jų pažeistą garbę ir orumą – tai išplaukia iš Konstitucijos 18 ir 22 straipsnių, Psichikos sveikatos priežiūros įstatymo 3 straipsnio. Kaip ir nepilnamečių asmenų atveju, jų teises ir teisėtus interesus gina įstatyminiai atstovai – globėjai, rūpintojai. Kreiptis dėl vaiko arba neveiksnaus bei ribotai veiksniaus asmens garbės ir orumo apsaugos gali tam tikrais atvejais ir prokuroras.

Apie prokurorą tikslinga pakalbėti šiek tiek plačiau. Konstitucijos 118 str. 2 d. ir Respublikos prokuratūros įstatymo (toliau – prokuratūros įstatymas) 19 str. suteikia prokurorui teisę, nustačius asmens arba asmenų grupės teisių ir teisėtų interesų pažeidimą, kreiptis į teismą su ieškiniu. Prokuroro teisę kreiptis į teismą ginant viešąjį interesą ne kartą patvirtino ir LAT¹⁰⁸. Apibendrinus prokuroro teisę kreiptis į teismą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas ir LAT išaiškinimus galima daryti išvadą, kad prokuroras gali kreiptis į teismą su ieškiniu gindamas viešąjį interesą ir kitų subjektų garbę ir orumą, kai yra tokių sąlygų visuma:

- 1) prokuroras nustato asmens arba asmenų grupės garbės ir orumo pažeidimą;
- 2) asmuo arba asmenys, kurių garbė ir orumas pažeisti patys dėl tam tikrų priežasčių negali apginti savo garbės ir orumo;
- 3) asmenys arba institucijos (jeigu tokie yra), kurios privalo ginti asmenų, kurių garbė ir orumas pažeisti, teises, nesiima tokių veiksmų;
- 4) asmens arba asmenų garbės ir orumo pažeidimas sukelia ir viešojo intereso pažeidimą.

Aukščiau išvardintas sąlygas visiškai atitinka situacijos, kai yra pažeisti nepilnamečių ir neveiksnų asmenų garbė ir orumas ir, asmenys (tėvai, globėjai ir kt.) arba institucijos (globos ir rūpybos bei kitos institucijos), kurios privalo ginti šių asmenų teises, nesiima tokių veiksmų. Tokiose situacijose prokuroras, manydamas kad tai pažeidžia ir viešąjį interesą, turi teisę kreiptis į teismą siekdamas apginti minėtų asmenų garbę ir orumą

4.2. Asmenys, turintys teisę kreiptis į teismą dėl garbės ir orumo gynimo baudžiamosiose bylose

Šmeižimo ir įžeidimo nusikalstamos veikos priskiriamos prie privataus kaltinimo bylų (žr. 3.2. poskyrį). Vienas iš teisės normų, kriminalizuojančių tokias veikas, bruožų yra tai, kad jose nurodyti subjektai, kurių pareiškimų yra keliami baudžiamoji byla. Tiek šmeižimo, tiek įžeidimo nusikalstamas

¹⁰⁸ Pavyzdžiui, 2006 m. balandžio 19 d. nutartyje LAT konstatavo, kad Prokuroro teises inicijuoti civilinį procesą reglamentuoja CPK ir Prokuratūros įstatymas. CPK 49 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad įstatymų numatytais atvejais prokuroras gali pareikšti ieškinį viešajam interesui ginti <...> įstatymų leidėjas viešąjį interesą supranta plačiai ir suteikia teisę prokurorui spręsti, yra **konkrečiu atveju** viešasis interesas inicijuoti civilinę bylą ar ne. Dėl to kreiptis į teismą civilinio proceso tvarka, gindamas viešąjį interesą, prokuroras gali visais atvejais, nustatęs tokį teisės aktų pažeidimą, kurio pobūdis, prokuroro nuomone, turi esminės reikšmės asmenų, jų grupių, valstybės ir visuomenės teisėms bei teisėtiems interesams ir sudaro pagrįstas prielaidas prokuroro reiškiamam materialiniam teisiniam reikalavimui patenkinti. Galutinai apie viešojo intereso buvimą ar nebuvimą sprendžia teismas, nagrinėjantis civilinę bylą, iškelta pagal prokuroro ieškinį. (LAT CBS 2006 m. balandžio 19 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-261/2006).

veikas nustatančių baudžiamojo kodekso straipsnių (atitinkamai BK 154 ir 155 str.) trečiose dalyse (jos yra identiškos) nurodyti asmenys, kurie gali kreiptis į teismą su prašymu iškelti baudžiamąją bylą dėl šmeižimo arba įžeidimo nusikalstamų veikų: „Už šiame straipsnyje numatytas veikas asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas“. Taip pat subjektus, galinčius kreiptis į teismą dėl privataus kaltinimo bylos iškėlimo, nurodo ir BPK 408 str. 1 ir 2 d.: „Privataus kaltinimo bylose skundą paduoda ir kaltinimą teisme palaiko nukentėjusysis <...> Jeigu nukentėjusysis dėl nepilnametystės, fizinių ar psichinių trūkumų negali pasinaudoti visomis nukentėjusiojo teisėmis, paduoti pareiškimą ir palaikyti kaltinimą teisme gali jo teisėtas atstovas“. Iš šių teisės normų matome, kad kreiptis į teismą su prašymu iškelti baudžiamąją bylą dėl garbės ir orumo pažeidimo gali:

- pats nukentėjęs asmuo, t.y. asmuo, kurio garbė ir orumas yra pažeisti;
- nukentėjusio asmens teisėtas atstovas;
- prokuroras.

Nors iš pirmo žvilgsnio šių subjektų ratas yra aiškiai apibrėžtas, tačiau verta trumpai panagrinėti kiekvieną iš jų atskirai. Nukentėjusiojo asmens baudžiamajame procese samprata patekta BPK 28 str. 1 d.: „Nukentėjusiuoju pripažįstamas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar moralinės žalos <...>“. Kaip jau buvo minėta prieš tai (žr. 3.1. poskyrį), kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į teismą, o galutinai faktą, kad buvo ar ne padarytas teisės pažeidimas, nustato teismas, todėl, mūsų manymu, asmeniui pakanka pagrįstai manyti, kad jis nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, šiuo atveju – nuo šmeižimo arba įžeidimo. Svarbu pažymėti ir tai, kad iš BPK 408 str. 2 d. išplaukia, kad asmuo, norintis paduoti skundą dėl privataus kaltinimo bylos iškėlimo, turi būti pilnametis ir veiksnus. Apibendrinus, galima teigti, jog tam, kad fizinis asmuo įgytų teisę kreiptis į teismą su skundu dėl privataus kaltinimo bylos pagal BK 154 str. (šmeižimas) ir 155 str. (įžeidimas) iškėlimo, jis turi atitikti tokius požymius:

- asmuo turi būti pilnametis ir veiksnus;
- asmuo turi pagrįstai manyti, kad jo garbė ir orumas buvo pažeisti šmeižimo ir (arba) įžeidimo nusikalstamų veikų padarymu;
- dėl to jis patyrė fizinės, turtinės arba neturtinės žalos.

Tiek BK 154 ir 155 str., tiek BPK 408 str. nustato, kad skundą šmeižimo ir įžeidimo baudžiamosiose bylose gali paduoti ir nukentėjusiojo teisėtas atstovas. BPK išskiria dvi atstovų baudžiamajame procese rūšis: 1) atstovas pagal įstatymą ir 2) įgaliotas atstovas. Kaip nurodyta BPK 53 str. 1 d., atstovai pagal įstatymą yra asmenys, kurie dalyvauja baudžiamajame procese ir gina savo atstovaujamo proceso dalyvių interesus, jeigu šie (t.y. atstovaujantieji) yra nepilnamečiai arba nustatyta tvarka pripažinti neveiksniais. To paties straipsnio 4 d. nustatyta, kad prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi atstovo pagal įstatymą teisėmis procese gali būti leidžiama dalyvauti asmens, kuris

nustatyta tvarka nėra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl senatvės, neįgalumo, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis, šeimos nariui ar artimajam giminei, pateikusiam rašytinį ar žodinį prašymą. Atstovai pagal įstatymą baudžiamojoje byloje gali būti nepilnamečio arba neveiksnaus įtariamojo, kaltinamojo, nuteistojo ir nukentėjusiojo tėvai, tėviai, globėjai, rūpintojai arba įstaigos, kuri globoja ar rūpinasi įtariamuoju, kaltinamuoju, nuteistuoju ar nukentėjusiuoju, įgalioti asmenys. BPK 55 str. 1 d. analizė leidžia daryti išvadą, kad nukentėjusiojo įgaliotą atstovu laikomas asmuo, teikiantis teisinę pagalbą šiam proceso dalyviui ir ginantis jo teises ir teisėtus interesus. To paties straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad įgaliotuoju atstovu gali būti advokatas arba advokato pavedimu advokato padėjėjas, o ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar teisėjo leidimu – ir kitas aukštąjį teisinį išsilavinimą turintis asmuo, kurį proceso dalyvis (šiuo atveju – nukentėjusysis) įgaliojo atstovauti savo interesams.

Trečias subjektas, turintis teisę kreiptis į teismą dėl privataus kaltinimo bylos pagal BK 154 str. (šmeižimas) ir 155 str. (įžeidimas) iškėlimo, yra prokuroras. Tačiau nėra visiškai korektiška teigti, kad jis kreipiasi su skundu į teismą. Kaip nustato Konstitucijos 118 str. 1 ir 2 d., prokuratūros įstatymo 2, 16 ir 19 str., eilė BPK str., prokuroras organizuoja, vykdo, kontroliuoja ikiteisminį tyrimą bei palaiko valstybinį kaltinimą. Nors šmeižimo ir įžeidimo nusikalstamos veikos priskiriamos prie privataus kaltinimo, kaip jau buvo minėta prieš tai (žr. 3.2.1 skyrelį), įstatyme nustatytais atvejais prokuroras privalo pradėti ikiteisminį tyrimą dėl šių veikų. Taigi korektiška teigti, kad prokuroras bendra tvarka organizuoja, vykdo, kontroliuoja ikiteisminį tyrimą ir pabaigus ikiteisminį tyrimą perduoda teismui ikiteisminio tyrimo medžiagą ir kaltinamąjį aktą, vėliau teisme palaiko valstybinį kaltinimą.

4.3. Mirusių asmenų garbės ir orumo gynimas civilinėse ir baudžiamosiose bylose

Kitas svarbus klausimas, kurį reikia aptarti – mirusių asmenų garbės ir orumo gynimas. Tokia situacija irgi nėra tik hipotetiška, nes gyvenime dažnai pasitaiko atveju, kai yra paskleidžiama tikrovės neatitinkanti informacija apie mirusį asmenį arba asmuo miršta nespėjęs apginti savo pažeistų garbės ir orumo.¹⁰⁹

Visų pirma, reikia išsiaiškinti ar miręs asmuo apskritai gali turėti garbę ir orumą? Atsakant į šį klausimą, būtina remtis garbės ir orumo sampratomis (žr. 1.1 ir 1.2 poskyrius). Kaip jau buvo minėta, teisės požiūriu labiausiai tinkamos ir tikslios „garbės“ ir „orumo“ sampratos:

- asmens garbė – tai viešoji teigiama nuomonė apie asmenį, asmens geras vardas;
- asmens orumas – tai asmens savęs vertinimas, kurį lemia visuomenės įvertinimas.

¹⁰⁹ Pavyzdžiui, vienoje iš bylų *įtariamasis V. P. buvo kaltinamas tuo, kad tyčia apšmeižė spauidinyje – knygoje „Durnių laivas“, kurią leidykla „Politika“ išleido 2003 m., – mirusį asmenį, buvusį Lietuvos valstybės ir visuomenės veikėją – V. L.–Ž., t. y paskleidė apie jį melagingus, neatitinkančius tikrovės, pramanytus ir žeminančius šį mirusį asmenį teiginius.* (LAT BBS 2006 m. birželio 20 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-337/2006).

Jeigu asmens garbė – tai kitų žmonių (viešojo) nuomonė apie asmenį, jo geras vardas, tokiu atveju miręs asmuo gali turėti garbę. Be to mirusio asmens garbės pažeidimas gali sukelti ir tam tikras neigiamas pasekmes, tiek įmonėms, tiek žmonėms, kurie buvo susiję su mirusiuoju*. Kadangi miręs asmuo gali turėti garbę ir mirusio asmens garbės pažeidimas gali sukelti neigiamas pasekmes, darytina išvada, kad mirusio asmens garbė turi būti ginama įstatymo.

Mirusio asmens orumo atveju situacija yra priešinga. Iš sampratos matome, kad asmens orumas – tai asmens *savęs vertinimas*, kuris paremtas kitų žmonių vertinimais. Akivaizdu, kad po asmens mirties, mes negalime sužinoti koks yra jo savęs vertinimas, todėl jokia objektyviaja forma mirusio asmens orumas neišreškiamas. Kitas svarbus aspektas yra tai, kad, netgi jeigu laikytis nuomonės, kad miręs asmuo gali turėti orumą, tai jo orumo pažeidimas (turima omeny – mirusio asmens orumo pažeidimas), negali sukelti jokių pasekmių. Taigi darytina išvada, kad miręs asmuo, bent jau teisės požiūriu negali turėti orumo¹¹⁰, todėl mirusio asmens pažeistas orumas negali būti teisiškai ginamas.

Mirusio asmens garbės gynimą reglamentuoja CK 2.24 str. 1 d. antras sakinys: „Po asmens mirties tokią teisę turi jo sutuoktinis, tėvai ir vaikai, jeigu tikrovės neatitinkančių duomenų apie mirusįjį paskleidimas kartu žemina ir jų garbę bei orumą“. Atsižvelgiant į tai kad, teisės požiūriu miręs asmuo negali turėti orumo ir į CK 2.24 str. 1 d. pirmą sakinį, ši norma turi būti suprantama taip: *po asmens mirties teisę kreiptis į teismą dėl mirusio asmens garbės gynimo turi teisę jo sutuoktinis, tėvai ir vaikai, jeigu tikrovės neatitinkančių duomenų apie mirusįjį paskleidimas kartu žemina ir jų garbę bei orumą*. Taigi tam, kad būtų galima apginti mirusio asmens garbę ir orumą būtina, kad:

- 1) būtų mirusio asmens garbės pažeidimo požymių;
- 2) asmuo, kuris kreipiasi į teismą, būtų mirusio asmens, kurio garbė pažeista, sutuoktinis, tėvas arba vaikas;
- 3) tikrovės neatitinkančių duomenų apie mirusįjį paskleidimas kartu žemintų ir asmens, kuris kreipiasi į teismą, garbę bei orumą.

Tačiau, mūsų manymu, tokios situacijos, kai yra kreipiamasi dėl mirusio asmens garbės gynimo civiline tvarka, turi būti išimtinės, o ne įprasta praktika. Visų pirma, reikia prisiminti, kad asmens garbė – tai asmeninė neturtinė vertybė, o teisė į garbę yra asmeninė neturtinė teisė, kuri neatsėjamai susijusi su asmeniu. Iš to išplaukia, kad praktiškai tik pats subjektas (tos vertybės turėtojas) ir gali kreiptis dėl jos pažeidimo, o atvejai, kai kreipiasi kiti subjektai turi būti išimtys, bet ne taisyklės. LAT, nurodydamas subjektus, kurie turi teisę kreiptis į teismą dėl asmens garbės ir orumo gynimo, nurodė:

* Pavyzdžiui, šeimos verslo atveju, jeigu tikrovės neatitinkančios žinios buvo paskleistos apie mirusį asmenį, kurio vardas (arba pavardė) glaudžiai susijęs su įmone ir jos reputacija, mirusio asmens garbės pažeidimas, gali sukelti rimtas pasekmes įmonei ir jos savininkams.

¹¹⁰ Neatmetama galimybė, kad filosofijos, religijos ir kt.mokslių požiūriu miręs asmuo gali turėti orumą, tačiau tai neturi įtakos teisei ir mirusio asmens teisių gynimui.

*ieškinys negali būti pareikštas siekiant apginti kito asmens teises <...> išskyrus įstatymo numatytus atvejus*¹¹¹.

Antra, asmens garbės civilinės teisės gynimo būdai susiję arba su asmens moraline satisfakcija (pažeidimo fakto pripažinimas, duomenų paneigimas), arba su žalos, padarytos teisės pažeidimu, atlyginimu. Logiška, kad išnikus subjektui, kuris turėjo gauti moralinę satisfakciją, tokie gynimo būdai, kurie suteikia satisfakciją, netenka prasmės. Ieškiniai dėl žalos atlyginimo gali būti priskirti prie išimties, nes žalą, nors ir dėl asmeninės neturtinės teisės, glaudžiai susijusios su asmeniu, pažeidimo, gali patirti ne tik pats teisės subjektas, bet ir kiti asmenys (pavyzdžiui, jo artimieji giminaičiai). Tačiau pabrėžtina, kad tokie ieškiniai dėl žalos atlyginimo turi būti nagrinėjami tik tada (ir jie turi prasmę), kai mirusio asmens garbės pažeidimas liečia ir jo artimų giminaičių teises ir sukelia jiems žalos.

Trečia, baudžiamosios teisės siūlomi mirusiojo garbės gynimo būdai yra efektingesni ir tikslingesni. Kaip jau buvo minėta prieš tai, po asmens mirties tiek jo patirtos žalos, tiek satisfakcijos jam suteikimas netenka prasmės, todėl netenka prasmės ir civilinės teisės gynimo būdai. Tačiau tikrovės neatitinkančių ir žeminančių duomenų apie mirusį asmenį paskleidimo faktas išlieka. Neabejotina, kad visuomenė suinteresuota, jog tokių veikų, kai apie mirusiuosius yra paskleidžiami tikrovės neatitinkantys ir žeminantys duomenys, nebūtų daroma. Be to miręs asmuo neturi galimybės paneigti tokios informacijos – tai daro šią veiką savotiškai pavojingą ir amoralią, todėl iškyla poreikis nubausti asmenį, padariusį šią veiką. BK 313 str. 2 d. nustato: „Tas, kas viešai paskleidė apie mirusį melagingus prasimanymus, galinčius nulemti žmonių panieką ar pakirsti pagarbą jo atminimui, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas <...>“. Mūsų manymu, šioje baudžiamosios teisės normoje įtvirtinta veika visiškai atitinka tuos atvejus, kai apie mirusį asmenį yra paskleidžiami tikrovės neatitinkantys ir žeminantys jo garbę (pagarbą jo atminimui) duomenys.¹¹²

Apibendrinus, galima teigti, kad tais atvejais kai apie mirusį asmenį yra paskleidžiami tikrovės neatitinkantys bei žeminantys jo garbę duomenys, asmenys, atsakingi už tokią veiką (padarę tokią veiką), turi būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn ir tik išimtiniais atvejais, kai mirusio asmens garbės pažeidimas, kartu pažeidžia ir mirusiojo sutuoktinio, tėvų arba vaikų teises ir teisėtus interesus, mirusiojo tėvai, vaikai arba sutuoktinis gali panaudoti civilinės teisės gynimo būdus mirusiojo garbei ir savo teisėms apginti.¹¹³

¹¹¹ 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7¹ straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas*, 10 punktas.

¹¹² Pavyzdžiui, vienoje iš nutarčių LAT nurodė, kad tikrovės neatitinkančių duomenų paskleidimas apie mirusį asmenį turi būti kvalifikuojamas pagal BK 313 str. 2 d.: *V. P. veika turėjo būti kvalifikuojama ne pagal BK 154 straipsnio 2 dalį, kaip tai buvo padaryta kaltinamajame akte, o pagal BK 313 straipsnio 2 dalį <...>*. (LAT BBS 2006 m. birželio 20 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojame byloje Nr. 2k-7-337/2006).

¹¹³ Panašus teisinis reguliavimas egzistuoja ir kituose valstybėse. Pavyzdžiui, JAV ieškiniai dėl žalos, padarytos garbės ir orumo pažeidimu (JAV vartojama sąvoka „reputacijos pažeidimas“) laikomi asmeniniais ieškiniiais, todėl juos gali pareikšti tik asmuo, kurio reputacija pažeista. Išimtis gali būti tik tada, kai du ar daugiau asmenų yra artimai susiję, ir duomenų, žeminančių vieno garbę ir orumą kartu pažeidžia ir kito asmens garbę ir orumą. Pavyzdžiui, tvirtinimas, kad ieškovo

Apibendrinant viską, kas buvo išdėstyta šiame skyriuje, darytinos tokios **išvados**:

- dėl garbės ir orumo gynimo civilinio proceso tvarka į teismą gali kreiptis bet kuris pilnametis veiksnus asmuo, manantis, kad jo garbė ir orumas yra pažeisti;
- prokuroras gali civilinio proceso tvarka kreiptis į teismą su ieškinių gindamas kitų asmenų garbę ir orumą, kai yra tokių sąlygų visumą: 1) asmuo, kurio garbė ir orumas pažeisti pats dėl tam tikrų priežasčių negali apginti savo garbės ir orumo; 2) asmenys arba institucijos (jeigu tokie yra), kurios privalo ginti asmenų, kurių garbė ir orumas pažeisti, teises, nesiima tokių veiksmų; 3) asmens arba asmenų garbės ir orumo pažeidimas sukelia ir viešojo intereso pažeidimą;
- dėl garbės ir orumo gynimo baudžiamojo proceso tvarka į teismą gali kreiptis bet kuris pilnametis veiksnus asmuo, pagrįstai manantis, kad jo garbė ir orumas buvo pažeisti šmeižimo ir (arba) įžeidimo nusikalstamų veikų padarymu ir dėl to jis patyrė fizinės, turtinės arba neturtinės žalos;
- nors šmeižimo ir įžeidimo nusikalstamos veikos priskiriamos prie privataus kaltinimo bylų, prokuroras tam tikrais atvejais privalo pradėti baudžiamąją bylą dėl šmeižimo ir įžeidimo ir atlikus ikiteisminį tyrimą bendra tvarka kartu su kaltinamuoju aktu perduoti bylą teismui, vėliau teisme palaikyti valstybinį kaltinimą;
- nepilnamečių ir neveiksnių asmenų garbę ir orumą civiliniame ir baudžiamajame procese gina jų teisėti atstovai pagal įstatymą;
- pilnamečiams veiksniams asmenims civiliniame ir baudžiamajame procese ginant jų garbę ir orumą gali atstovauti įstatymo nustatyta tvarka įgalioti atstovai;
- mirusieji asmenys teisės prasme gali turėti tik garbę, bet negali turėti orumo;
- mirusiųjų asmenų garbę turi būti ginama patraukiant mirusiojo asmens garbę pažeidusį asmenį baudžiamajon atsakomybėn pagal BK 313 str. ir tik išimtiniais atvejais kai mirusio garbės pažeidimas, kartu pažeidžia ir mirusiojo sutuoktinio, tėvų arba vaikų teises ir teisėtus interesus, šie asmenys gali panaudoti civilinės teisės gynimo būdus mirusiojo garbei ir savo teisėms ir teisėtiems interesams apginti.

motina nebuvo ištekėjusi už jo tėvo pažeidžia ne tik motinos, bet ir ieškovo garbę ir orumą. Teismas šioje situacijoje pripažino, kad ieškinį gali pareikšti ir ižeistos moters sūnus, nors apie jį nieko nebuvo rašoma. Taip pat JAV teisę pareikšti ieškinį dėl garbės ir orumo gynimo turi ir mirusiojo giminaičiai, jeigu duomenys, paskelbto apie mirusįjį, kartu pažeidžia ir jų garbę ir orumą. Tačiau kai kuriose JAV valstijose mirusiojo įžeidimas yra pripažįstamas nusikaltimu, ir mirusiojo giminaičiai negali pareikšti ieškinių dėl garbės ir orumo gynimo. (Plačiau žr. **Prosser and Keeton on The Law of Torts**. 5-th edition. – St. Paul: West Publishing Co., 1984. – P. 779.)

5. TAKOSKYRA TARP GARBĖS IR ORUMO PAŽEIDIMO DELIKTO IR NUSIKALSTAMOS VEIKOS BEI ATSAKOMYBĖS CIVILINĖS IR BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS ŠAKOSE NUMATYMO TIKSLINGUMAS IR PAGRĮSTUMAS

Išnagrinėjus garbės ir orumo pažeidimo delikto, šmeižimo ir įžeidimo nusikalstamų veikų sudėtis bei gynimo būdus, subjektus, turinčius teisę kreiptis į teismą, netaikymo ir atleidimo pagrindus, remiantis minėtais aspektais tikslinga pabandyti atriboti garbės ir orumo pažeidimo deliktą ir nusikalstamą veiką bei aptarti tiek civilinės tiek baudžiamosios atsakomybės numatymą už minėtus teisės pažeidimus. Šiame skyriuje bus bandoma išskirti požymius, atribojančius garbės ir orumo pažeidimo deliktą nuo nusikalstamos veikos, pristatomi ir aptariami atlikto tyrimo rezultatai, nagrinėjamas civilinės ir baudžiamosios atsakomybės už garbės ir orumo pažeidimą tikslingumas ir pagrįstumas.

5.1. Takoskyra tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos

Nagrinėjant garbės ir orumo pažeidimo, kaip civilinės teisės bei baudžiamosios teisės pažeidimus, nustatyti aiškios ribos, kuri vienareikšmiškai atskirtų garbės ir orumo pažeidimo deliktą ir nusikalstamą veiką, nepavyksta. Pagrindinės priežastys yra materialinio teisinio reglamentavimo panašumai ir situacija, kai nukentėjusiajam paliekama pačiam nuspręsti kokios teisės šakos priemonėmis ginti jo pažeistas teises.

Nepaisant tokios susiklosčiusios situacijos bei analizuojant detaliau garbės ir orumo gynimo civilinį ir baudžiamąjį teisinį reglamentavimą, šių teisės šakų paskirtį, teismų praktiką galima išskirti tam tikrų požymių, pagal kuriuos galima atriboti garbės ir orumo pažeidimo deliktą nuo šmeižimo ir įžeidimo nusikalstamų veikų:

- kaltė;
- teisės pažeidimo pasekmės ir pažeidimo sunkumas;
- subjektas, kurio garbė ir orumas buvo pažeisti;
- įrodinėjimo pareiga;
- pasekmės, kurios tenka asmeniui, padariusiam garbės ir orumo pažeidimą.

Pirmas požymis, kuris skiria garbės ir orumo pažeidimo deliktą nuo nusikalstamos veikos, yra kaltė. Garbės ir orumo deliktas gali būti padaromas tiek tyčine tiek neatsargia kalte (plačiau žr. 2.1.1 skyrelį). CK 2.24 str. apskritai nenustato kokia kalte padaromas garbės ir orumo pažeidimas. Teismų praktikos analizė bei civilinės atsakomybės teisės normų analizė rodo, kad garbės ir orumo civilinėse bylose atsakovo kaltė turi reikšmės tik taikant civilinę atsakomybę, t.y. tik norint priteisti turtinę ir

neturtinę žalą, visais kitais atvejais (pavyzdžiui, tik prašant paneigti paskleistas žinias, arba reiškiant prevencinį ieškinį ir kt.) atsakovo kaltė neturi reikšmės. Pažymėtina ir tai, kad atsakovo kaltė yra preziumuojama (žr. 3 lentelę). Garbės ir orumo pažeidimų baudžiamųjų bylų teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad šmeižimas ir įžeidimas padaromi tik tiesiogine tyčia ir ji visais atvejais turi būti įrodyta ir nustatyta (žr. 3 lentelę). Tai reiškia, kad pagal šiuo metu galiojantį teisinį reglamentavimą garbės ir orumo pažeidimas yra kriminalinis tik tada, kai asmuo, pažeisdamas kito asmens garbę ir orumą, suvokė, kad daro pavojingą ir nusikalstamą veiką, bet būtent taip veikti norėjo, t.y. būtent norėjo pažeisti kito asmens garbę ir orumą. Tokios situacijos rezultatas yra toks, kad visais atvejais, kai teisme nėra nustatoma teisiomojo tiesioginės tyčinės kaltės, teismas išteisina teisiąją ir savaime atmeta civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje. Taigi nukentėjusiems asmenims patartina kreiptis į teismą su pareiškimu iškelti baudžiamąją bylą dėl šmeižimo arba įžeidimo tik tais atvejais, kai jie yra tikri, kad galės įrodyti kaltininko tiesioginę tyčinę kaltę, o visais kitais atvejais kreiptis į teismą su ieškiniu civilinio proceso tvarka.

Kita požymių grupė – teisės pažeidimo pasekmės ir pažeidimo sunkumas – yra loginis tęsinys kaltės skirtumų bei loginė išvada iš civilinės ir baudžiamosios teisės paskirčių. Tyčiniai teisės pažeidimai yra pavojingesni negu neatsargūs, o tiesioginiai tyčiniai yra pavojingesni negu netiesioginiai, nes esant tiesioginei tyčinei kaltei pažeidėjas tiesiogiai ir sąmoningai siekia nusikalstamos veikos padarymo ir pasekmių. Pasekmės čia turi būti suprantamos plačiąja prasme. Natūralu, kad didesnės ir skausmingesnės pasekmės kyla būtent po tiesioginių tyčinių teisės uždraustų veikų padarymo, nes teisės pažeidėjas būtent jų ir siekia bei planuoja iš anksto. Tokio garbės ir orumo teisės pažeidimo *pavyzdys* galėtų būti situacija, kai subjektas A siekdamas sužlugdyti savo konkurentą B (kaip fizinį asmenį) tyčia paperka žurnalistus, tariamus liudininkus ir paskleidžia apie B tam tikro pobūdžio tikrovės neatitinkančią informaciją, B partneriai, sužinoję tą informaciją nutraukia su juo verslo santykius, ko pasekoje B bankrutuoja. Tokioje situacijoje pasekmės akivaizdžiai yra skausmingos, juos kyla ne tik subjektui B, bet ir kitiems asmenims. Pats pažeidimo padarymo būdas neabejotinai yra nusikalstamas ir pavojingas (padaryti papirkimai, surasti žmonės, kurie patvirtins informaciją, akivaizdus veikos išankstinis planavimas). Tokioje situacijoje turėtų įsijungti ir baudžiamoji teisė kaip *ultima ratio*. Minėtoje situacijoje teisės pažeidimas išėina iš privačios teisės ribų ir atsiranda valstybės ir visuomenės suinteresuotumas, kad pažeidėjas būtų nubaustas ir perauklėtas, o to neįmanoma pasiekti civilinės teisės priemonėmis. Šiais atvejais vien tik nuostolių kompensavimu ir informacijos paneigimu neturi būti apsiribojama. Tokių teisės pažeidimų padarymo atvejais visų patraukimo teisinėn atsakomybėn tikslų galima pasiekti tik baudžiamosios teisės priemonėmis, t.y. nuteisus ir paskirus bausmę kaltajam, bei atlyginus patirtą turtinę ir neturtinę žalą ir paneigus paskleistas tikrovės neatitinkančias žinias.

Iš kitos pusės, padarius ne tokį sunkų teisės pažeidimą, nėra tikslinga kelti baudžiamosios bylos. Tai išplaukia iš baudžiamosios teisės paskirties, kaip *ultima ratio* priemonės, kuri turi būti taikoma tik tada, kai kito teisinės priemonės jau negali ištaisyti padėties ir pasiekti tikslų. Pavyzdžiui, mergina paliko vaikina ir išėjo pas kitą, vaikiną iš keršto pasakė draugams, kad ji yra netradicinės seksualinės orientacijos (lesbietė) moteris, po to su ja nustojo bendrauti draugai. Nors šiuo atveju padarytas tyčinis teisės pažeidimas, nes vaikiną tyčia paskleidė tikrovės neatitinkančią informaciją apie merginą, kuri be abejojimo gali žeminti jos garbę ir orumą, tačiau netiesiogine tyčia, nes jis nesiekė to, kad draugai nustotų bendrauti su ja. Šiuo atveju negali atsirasti valstybės ir visuomenės suinteresuotumas, akivaizdu, kad pakaktų vien tik informacijos paneigimo, teisės pažeidimo fakto pripažinimo bei neturtinės žalos atlyginimo – visų šitų tikslų galima pasiekti civilinės teisės priemonėmis. Pažymėtinas ir dar vienas faktas – jeigu už tokį nesunkų pažeidimą pažeidėjas bus patrauktas baudžiamojon atsakomybėn ir jam bus paskirta bausmė, bus pažeistas konstitucinis proporcingumo principas¹¹⁴.

Taigi galima daryti išvadą, kad garbės ir orumo teisės pažeidimas turi būti laikomas nusikalstama veika tik tada, kai jis padaromas tiesiogine tyčia, kai pati padaryta veika yra pavojinga ir (arba) sukėlė itin skaudžias ir sunkias pasekmes, o visais kitais atvejais padarytas garbės ir orumo pažeidimas turi būti laikomas deliktu (žr. 4 lentelę).

Pradedant kalbėti apie kitą požymį, skiriantį garbės ir orumo pažeidimo deliktą nuo nusikalstamos veikos, reikia vėl konstatuoti, kad išeities taškas ir šiuo atveju yra teisės šakų paskirtis ir vieta teisinėje sistemoje. Kaip jau buvo minėta, baudžiamoji teisė yra *ultima ratio*, todėl ir baudžiamoji atsakomybė laikoma griežčiausia (ne tik dėl sankcijų, bet ir dėl teistumo įgijimo bei pasmerkimo valstybės vardu). Griežčiausia atsakomybė gali būti taikoma tik už sunkius pažeidimus (apie tai buvo jau kalbama prieš tai) arba kai pažeidimu kėsiniama į labai svarbias vertybes ir objektus. Garbės ir orumo pažeidimais yra kėsiniama būtent į žmogaus garbę ir orumą. Tačiau ne visų subjektų garbės ir orumo pažeidimas gali sukelti vienodas teises pasekmes. Tam tikrų subjektų garbės ir orumo apsauga gali būti suinteresuota netgi valstybė ir visuomenė. Šiuo atveju kalba eina apie aukštus valstybės pareigūnus (pavyzdžiui, Prezidentą, Seimo pirmininką, Ministrą Pirmininką), teisėjus bei teisėsaugos institucijų pareigūnus (pavyzdžiui, prokurorus, policininkus ir t.t.). Minėtų subjektų garbės ir orumo pažeidimas gali sukelti labai sunkias pasekmes¹¹⁵. Šių subjektų garbės ir orumo pažeidimo

¹¹⁴ KT yra išaiškinęs, kad *privalu paisyti <...> proporcingumo principo, pagal kurį nustatytos teisinės priemonės turi būti būtinos demokratinėje visuomenėje ir tinkamos siekiamiems teisėtiems bei visuotinai svarbiems tikslams (tarp tikslų ir priemonių turi būti pusiausvyra), jos neturi varžyti asmens teisių labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti, o jeigu šios teisinės priemonės yra susijusios su sankcijomis už teisės pažeidimą, minėtos sankcijos turi būti proporcingos padarytam teisės pažeidimui* (2004 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams*).

¹¹⁵ Pavyzdžiui, tam tikros tikrovės neatitinkančios neigiamos informacijos, žeminančios garbę ir orumą paskleidimas apie aukštus valstybės pareigūnus gali sukelti kitų valstybių nepasitikėjimą, dėl to sumažėja valstybės autoritetas, parandama įtaka tarptautinėje arenoje, minėtos informacijos paskleidimas apie teisėjus gali sukelti nepasitikėjimą teismais, dėl ko gali nukentėti teisingumo vykdymas, žmonės gali dažniau skųsti sprendimus aukštesnėms instancijoms, kreiptis į EŽTT, tokios informacijos paskleidimas apie teisėsaugos institucijų pareigūnus gali sukelti visuomenės nepasitikėjimą teisėsauga,

atvejais atsiranda valstybės ir visuomenės interesas apginti šių asmenų garbę ir orumą, patraukti atsakomybėn asmenis, padariusius minėtus pažeidimus, bei užkirsti kelią naujiems minėtų pareigūnų garbės ir orumo pažeidimams. Apie tokią teisinę praktiką byloja ir EŽTT teismų praktikos analizė. Daugumoje EŽTT bylų, kuriose vienaip ar kitaip buvo liečiamas prokurorų ir teisėsaugos pareigūnų garbės ir orumo pažeidimo klausimas, procesai nacionalinėse teismuose vyko baudžiamojo proceso tvarka ir asmenys buvo traukiami būtent baudžiamajon atsakomybėn. Pažymėtina ir tai, kad EŽTK 10 str. 2 d. nustatyta, kad „Naudojimasis šiomis laisvėmis (t.y. laisvė reikšti savo mintis ir įsitikinimus bei skleisti informaciją – aut. pastaba) <...> gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių <...> teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti“. Teisminė valdžia šioje teisės normoje suprantama plačiai apimant ne tik teisėjus, bet ir prokurorus bei teisėsaugos institucijų pareigūnus. Pažymėtina ir tai kad EŽTT ne kartą savo sprendimuose taikė minėtą normą ir akcentavo būtinumą saugoti teisėsaugos institucijų ir teisminės valdžios autoritetą¹¹⁶. Taigi apibendrinus galima teigti, kad aukštų valstybės pareigūnų, teisėjų ir teisėsaugos institucijų pareigūnų garbės ir orumo pažeidimas išeina už privačių interesų pažeidimo ribų ir turi būti pripažįstamas nusikalstama veika, o atskirų privačių subjektų garbės ir orumo pažeidimas, jeigu jis nesukelia itin sunkių pasekmių ir neturi nusikalstamumo požymių, turi būti vertinamas kaip deliktas (žr. 4 lentelę).

Kiti du požymiai, skiriantys garbės ir orumo pažeidimo deliktą nuo nusikalstamos veikos, yra įrodinėjimo pareiga ir pasekmės, kurios tenka asmeniui, padariusiam garbės ir orumo pažeidimą. Tiek įrodinėjimo pareiga, tiek minėtos pasekmės atsiranda jau po to, kai nukentėjęs apsisprendė kokios teisės šakos priemonėmis ginti jo pažeistą garbę ir orumą, todėl gali būti vertinamos kaip jau gynimo būdo pasirinkimo pasekmė. Tačiau, mūsų manymu, šie požymiai irgi apibrėžia skirtumus tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos bei gali turėti įtakos nukentėjusiojo pasirinkimui – ar kreiptis į teismą su ieškiniu ar su skundu iškelti baudžiamąją bylą.

Įrodinėjimo pareigos paskirstymas tarp ieškovo ir atsakovo bei tarp privataus kaltintojo ir teismo garbės ir orumo gynimo byloje jau buvo aptartas ankstesniuose skyriuose (žr.3 skyrių).

visuomenė gali ne tik nustoti bendradarbiauti su teisėsauga, bet ir padėti nusikaltėliams pasislėpti nuo teisėsaugos, policijos pareigūnams praradus autoritetą, gali kilti riaušės ir pan.

¹¹⁶ Pavyzdžiui, byloje *Janowski v Lenkija*, kurioje *ponas Janowski buvo nuteistas pagal Lenkijos baudžiamąjį kodeksą už tai, kad viešoje vietoje, gatvėje pavadino policijos pareigūnus „mulkais“ ir „kvailiais“*, EŽTT pabrėžė, kad valstybės tarnautojai privalo įgyti visuomenės pasitikėjimą tam, kad jie galėtų efektyviai atlikti savo pareigas ir kad būtų apsaugoti nuo įžeidžiančių žodžių jų tarnybos metu, ir konstatavo, kad *ponui Janowski paskirta nuobauda yra „tinkama ir pakankama“ dėl Konvencijos 10 str. 2d. numatytų tikslų, o saviraiškos laisvės ribojimas buvo proporcingas siekiamiems tikslams.* (Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. sausio 21 d. sprendimas byloje *Janowski v Poland*).

Remiantis pateiktais ir analizuotais teisės normomis bei teismų praktikos pavyzdžiais tenka konstatuoti, kad civilinėse bylose įrodinėjimo pareiga paskirstyta tarp šalių, o baudžiamosiose bylose visų nusikalstamos veikos sudėties požymių įrodinėjimo pareiga tenka nukentėjusiajam. Civilinėse bylose ieškovas (su tam tikromis išimtimis) turi įrodinėti duomenų paskleidimą, faktą, kad duomenys yra apie ieškovą bei faktą, kad duomenys žeminą ieškovo garbę ir orumą, o atsakovas turi įrodinėti duomenų atitikimą tikrovei, o pareiškus ieškinį dėl žalos atlyginimo, ieškovas papildomai įrodinėja žalos padarymo faktą, didį bei priežastinį ryšį, o atsakovas – kad nėra jo kaltės. Baudžiamosiose bylose nukentėjusysis turi įrodyti visus šmeižimo ir įžeidimo nusikalstamų veikų sudėčių požymius (pagrindinius ir papildomus), kurie turi būti įrodyti norint kaltinamąjį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, o pareiškus civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje – ir žalos padarymo faktą, žalos didį bei priežastinį ryšį tarp žalos padarymo ir nusikalstamos veikos. Kaltinamasis naudojami nekaltumo prezumpcija – tai reiškia, kad jeigu nebus įrodytas bent vienas nusikalstamos veikos požymis, kaltinamasis bus išteisintas. Palyginus su civiliniu procesu, tai žymiai apsunkina nukentėjusiojo procesinę padėtį privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamoje baudžiamojoje byloje. Nukentėjusysis, siekdamas apginti garbę ir orumą baudžiamosios teisės priemonėmis, iš esmės gauna tik vieną naudą – jam nereikia mokėti jokių žyminių mokesčių, iš kitos pusės jam tenka pareiga įrodyti visus šmeižimo ar įžeidimo nusikalstamos veikos sudėties požymius (žr. 4 lentelę).

Ne mažiau svarbus yra ir paskutinis garbės ir orumo pažeidimo deliktą nuo nusikalstamos veikos atribojantis požymis – pasekmės, tenkančios asmeniui, padariusiam garbės ir orumo pažeidimą (žr. 4 lentelę). Asmeniui, padariusiam garbės ir orumo pažeidimo deliktą ir traukiamam civilinēn atsakomybēn, tenkančias pasekmes galima apibūdinti kaip kompensacines ir prevencines, o asmeniui, padariusiam nusikalstamą veiką – kaip baudžiančias ir tam tikrais atvejais kaip kompensacines. Galimų pasekmių, tenkančių garbės ir orumo pažeidėjui, analizė aiškiai parodo, kad pasekmės, įstatymo numatytos už delikto padarymą, nukreiptos į padėties, buvusios iki teisės pažeidimo, atstatymą arba teisės pažeidimo padarymui kelio užkirtimą bei patirtos žalos kompensavimą. Iš esmės visos pasekmės, numatytos įstatyme už nusikalstamos veikos padarymą, skirtos kaltą asmenį nubausti (žr. 4 lentelę). Pažymėtina ir tai, kad baudžiamojoje teisėje visos pasekmės yra griežtesnės ir daugelis iš jų susiję su asmens laisvės suvaržymu – tai dar kartą parodo, kad baudžiamojon atsakomybēn turi būti traukiami tik tie asmenys, kurie padarė labai sunkų garbės ir orumo pažeidimą.

4 lentelė. **Garbės ir orumo pažeidimo nusikalstamos veikos ir delikto skirtybės**

Požymiai	Nusikalstama veika	Deliktas
Kaltė	Tiesioginė tyčinė	Netiesioginė tyčinė ir neatsargi
Teisės pažeidimo pasekmės ir pažeidimo sunkumas	Sunkus teisės pažeidimas, pati veika labai pavojinga (gerai suplanuota, apgalvota, tikslinga), pasekmės labai sunkios (dažnai paliečia ne tik pati nukentėjusįjį, bet tik	Visi kiti pažeidimai, kurie neturi nusikalstamos veikos požymių (dažnai pasekmės paliečia tik nukentėjusįjį)

	kitus žmones)	
Subjektas, kurio garbė ir orumas buvo pažeisti	Aukšti valstybės pareigūnai, teisėjai ir teisėsaugos institucijų pareigūnai, taip pat tam tikrais išimtiniais atvejais – ir kiti subjektai	Kiti subjektai
Įrodinėjimo pareiga	Nepaskirstyta tarp šalių, privatus kaltintojas (nukentėjęs) turi įrodyti visus nusikalstamos veikos požymius	Paskirstyta tarp šalių; ieškovas įrodinėja duomenų paskleidimą, faktą, kad duomenys yra apie ieškovą bei faktą, kad duomenys žemina ieškovo garbę ir orumą, prašant priteisti žalą - žalos padarymo faktą, didį bei priežastinį ryšį; atsakovas įrodinėja duomenų atitikimą tikrovę ir kad nėra jo kaltės
Pasekmės, kurios tenka asmeniui, padariusiam garbės ir orumo pažeidimą	Griežtesnės negu delikto ir skirtos kaltą asmenį nubausti: <ul style="list-style-type: none"> • asmuo gali įgyti teistumą; • asmuo gali būti įpareigotas sumokėti baudą (valstybes naudai); • asmeniui gali būti apribota laisvė; • asmeniui gali būti paskirtas areštas; • asmuo gali būti įpareigotas (jo sutikimu) atidirbti viešuosius darbus; • asmeniui gali būti paskirtas terminuotas laisvės atėmimas; • asmuo gali būti įpareigoti padengti turtinę ir (arba) neturtinę žalą, kurią patyrė nukentėjęs asmuo. 	Pasekmės nukreiptos į padėties, buvusios iki teisės pažeidimo, atstatymą arba teisės pažeidimo padarymui kelio užkirtimą bei patirtos žalos kompensavimą: <ul style="list-style-type: none"> • gali būti paviešintas faktas, kad asmuo paskleidė apie kitą asmenį tikrovės neatitinkančią informaciją ir taip pažeidė jo garbę ir orumą; • asmuo gali būti įpareigotas paneigti jo paskleistą tikrovės neatitinkančią informaciją apie kitą asmenį; • asmuo gali būti įpareigotas nutraukti arba jam gali būti uždrausta ateityje skleisti (platinti) tikrovės neatitinkančią informaciją ir taip pažeidinėti kito asmens garbę ir orumą; • asmuo gali būti įpareigoti padengti turtinę ir (arba) neturtinę žalą, kurią patyrė nukentėjęs asmuo; • asmuo gali būti įpareigotas sumokėti baudą ieškovo naudai, jeigu jis nevykdo teismo sprendimo paneigti tikrovės neatitinkančią informaciją; • asmuo gali būti įpareigotas padengti ieškovo turėtas bylinėjimosi išlaidas.

Kalbant apie garbės ir orumo pažeidimo deliktą ir nusikalstamas veikas reikėtų atskirai aptarti papildomą požymį, skirianti civilinį deliktą nuo įžeidimo nusikalstamos veikos – tai veikos, kuria padaromas teisės pažeidimas, turinys. Civilinis deliktas padaromas informacijos, neatitinkančios tikrovės, paskleidimu, o įžeidimas padaromas tam tikrų veiksmų atlikimu arba informacijos perdavimu (plačiau žr. 2.2.2 skyrelį ir 3 lentelę). Taigi visais atvejais, kai padaromas garbės ir orumo pažeidimas tam tikrų veiksmų (bet ne informacijos, neatitinkančios tikrovės paskleidimu) atlikimu, turi būti laikoma, kad padaryta įžeidimo nusikalstama veika. Paprastai tokie veiksmai būna necenzūrinių ir

visuomenėje nepriimtinių gestų demonstravimas¹¹⁷. Tačiau, kaip buvo minėta, įžeidimas gali būti padaromas ir tikrovės neatitinkančios informacijos paskleidimu. Pagrindinis skirtumas šiuo atveju yra pačios informacijos pobūdis. Įžeidimo atveju paprastai ta informacija yra akivaizdžiai neatitinkanti tikrovės ir akivaizdžiai įžeidžianti – dažniausiai tai būna necenzūrinių žodžių vartojimas*.

Apibendrinus viską, kas buvo išdėstyta šiame poskyryje, galima daryti tokias **išvadas**:

- aiškiai matomos ribos tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos aptikti neįmanoma, tačiau gilesnė analizė leidžia išskirti požymius, pagal kuriuos galima apibūdinti takoskyra tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos;
- garbės ir orumo teisės pažeidimas turi būti laikomas nusikalstama veika tik tada, kai jis padaromas tiesiogine tyčia, kai pati padaryta veika yra pavojinga ir (arba) sukėlė itin skaudžias ir sunkias pasekmes, o visais kitais atvejais padarytas garbės ir orumo pažeidimas turi būti laikomas deliktu;
- aukštų valstybės pareigūnų, teisėjų ir teisėsaugos institucijų pareigūnų garbės ir orumo pažeidimas išeina už privačių interesų pažeidimo ribų ir turi būti pripažįstamas nusikalstama veika, o atskirų privačių subjektų garbės ir orumo pažeidimas, jeigu jis nesukelia itin sunkių pasekmių ir neturi nusikalstamumo požymių, turi būti vertinamas kaip deliktas;
- baudžiamajame procese nukentėjusiojo padėtis yra sudėtingesnė nei ieškovo civiliniame procese, nes baudžiamojoje byloje nukentėjusiajam tenka pareiga įrodyti visus nusikalstamos veikos sudėties požymius, o civilinėje byloje įrodinėjimo pareiga paskirstoma tarp ieškovo ir atsakovo;
- pasekmės, įstatymo numatytos už delikto padarymą, nukreiptos į padėties, buvusios iki teisės pažeidimo, atstatymą arba teisės pažeidimo padarymui kelio užkirtimą bei patirtos žalos kompensavimą, o už nusikalstamos veikos padarymą – yra daug griežtesnės ir skirtos kaltą asmenį nubausti;

¹¹⁷ Pavyzdžiui, vienoje LAT nagrinėjamoje byloje buvo nustatyta, kad *D. Š., vairuodama automobilį „Audi“, sukėlė avarinę situaciją, dėl to jis (kasatorius), siekdamas išvengti susidūrimo, signalizavo, buvo priverstas stabdyti automobilį. Į tai D.Š. reagavo necenzūriniais žodžiais, parodė įžeidžiantį gestą* (LAT BBS 2008 m. gruodžio 23 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-537/2008).

* Pavyzdžiui, jeigu asmuo A konflikto metu pasako asmeniui B „tu esi kalė“, visiems suprantama, kad bendrinis žodis „kalė“, reiškiantis šunų patelę, vartojamas netiesiogine prasme ir subjektas B nėra šuo, tuo pat metu šis žodis įžeidžia subjektą B, nes turi necenzūrinį ir žeminantį reikšmę tokiame kontekste.

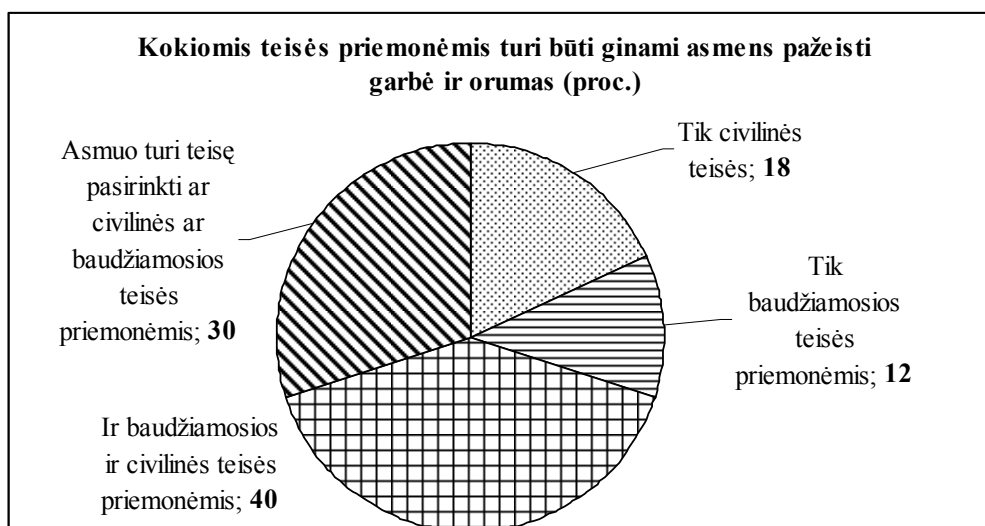
- garbės ir orumo pažeidimas, padarytas tam tikrų veiksmų atlikimu arba informacijos, akivaizdžiai neatitinkančios tikrovės ir įžeidžiančios adresatą, turi būti vertinamas kaip įžeidimas.

5.2. Atsakomybės už garbės ir orumo pažeidimą numatymo civilinėje ir baudžiamojoje teisės šakose tikslingumas ir pagrįstumas

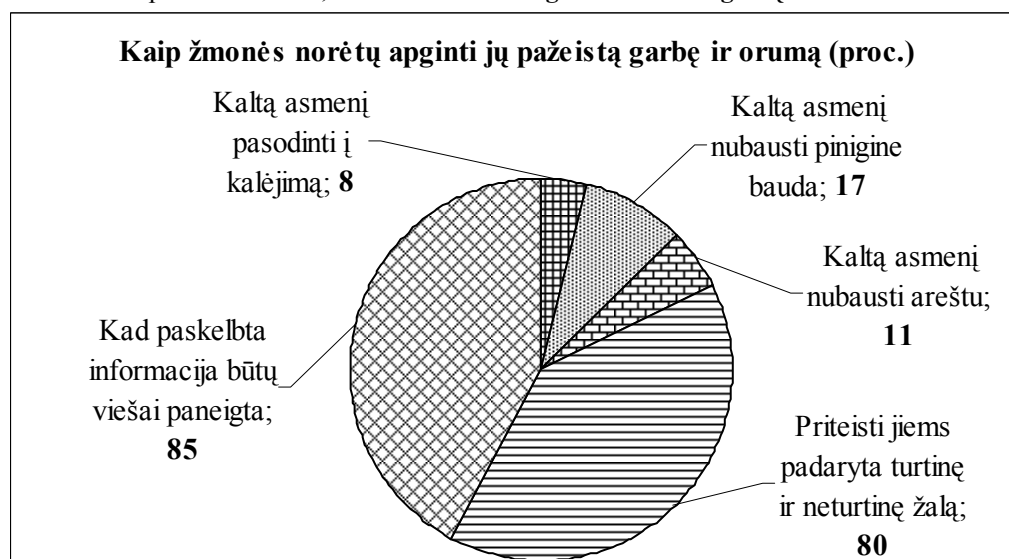
Pradedant nagrinėti atsakomybės už garbės ir orumo pažeidimą numatymo civilinėje ir baudžiamojoje teisės šakose tikslingumą ir pagrįstumą iš pradžių tikslinga pateikti atlikto tyrimo rezultatus, o vėliau vertinant tyrimo rezultatus bei pateikiant teise pagrįstus argumentus nagrinėti atsakomybės numatymą šiose teisės šakose.

5.2.1. Visuomenės nuomonė apie asmens garbės ir orumo gynimą Lietuvoje (tyrimo rezultatai)

Tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti žmonių nuomonę apie asmens garbės ir orumo gynimą Lietuvoje. Tyrimo metu buvo apklausti 104 respondentai. Buvo apklausti žmonės, turintys aukštąjį universitetinį, neuniversitetinį, vidurinį, profesinį bei pagrindinį išsilavinimą. Tarp respondentų buvo 23 proc. teisininkų. Įdomu, kad net 48 proc. respondentų atsakė, kad jų garbė ir orumas kada nors buvo pažeisti. Į klausimą *kokiomis teisės priemonėmis turi būti ginami pažeisti garbė ir orumas* tik 18 proc. atsakė *tik civilinės teisės priemonėmis*, 12 proc. atsakė *tik baudžiamosios teisės priemonėmis*, net 40 proc. apklaustųjų atsakė *ir baudžiamosios ir civilinės teisės priemonėmis* ir 30 proc. apklaustųjų atsakė *asmuo turi teisę pasirinkti ar civilinės ar baudžiamosios teisės priemonėmis ginti pažeistą garbę ir orumą* (žr. 2 pav.). Tuo pat metu respondentams buvo užduotas dar vienas klausimas *kaip jie asmeniškai norėtų apginti jų pažeistą garbę ir orumą*, šio klausimo atsakymų rezultatai buvo tokie: 8 proc. respondentų atsakė *kaltą asmenį pasodinti į kalėjimą*, 17 proc. atsakė *kaltą asmenį nubausti pinigine bauda* (respondentai buvo informuoti, kad bauda mokama valstybei), 11 proc. norėtų *kaltą asmenį nubausti areštu*, net 80 proc. apklaustųjų norėtų *priteisti jiems padaryta turtinę ir neturtinę žalą*, o 85 proc. norėtų, *kad paskelbta informacija būtų viešai paneigta* (žr. 3 pav.). Pažymėtina ir tai, kad į atsakant šį klausimą galima buvo pasirinkti kelis atsakymo variantus, todėl net 67 proc. respondentų pasirinko variantus *priteisti jiems padaryta turtinę ir neturtinę žalą* ir *kad paskelbta informacija būtų viešai paneigta*.

2 pav. Priemonės, kuriomis turi būti ginami asmens garbė ir orumas

3 pav. Priemonės, kuriomis žmonės norėtų apginti jų pažeistas garbę ir orumą

Apklaustos rezultatai rodo, kad, visų pirma, žmonės nepriklausomai nuo jų išsilavinimo lygio, atsakingai ir jautriai žiūri į savo garbę ir orumą. Antra, visuomenė mano, kad pažeisti garbė ir orumas turi būti ginami tiek civilinės tiek baudžiamosios teisės priemonėmis arba asmuo turėtų teisę pasirinkti kokiomis teisės priemonėmis jam gintis. Trečia, daugumai žmonių ginant savo pažeistas teises pakaktų pasiekti, kad būtų paneigta apie juos paskleista tikrovės neatitinkanti informacija bei kad jiems būtų atlyginta jų patirta turtinė ir neturtinė žala.

5.2.2. Atsakomybės numatymo dviejose teisės šakose vertinimas teisės požiūriu

Pradedant kalbėti apie atsakomybės už garbės ir orumo pažeidimą numatymą tiek baudžiamojoje, tiek civilinėje teisėje reikėtų pasakyti, kad vertėtų sutikti su visuomenės pozicija, jog turi būti ir

civilinę ir baudžiamąją atsakomybę už garbės ir orumo teisės pažeidimus. Tačiau būtina diferencijuoti baudžiamąją ir civilinę atsakomybę, o tam reikia aiškiai įstatyme atskirti kokiais atvejais yra padaromas deliktas, o kokiais atvejais yra padaroma nusikalstama veika. Dėl šios priežasties būtina tobulinti dabar galiojančią teisinį reglamentavimą.

Dabar galiojantis teisinis reglamentavimas aiškiai neatriboja kur yra nusikalstama veika, o kur – deliktas. Tokia situacija nukentėjusiajam asmeniui leidžia pačiam rinktis kokiomis teisės priemonėmis ginti jo pažeistas teises. Pažymėtina, kad taip susiklosčiusią praktiką apibūdina ir dauguma teisininkų¹¹⁸. Manytina, kad tokia praktika yra žalinga dėl kelių priežasčių. Visų pirma, toks teisinis reglamentavimas, kai nukentėjęs gali pasirinkti ar traukti kaltininką civilinę atsakomybę ar baudžiamąją, leidžia nukentėjusiajam nepažeidžiant įstatymo kerštauti¹¹⁹. Tai iškreipia konstitucinį proporcingumo principą ir baudžiamosios teisės kaip *ultima ratio* paskirtį. Antra, tokia praktika nenaudinga patiems nukentėjusiesiems. Nukentėjęs asmuo, neįvertinęs savo galimybių įrodyti nusikalstamos veikos požymius, norėdamas, pavyzdžiui, išvengti žyminio mokesčio sumokėjimo arba iš keršto, gali kreiptis su pareiškimu iškelti baudžiamąją bylą. Tačiau nukentėjusiajam nesugebėjus baudžiamojoje byloje įrodyti būtinus nusikalstamos veikos sudėties požymius, teismas gali priimti išteisinamąjį nuosprendį bei atmesti civilinį ieškinį, o teismui atmetus civilinį ieškinį, nukentėjęs asmuo praranda teisę pareikšti tapatų ieškinį civilinio proceso tvarka. Tokią situaciją būtina taisyti.

Vienas iš šios situacijos taisymo būdų gali būti teisinio reglamentavimo pakeitimas. Tačiau šiuo atveju reikia apsispręsti kokius įstatymus reikės taisyti ar pildyti: CK, BK arba abu kodeksus. Prieš siūlant įstatymų pakeitimus reikėtų trumpai aptarti garbės ir orumo gynimo bylų pobūdį. Analizuojant Europos šalių (Anglija, Prancūzija), JAV, Rusijos įstatymus pastebima tokia praktika, jog pagrįdė garbės ir orumo gynimo bylos yra civilinės ir tik tam tikrais atvejais jos yra baudžiamosios. Tokia praktika turėtų įsitvirtinti ir Lietuvoje. Iš esmės ginčai dėl garbės ir orumo yra privataus pobūdžio, nes paprastai tai yra ginčas tarp dviejų šalių (dviejų subjektų): nukentėjusiojo (ieškovo) ir teisės pažeidėjo (atsakovo, kuris galbūt pažeidė nukentėjusiojo garbę ir orumą). Tam tikrais atvejais garbės ir orumo pažeidimas gali paliesti ir nukentėjusiojo artimuosius, tačiau dėl to ginčas vis tiek neturėtų įgyti viešojo pobūdžio (pavyzdžiui, ginčai dėl paveldėjimo paprastai liečia palikėjo artimuosius, tačiau jie neįgyja viešojo pobūdžio). Kaip jau buvo minėta, tam tikrais išimtiniais atvejais garbės ir orumo pažeidimas gali išeiti už privačių teisinių santykių ribų, tokiais atvejais visuomenę bus suinteresuota,

¹¹⁸ pavyzdžiui, prof. dr. V. Piesliakas teigia, kad *nuo paties nukentėjusiojo priklauso, kaip jis vertina padarytą veiką ir kokios atsakomybės reikalautų iš kaltininko <...> jei nukentėjusiajam svarbu viešas padarytos veikos paneigimas ir jam padarytos žalos atlyginimas, jis kreipsis į teismą su civiliniu ieškiniu, o jei svarbiau kaltininko padarytos veikos viešas įvertinimas ir kaltininko nubaudimas, o žalos atlyginimas yra tik papildomas veiksnys, jis kreipsis dėl asmens baudžiamojo persekiojimo* (Palčiau žr. **Piesliakas V.** Nusikalstamų veikų atirbojimo nuo civilinės teisės pažeidimų problemos Lietuvos teisėje ir teismų praktikos pavyzdžiai // Justitia – Vilnius: Justitia, 2005, Nr. 2(56) – P. 11).

¹¹⁹ Galima situacija, kai už nesunkų teisės pažeidimą, kuris nesukėlė rimtų pasekmių, nukentėjęs vien iš keršto gali kreiptis dėl baudžiamosios bylos iškėlimo ir kaltininkas gali būti patrauktas baudžiamąją atsakomybę už nesunkų teisės pažeidimą (su sąlyga, kad nukentėjusiajam pavyks įrodyti kaltininko tiesioginę tyčią ir kitus nusikalstamos veikos sudėties požymius).

kad į garbės ir orumo gynimo ginčą įsijungtų ir viešojo teisė. Tokia situacija gali susiklostyti tada, kai vieno atskiro privataus subjekto garbės ir orumo pažeidimas kartu sukelia ir viešojo intereso pažeidimą. Tai būna tada, kai:

- garbės ir orumo pažeidimas padaromas tiesiogine tyčia ir pati padaryta veika (t.y. veika, kuria padaromas teisės pažeidimas) arba jos būdas yra pavojingi (pavyzdžiui, skleidžiama informacija, kad žmogus padarė sunkų arba labai sunkų nusikaltimą, arba informacija skleidžiama darant kitus teisės pažeidimus) ir (arba) sukėlė itin skaudžias ir sunkias pasekmes (pavyzdžiui, vieno asmens garbės ir orumo pažeidimas sukelia neigiamas pasekmes daugeliui kitų žmonių (jie netenka darbo ir pan.), arba nuo tyčia padaryto garbės ir orumo pažeidimo miršta žmogus ir t.t.);
- pažeidžiami garbė ir orumas aukštų valstybės pareigūnų, teisėjų ir teisėsaugos institucijų pareigūnų (jų garbės ir orumo pažeidimas savaime sukelia neigiamas pasekmes valstybei ir viešajam interesui¹²⁰).

Minėtų pažeidimų padarymo atveju visuomenė (ir valstybė) būna suinteresuota, kad ne tik būtų atkurta situacija, buvusi iki pažeidimo (dažnai tokiais atvejais jos nebeįmanoma visiškai atkurti), bet ir kad pažeidėjas būtų nubaustas. Tokie garbės ir orumo pažeidimai laikomi nusikalstama veika ir ginami pagal BK nuostatas.

Grįžtant prie Lietuvos garbės ir orumo gynimo teisinio reglamentavimo ir teismų praktikos, tenka konstatuoti, kad minėtas garbės ir orumo gynimo modelis, kai pagal bendrą taisyklę garbės ir orumo pažeidimai laikomi deliktais, ir tik išimtiniais atvejais, kai yra būtinų požymių, pažeidimas laikomas nusikalstama veika, nėra įdiegtas. Tokio modelio įdiegimo būtinumą iš dalies patvirtina ir atliktos apklausos rezultatai, kurie parodo, jog daugumai žmonių ginant jų pažeistą garbę ir orumą svarbiausia, kad būtų paneigta apie juos paskleista tikrovės neatitinkanti informacija bei priteista turtinė ir neturtinė žala (žr. 2 ir 3 pav.). Tokiam modeliui įdiegti būtina įstatymais atriboti garbės ir orumo pažeidimo deliktą nuo nusikalstamos veikos. Analizuojant garbės ir orumo teisinį reglamentavimą civilinėje teisėje iš esmės jokių trūkumų ar netikslumų nepastebima (išskyrus tai, kad būtina įstatyme apibrėžti „viešojo asmens“ sampratą arba viešojo asmens statuso nustatymo kriterijus). LAT gana nuosekliai aiškina garbės ir orumo pažeidimo delikto požymius, bylose įrodinėtinas aplinkybes ir jų laikosi. Garbės ir orumo pažeidimo nusikalstamų veikų sudėčių analizė leidžia daryti išvadą, jog nusikalstamų veikų teisinis reglamentavimas labai panašus į deliktą, o to neturėtų būti. Kadangi pagal bendrą taisyklę garbės ir orumo pažeidimas turi būti laikomas deliktu, o nusikalstama veika – tik išimtiniais atvejais (tarsi išimtis iš bendrosios taisyklės), todėl tikslinga būtų BK nustatyti požymius, atskiriančius garbės ir orumo pažeidimo nusikalstamą veiką nuo delikto.

¹²⁰ Pavyzdžiui, smunka valstybės autoritetas, valdžios autoritetas, prarandamas visuomenės pasitikėjimas teisėsauga, kas savo ruožtu gali sukelti visuomenės neramumus, riaušes ir pan.) (plačiau žr. 5.1. poskyrį).

BK yra du straipsniai, nustatantis garbės ir orumo pažeidimo nusikalstamas veikas: šmeižimas (BK 154 str.) ir įžeidimas (BK 155 str.). BK 155 str. analizė leidžia teigti, kad iš esmės šis straipsnis suformuluotas gana tiksliai ir nereikalauja papildomų pakeitimų, leidžiančių atskirti deliktą nuo įžeidimo¹²¹. Tiesiog teismų praktika turi būti plėtojama ta linkme, kad įžeidimas padaromas tam tikrų veiksmų atlikimu arba tam tikrais atvejais informacijos, akivaizdžiai neatitinkančios tikrovės ir įžeidžiančios adresatą, paskleidimu. Šmeižimo nusikalstamos veikos sudėtis primena deliktą, būtent ji ir turi būti papildyta požymiais, leisiančiais atskirti šmeižimą nuo delikto. Siūloma įstatymo leidėjui pakeisti ir (arba) papildyti BK 154 str. taip, kad šmeižimo nusikalstama veika būtų laikomi visi garbės ir orumo teisės pažeidimai, kurie:

- padaromi tiesiogine tyčia ir pats padarymo būdas yra pavojingas ir nusikalstamas (darant šmeižimo nusikalstamą veika papildomai padaromi ir kiti teisės pažeidimai ir pan.), arba
- padaromi tiesiogine tyčia ir padaryta veika sukelia labai sunkių pasekmių (pasekmės liečia visiškai pašalinius asmenis, po patirto garbės ir orumo pažeidimo miršta žmogus ir pan.), arba
- apšmeižiamas aukštas valstybės pareigūnas, teisėjas arba teisėsaugos institucijos pareigūnas.

Sąvokas „pavojingas ir nusikalstamas veikos padarymo būdas“ ir „labai sunkios pasekmės“ paliekama aiškinti teismų praktikai atsižvelgiant į valstybės formuojama baudžiamąją politiką, protingumo, proporcingumo bei sąžiningumo principus. Tai padaryta dėl to, kad objektyviai ir išsamiai neįmanoma apibrėžti veikos pobūdžio pavojingumo ir labai sunkių pasekmių požymių ir kriterijų, nes jie gali priklausyti ir nuo baudžiamosios politikos, ir ekonominės padėties bei kitų kriterijų.

Apibendrinus viską, kas buvo išdėstyta šiame poskyryje galima daryti tokias **išvadas**:

- apklausos rezultatai rodo, kad daugumai žmonių ginant jų pažeistas teises svarbiausia, kad būtų paneigta apie juos paskleista tikrovės neatitinkanti informacija bei kad jiems būtų atlyginta jų patirta turtinė ir neturtinė žala, tačiau žmonių manymu būtinas ir baudžiamosios atsakomybės numatymas už šį teisės pažeidimą;
- šiuo metu galiojantis teisinis reglamentavimas aiškiai neatskiriantis garbės ir orumo pažeidimo deliktą nuo nusikalstamos veikos ir leidžiantis nukentėjusiajam asmeniui pačiam rinktis kokios teisės priemonėmis ginti jo pažeistas teises yra žalingas ir neefektyvus;
- Lietuvoje būtina įdiegti garbės ir orumo gynimo modelį, kai pagal bendrą taisyklę garbės ir orumo pažeidimai laikomi deliktais, ir tik išimtiniai atvejais, kai yra būtinų požymių,

¹²¹ Kaip jau buvo minėta (žr. 5.1. poskyrį), įžeidimas nuo garbės ir orumo delikto skiriasi tuo, kad įžeidimas visų pirma padaromas tam tikrų veiksmų atlikimu (bet ne informacijos paskleidimu) o taip pat tam tikrais atvejais informacijos, akivaizdžiai neatitinkančios tikrovės (t.y. bet kokiam normaliam žmogui suprantama, kad tokia informacija neatitinka tikrovės) ir įžeidžiančios adresatą, paskleidimu.

pažeidimas laikomas nusikalstama veika – taip bus geriau užtikrinamas proporcingumo principas;

- minėto modelio įdiegimui įstatymo leidėjui siūloma pakeisti ir (arba) papildyti BK 154 str. taip, kad šmeižimo nusikalstama veika būtų laikomi visi garbės ir orumo teisės pažeidimai, kurie: padaromi tiesiogine tyčia ir pats padarymo būdas yra pavojingas ir nusikalstamas (darant šmeižimo nusikalstamą veika papildomai padaromi ir kiti teisės pažeidimai ir pan.), arba padaromi tiesiogine tyčia ir padaryta veika sukelia labai sunkių pasekmių (pasekmės liečia visiškai pašalinius asmenis, po patirto garbės ir orumo pažeidimo miršta žmogus ir pan.), arba apšmeižiamas aukštas valstybės pareigūnas, teisėjas arba teisėsaugos institucijos pareigūnas;
- sąvokos „pavojingas ir nusikalstamas veikos padarymo būdas“ ir „labai sunkios pasekmės“ paliekamos aiškinti teismų praktikai.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Galiojant dabartiniam garbės ir orumo gynimo civilinės ir baudžiamosios teisės reglamentavimui, asmeniui, kurio garbė ir orumas pažeisti, patartina ginti pažeistas teises pareiškiant ieškinį civilinio proceso tvarka, nes šis būdas leidžia iš karto reikalauti informacijos paneigimo, suteikia daugiau galimybių priteisti teisingą žalos kompensavimą ir palankiau paskirsto įrodinėjimo pareigą. Tačiau jeigu asmuo nori gintis baudžiamosios teisės priemonėmis, jam patartina iš pradžių apsvarstyti, ar jis pajėgs įrodyti pažeidėjo tiesioginę tyčinę kaltę ir kitus šmeižimo arba įžeidimo nusikalstamų veikų sudėčių požymius, nes neįrodžius bent vieno iš požymių, nukentėjusiojo skundas ir civilinis ieškinys baudžiamojoje byloje nebus patenkinti.
2. Dabar galiojančiuose įstatymuose nenustatytos ribos tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos, tačiau atlikus analizę galima išskirti tokius požymius, nustatančius takoskyrą tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos:
 - *kaltė* – nusikalstama veika padaroma tik tiesiogine tyčia, o deliktas – visomis kaltės formomis;
 - *įstatymo uždrausta veika ir pasekmės* – nusikalstamos veikos padarymo būdas turi būti pavojingas ir turėti nusikalstamumo požymių arba teisės pažeidimas turi sukelti labai sunkių pasekmių, o deliktas padaromas nenusikalstamu būdu, delikto sukeltas pasekmės įmanoma ištaisyti civilinės teisės priemonėmis (informacijos paneigimu, žalos atlyginimu ir kt.);
 - *subjektai, kurių garbė ir orumas pažeisti* – aukštų valstybės pareigūnų, teisėjų ir teisėsaugos institucijų pareigūnų garbės ir orumo pažeidimas išeina už privačių interesų pažeidimo ribų ir turi būti pripažįstamas nusikalstama veika, tuo tarpu atskirų privačių subjektų garbės ir orumo pažeidimas, jeigu jis nesukelia itin sunkių pasekmių ir neturi nusikalstamumo požymių, turi būti vertinamas kaip deliktas;
 - *įrodinėjimo pareiga* – baudžiamojoje byloje nukentėjusiajam tenka pareiga įrodyti visus nusikalstamos veikos sudėties požymius, civilinėje byloje įrodinėjimo pareiga paskirstoma tarp ieškovo ir atsakovo;
 - *pasekmės, tenkančios asmeniui, pažeidusiam kito asmens garbę ir orumą* – pasekmės, įstatymo numatytos už delikto padarymą, nukreiptos į padėties, buvusios iki teisės pažeidimo, atstatymą arba teisės pažeidimo padarymui kelio užkirtimą bei patirtos žalos kompensavimą, o už nusikalstamos veikos padarymą – yra daug griežtesnės ir skirtos kaltą asmenį nubausti;

— *papildomas požymis, skiriantis įžeidimą nuo delikto* – garbės ir orumo pažeidimas, padarytas tam tikrų veiksmų atlikimu arba informacijos, akivaizdžiai neatitinkančios tikrovės ir įžeidžiančios adresatą, turi būti vertinamas kaip įžeidimas.

3. Garbė ir orumas teisės požiūriu yra skirtingos asmens vertybės. Šių vertybių teisinio gynimo požiūriu labiausiai tinkamos ir tikslios sampratos yra tokios: asmens garbė – tai viešoji teigiama nuomonė apie asmenį, asmens geras vardas; asmens orumas – tai asmens savęs vertinimas, kurį lemia visuomenės įvertinimas. Pažeidus asmens garbę, savaime galima pažeisti ir asmens orumą, tuo tarpu pažeidus asmens orumą savaime neįmanoma pažeisti asmens garbės.
4. Ginant pažeistus asmens garbę ir orumą *civilinės teisės priemonėmis*, teisme turi būti nustatyta neteisėta veika – duomenų, žeminančių asmens garbę ir orumą ir neatitinkančių tikrovės paskleidimas, o norint priteisti žalą, papildomai turėtų būti nustatyta kaltė, pati žala bei priežastinis ryšis. Neteisėta veika nustatinėjama per tokių faktų visumą: 1) duomenų paskleidimo faktą, 2) faktą, kad duomenys yra apie ieškovo, 3) faktą, kad duomenys žemina asmens garbę ir orumą, 4) faktą, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės. Ginant pažeistas teises *baudžiamosios teisės priemonėmis*, teisme turi būti įrodyta pavojinga veika, kuri šmeižimo ir įžeidimo nusikalstamosiose veikose įrodinėjama per skirtingų faktų nustatymą, kaltininko kaltė, o šmeižimo atveju – ir fakultatyvūs nusikalstamos veikos sudėties požymiai; pareiškus civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje papildomai reikės įrodyti žalos dydį ir priežastinį ryšį tarp žalos ir padarytos nusikalstamos veikos.
5. Garbės ir orumo gynimo *civilinėse bylose* įrodinėjimo pareigos paskirstomos taip: *ieškovas įrodinėja* duomenų paskleidimą, faktą, kad duomenys yra apie ieškovo bei faktą, kad duomenys žemina ieškovo garbę ir orumą, o *atsakovas įrodinėja* duomenų atitikimą tikrovei. Baudžiamosiose bylose visų nusikalstamos veikos sudėties požymių *įrodinėjimo pareiga tenka nukentėjusiajam* arba jo teisėtam atstovui.
6. Nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines ir baudžiamąsias bylas kyla šios pagrindinės problemos:
 - *sąvokos „viešasis asmuo“ teismų ir šalių nevienodas ir platus aiškinimas* nustatant leistinos viešųjų asmenų kritikos, kuri nelaikoma garbės ir orumo pažeidimais, ribas;
 - *įstatyme nustatytos aiškios ribos tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos nebuvimas*, kuris suteikia galimybių nukentėjusiesiems piktnaudžiauti gynimo teisėmis bei gali pažeisti konstitucinį proporcingumo principą.
7. Sprendžiant aukščiau minėtas problemas ir tobulinant teisinį reglamentavimą siūloma:
 - 7.1. Įstatymo leidėjui papildyti CK „viešojo asmens“ sampratą, kuri gali būti apibrėžiama pagal šiuos alternatyvius požymius:

- valstybės ar savivaldybės politikas arba asmuo, aktyviai dalyvaujantis politiniame gyvenime,
- aukštas pareigas einantis valstybės tarnautojas ar pareigūnas, kuris aktyviai dalyvauja valstybinėje arba visuomeninėje veikloje,
- kitas asmuo, aktyviai dalyvaujantis valstybinėje arba visuomeninėje veikloje ir darantis įtaką visuomenės gyvenimui,
- viešaisiais asmenimis nėra laikomi teisėjai ir teisėsaugos institucijų pareigūnai, kurie tiesiogiai atlieka ikiteisminius tyrimus, operatyvinę veiklą ir (arba) žvalgybinę veiklą.

Sąvoką „valstybinė ir visuomeninė veikla“ siūloma palikti aiškinti teismų praktikai.

- 7.2.** Įstatymo leidėjui pakeisti ir (arba) papildyti BK 154 str. taip, kad šmeižimo nusikalstama veika būtų laikomi visi garbės ir orumo teisės pažeidimai, kurie: padaromi tiesiogine tyčia, o padarymo būdas yra pavojingas ir nusikalstamas (darant šmeižimo nusikalstamą veika papildomai padaromi ir kiti teisės pažeidimai ir pan.), arba padaromi tiesiogine tyčia ir padaryta veika sukelia labai sunkių pasekmių (pasekmės susijusios su visiškai pašaliniais asmenimis, po patirto garbės ir orumo pažeidimo miršta žmogus ir pan.), arba apšmeižiamas aukštas valstybės pareigūnas, teisėjas arba teisėsaugos institucijos pareigūnas. Sąvokas „pavojingas ir nusikalstamas veikos padarymo būdas“ ir „labai sunkios pasekmės“ palikti aiškinti teismų praktikai.
- 7.3.** Kad būtų išvengta teismų praktikos netikslumų įžeidimo bylose ir būtų pašalinta galimybė atsakingiems asmenims nepagrįstai išvengti baudžiamosios atsakomybės, kai įžeidimo nusikalstama veika padaroma ne veiksmu, žodžiu ar raštu, o kitais būdais, įstatymo leidėjui siūloma papildyti BK 155 str. 1 d. dispoziciją požymių „kitais būdais“.

LITERATŪRA**Įstatymai ir kiti teisės aktai**

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014 (2004 m. liepos 13 d. redakcija).
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 // Valstybės Žinios, 2000, Nr. 96-3016.
3. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741 (2009 m. liepos 9 d. redakcija).
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46 (2008 m. balandžio 15 d. redakcija).
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262 (2009 m. liepos 21 d. redakcija).
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 36-1340 (2008 m. lapkričio 14 d. redakcija).
7. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706 (2008 liepos 31 d. redakcija).
8. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706 (2000 m. spalio 1 d. redakcija).
9. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 81-1514 (2009 m. liepos 14 d. redakcija).
10. Lietuvos Respublikos specialiųjų tyrimo tarnybos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 41-1162 (2007 m. liepos 21 d. redakcija).
11. Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento statutas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 73-3101 (2007 m. liepos 31 d. redakcija).

Specialioji literatūra: monografijos, vadovėliai, moksliniai straipsniai ir kt.

12. **Baranauskas E.** Prievolių įvykdymo užtikrinimo metodinė medžiaga – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
13. **Cirbautienė S.** Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. – Vilnius: Justitia, 2008. – ISBN 978-9955-616-42-9

14. **Европейский суд по правам человека. Избранные решения.** Т 1 – Москва: Издательство НОРМА, 2000. – ISBN 5-89123-406-8
15. **Европейский суд по правам человека. Избранные решения.** Т 2 – Москва: Издательство НОРМА, 2000. – ISBN 5-89123-407-6
16. **Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P.** Baudžiamojo proceso teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005. – ISBN 9955-557-68-0.
17. **Гражданское право.** Т 2, 3-е изд. / Под ред. Е.А.Суханова. – Москва: Волтерс Клувер, 2007. – ISBN 978-5-466-00083-2
18. **Jočienė D.** Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio taikymo praktika // Teisė: mokslo darbai. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, T. 39 –
19. **Jarašiūnas E.** Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio komentaras // Teisės problemos. – Vilnius: Teisės institutas, 1999, Nr. 1-2. – ISSN 1392-1592
20. **Jovaišas K.** Lietuvos Respublikos Konstitucijos 22 straipsnio komentaras // Teisės problemos. – Vilnius: Teisės institutas, 1999, Nr. 1-2. – ISSN 1392-1592
21. **Jovaišas K.** Žmogaus garbė ir orumas: interpretavimo ir gynimo problemos // Teisės problemos. – Vilnius: Teisės institutas, 2004, Nr. 1. – ISSN 1392-1592
22. **Jovaišas K.** Žmogaus teisių katekizmas. – Vilnius: Teisės institutas, 2006. – ISBN 9955-9346-6-2
23. **Juzukonis S.** Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis // Jurisprudencija: mokslo darbai – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto leidybos centras, 2002, Nr.24(16). – ISSN 1392-6195
24. **Курс уголовного права.** Т.3. Особенная часть. – Москва: Зерцало, 2002. – ISBN 5-94373-036-2
25. **Michele de Salvia** Precedents of the European court of human rights. Leading principles of judicial practice relevant to the European Convencion on Human Rights and Fundamental Freedoms. – Saint Petersburg: Yuridichesky Center Press, 2004. – ISBN 5-94201-352-7
26. **Meškauskaitė L.** Žiniasklaidos pažeistų asmens konstitucinių teisių gynimo būdai // Jurisprudencija: mokslo darbai. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2005, Nr. 64 (56). – ISSN 1392-6195
27. **Meškauskaitė L.** Žiniasklaidos teisė. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004. – ISBN 9955-557-32-X
28. **Mikelėnas V.** Asmens reputacijos gynimas: lyginamoji analizė // Teisė: moklso darbai – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1996, T.29. – ISBN 9986-19-218-8.
29. **Наумов А.** Российское уголовное право. Т.2, 4-е изд. – Москва: Волтерс Клувер, 2007. – ISBN 978-5-466-00312-3

30. **Новая судебная практика по спорам о компенсации морального вреда и защите деловой репутации** / сост. Д.А. Ждан-Пушкина. – Москва: Проспект, 2008. – ISBN 978-5-482-01722-7
31. **Norkūnas A., Selionytė-Drukteinienė S.** Civilinės atsakomybės praktikumas. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2008. – ISBN 978-9955-19-085-1
32. **Pavilionis V.** Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnio komentaras // Teisės problemos. – Vilnius: Teisės institutas, 1999, Nr. 1-2. – ISSN 1392-1592
33. **Philip S. James** Introduction to English Law. 12-th edition. – London: Butterworths, 1989. – ISBN 0-406-50422-9
34. **Piesliakas V.** Nusikalstamų veikų atbėjimo nuo civilinės teisės pažeidimų problemos Lietuvos teisėje ir teismų praktikos pavyzdžiai // Justitia – Vilnius: Justitia, 2005, Nr. 2(56). – ISSN 1392-5709
35. **Piesliakas V.** Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2006. – ISBN 9955-616-19-9
36. **Покровский И. А.** Основные проблемы гражданского права. – Москва: Статут, 1998. – ISBN 5-89398-015-8
37. **Prosser and Keeton** on The Law of Torts. 5-th edition. – St.Paul: West Publishing Co., 1984. – ISBN 0-314-74880-6
38. **Порог А.И.** Уголовное право России. Особенная часть. 2-ое изд. – Москва: издательство ЭКСМО, 2008. – ISBN 978-5-699-24423-2
39. **Rudzinskas A.** Neturtinės (moralinės) žalos atlyginimo galimybės baudžiamajame procese / Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. – Vilnius: Justitia, 2001. – ISBN 9986-567-51-3
40. **Robertson G. Q.C. and Nicol A. Q.C.** Media Law. 4-th edition. – Penguin Books, 2002. – ISBN 0-14-024769-6
41. **Sinkevičius V.** Seimo nario imunitetas: kai kurios teorinės ir praktinės problemos // Socialinių mokslų studijos: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2009, Nr. 1 (1) - ISSN 2029-2236 – P. 7 – 35.
42. **Толстой В.С.** Личные неимущественные правоотношения. – Москва: издательство ЭЛИТ, 2006. – ISBN 5-902404-54-1
43. **Vaišvila A.** Žmogaus orumas ir teisė į orumą teisinio personalizmo požiūriu (nuo statiškojo prie tampančiojo orumo sampratos) // Jurisprudencija: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio leidybos centras, 2005, Nr.71(63). – ISSN 1392-6195
44. **Venckienė E.** Žmogaus orumo ir teisės į orumą sampratų įvairovė ir jos kritinė analizė // Jurisprudencija: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio leidybos centras, 2005, Nr.77(69). – ISSN 1392-6195

45. **Venckienė E.** Žmogaus orumas – probleminiai terminologijos aspektai // Jurisprudencija: mokslo darbai – Vilnius: Mykolo Romerio leidybos centras, 2008, Nr.10(112). – ISSN 1392-6195
46. **Власов А.** Проблемы судебной защиты чести, достоинства и деловой репутации. – Москва: издательство Сабашниковых, 2000. – ISBN 5-8242-0077-7
47. **Volodko R.** Subjekto, turinčio teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nustatymo problematika bei jo asmeninių savybių įtaka neturtinės žalos atlyginimo dydžiui remiantis Lietuvos teismų praktika / Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos. – Vilnius: Justitia, 2007. – ISBN 978-9955-616-32-0
48. **Эрделевский А.М.** Компансация морального вреда в России и за рубежом. – Москва: издательский дом ФОРУМ, 1997. – ISBN 5-86225-627-X

Teismų praktika

Europos žmogaus teisių teismo sprendimai:

49. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1975 m. vasario 21 d. sprendimas byloje ***Golder v The United Kingdom***.
50. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1976 m. gruodžio 7 d. sprendimas byloje ***Handyside v The United Kingdom***.
51. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1986 m. liepos 8 d. sprendimas byloje ***Lingens v Austria***.
52. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. kovo 29 d. sprendimas byloje ***Bock v Germany***.
53. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1991 m. gegužės 23 d. sprendimas byloje ***Obershlick v Austria***.
54. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1992 m. balandžio 23 d. sprendimas byloje ***Castells v Spain***.
55. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. rugsėjo 23 d. sprendimas byloje ***Jersild v Denmark***.
56. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. vasario 19 d. sprendimas byloje ***Bowman v United Kingdom***.
57. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. sausio 21 d. sprendimas byloje ***Janowski v Poland***.

Lietuvos Aukščiausiojo teismo nutartys:

58. LAT CBS 2000 m. vasario 24 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-7-130/2000
59. LAT CBS 2005 m. sausio 10 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-42/2005
60. LAT CBS 2005 m. balandžio 27 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-280/2005
61. LAT CBS 2006 m. balandžio 10 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-264/2006
62. LAT BBS 2006 m. balandžio 25 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-393/2006

63. LAT CBS 2006 m. birželio 22 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-235/2006
64. LAT CBS 2007 m. kovo 16 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-113/2007
65. LAT CBS 2007 m. spalio 12 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-411/2007
66. LAT CBS 2007 m. lapkričio 13 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-488/2007
67. LAT CBS 2008 m. balandžio 30 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-265/2008
68. LAT CBS 2008 m. rugpjūčio 14 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-390/2008
69. LAT CBS 2008 m. rugsėjo 23 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-394/2008
70. LAT BBS 2006 m. spalio 17 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-592/2006
71. LAT BBS 2006 m. birželio 20 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-337/2006
72. LAT BBS 2007 m. vasario 13 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-139/2007
73. LAT BBS 2007 m. birželio 29 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-408/2007
74. LAT BBS 2008 m. balandžio 21 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-204/2008
75. LAT BBS 2008 m. balandžio 29 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-210/2008
76. LAT BBS 2008 m. gruodžio 23 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-537/2008
77. LAT BBS 2008 m. kovo 4 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-137/2008
78. LAT BBS 2005 m. gegužės 24 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-269/2005
79. LAT BBS 2005 m. birželio 28 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-295/2005
80. LAT BBS 2005 m. rugsėjo 27 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-385/2005
81. LAT BBS 2005 m. lapkričio 22 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-645/2005
82. LAT BBS 2005 m. gruodžio 6 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-545/2005
83. LAT BBS 2005 m. gruodžio 20 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-7-596/2005
84. LAT CBS 2005 m. sausio 10 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-42/2005
85. LAT CBS 2005 m. kovo 7 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-149/2005
86. LAT CBS 2005 m. kovo 23 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-205/2005
87. LAT CBS 2005 m. balandžio 27 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-280/2005
88. LAT CBS 2005 m. spalio 3 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-447/2005
89. LAT CBS 2005 m. lapkričio 2 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-537/2005
90. LAT CBS 2008 m. kovo 26 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-183/2008
91. LAT BBS 2002 m. spalio 8 d. teisėjų kolegijos nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2k-670/2002
92. LAT CBS 2006 m. balandžio 19 d. teisėjų kolegijos nutartis civilinėje byloje Nr. 3k-3-261/2006

Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato nutarimai:

93. 1998 m. gegužės 15 d. LAT senato nutarimas Nr. 1 *Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 7^l straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas.*

Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimai:

94. 1997 m. spalio 1 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*
95. 1998 m. gruodžio 9 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*
96. 2000 m. birželio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*
97. 2000 m. birželio 30 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalies ir 4 straipsnio 1 dalies 1 punkto atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*
98. 2002 m. liepos 2 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos organizavimo ir karo tarnybos įstatymo 48 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.*
99. 2003 m. kovo 4 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas *Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsnio (1993 m. sausio 12 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio 1 dalies bei šios dalies 5 punkto, 15, 20 ir 21 straipsnių (2002 m. sausio 15 d. redakcija), Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 15 straipsnio 1 dalies 2, 4, 5 ir 6 punktų, šio straipsnio 2 ir 4 dalių, 16 straipsnio 10 dalies, 20 straipsnio (2002 m. spalio 29 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1994 m.*

sausio 19 d. nutarimo Nr. 27 „Dėl gyvenamųjų namų, būtinų valstybės reikmėms, išpirkimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 14 straipsniui (1993 m. sausio 12 d. redakcija).

100. 2004 m, liepos 1 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos Seimo Statuto (1998 m. gruodžio 22 d. redakcija) 15 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
101. 2004 m. gruodžio 29 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl Lietuvos Respublikos organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija), 4 straipsnio (2001 m. birželio 26 d., 2003 m. balandžio 3 d. redakcijos), 6 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 3 dalies ir 8 straipsnio (2001 m. birželio 26 d. redakcija) 1 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai.
102. 2004 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo nutarimas Dėl kai kurių teisės aktų, kuriais reguliuojami valstybės tarnybos ir su ja susiję santykiai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir įstatymams.

Elektroniniai šaltiniai

103. Lietuvių kalbos žodynas – www.lkz.lt
104. Lietuvos Respublikos prokuratūra – www.prokuraturos.lt
105. IUSCOMP German Law Archive – <http://www.iuscomp.org/gla/index.html>

SANTRAUKA

Lietuvos Respublikos Konstitucija, eilė tarptautinių teisės aktų garantuoja asmeniui teisę ginti jo pažeistą garbę ir orumą. Lietuvoje asmuo gali ginti garbę ir orumą civilinės ir baudžiamosios teisės priemonėmis. Efektyvaus gynimo būdo pasirinkimas rinkos ekonomikos sąlygomis, aktyvių politinių, ekonominių, konkurencijos procesų sąlygomis tampa aktuliu klausimu. Šiame darbe keliamas toks probleminis klausimas – kaip asmeniui, kurio garbė ir orumas pažeisti geriau ir efektyviau ginti savo pažeistas teises – reiškiant ieškinį civilinio proceso tvarka arba paduodant skundą dėl privataus kaltinimo bylos iškėlimo? Tyrimo objektu pasirinktas asmens garbės ir orumo gynimas civilinės ir baudžiamosios teisės priemonėmis. o dalyku – civilinės ir baudžiamosios teisės normos, reguliuojančios garbės ir orumo gynimą, civilinių ir baudžiamųjų bylų teismų praktika, teisinė mokslinė literatūra, teisės ekspertų komentarai ir nuomonės nagrinėjamu klausimu. Darbo tikslas – nustatyti skirtumus (ribą) tarp garbės ir orumo delikto ir nusikalstamos veikos.

Siekiant užsibrėžto tikslo, darbe analizuojamos garbės ir orumo sampratos, šių vertybių tarpusavio santykis; aprašomi ir paaiškinami požymiai, kuriuos būtina nustatyti ginant asmens garbę ir orumą, apibūdinami šių vertybių civilinės ir baudžiamosios teisės gynimo būdai, šalių įrodinėjimo pareigos, atkirai aptariami asmenys, turintys teisę kreiptis į teismą. Siekiant nustatyti takoskyra tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos, išskiriamos penkios požymių grupės: kaltė; teisės pažeidimo pasekmės ir pažeidimo sunkumas; subjektas, kurio garbė ir orumas buvo pažeisti; įrodinėjimo pareiga; pasekmės, kurios tenka asmeniui, padariusiam garbės ir orumo pažeidimą. Nagrinėjant atsakomybės už garbės ir orumo pažeidimą numatymą civilinėje ir baudžiamojoje teisėje, taip pat pateikiami atliktos apklausos rezultatai.

Darbe išskiriamos tokios nustatytos problemos: sąvokos „viešasis asmuo“ teismų ir šalių nevienodas ir platus aiškinimas bei įstatyme nustatytos aiškios ribos tarp garbės ir orumo pažeidimo delikto ir nusikalstamos veikos nebuvimas. Siekiant išspręsti minėtas problemas, siūloma Lietuvoje įdiegti garbės ir orumo gynimo modelį, kai pagal bendrą taisyklę garbės ir orumo pažeidimai laikomi deliktai, ir tik išimtiniais atvejais, kai yra būtinų požymių, pažeidimas laikomas nusikalstama veika, ir papildyti CK „viešojo asmens“ samprata bei pakeisti ir papildyti BK 154 straipsnį pagal darbe aprašytus požymius.

SUMMARY

Constitution of The Republic of Lithuania, many of international legal acts guarantee, that everybody have the right to defend his honour and dignity. In Lithuania persons can protect their honour and dignity by means of civil and criminal law. Under conditions of the market economy, active political, economic, competitive procedures the choice of the most effective way of protection becomes a topical question. The problematic question of this paper is “How to protect the honour and the dignity more effectively and quickly – initiating a civil lawsuit or a criminal lawsuit”. The object of the research is the protection of honour and dignity by means of civil and criminal law. The *subject* of the research are rules of civil and criminal laws that regulate protection of honour and dignity, judicial practice of civil and criminal cases, scientific literature, law experts’ comments and opinions about pending question. The aim of this paper is to determine a boundary between the tort of breach of honour and dignity and the crime.

In this paper author analyses conceptions of honour and dignity, relationships between these values; describes and explains features that should be determined protecting person’s honour and dignity; describes ways of civil and criminal protection of these values; the burden of proof, describes persons, who have a right to initiate a lawsuit. There are five separate groups of features (fault, results degree of offence, subject, who’s honour and dignity were broken, burden of proof, sequences that fall on person who broke the law) with the aim of determining a boundary between the tort of breach of honour and dignity and the crime. Analysing liability for breach of honour and dignity in civil and criminal law, author presents results of opinion poll.

The following problems are distinguished in the thesis: 1) court and persons differently and widely interpret the concept of a “public person”; 2) there is no boundary in the statute between the tort of breach of honour and dignity and the crime. With the aim of solving these problems, author offers: 1) to establish a system, when generally breach of honour and dignity should be considered as torts and only in exceptive cases they can be considered as a crime; 2) to add a concept of a “public person” to the Lithuanian Civil Code and update the 154th article of Lithuanian Criminal Code according to features described in this paper.

ANKETA

Dėkojame, kad skiriate laiko šiai anketai. Ši anketa yra anoniminė. Apklausa atliekama tik moksliniais tiriamaisiais tikslais.

Pildymo instrukcija: prašome dešiniajame lentelės stulpelyje Jūsų manymu labiausiai tinkantį atsakymo variantą pažymėti ženkliuku „X“ (jeigu pildote elektroninę versiją, prašome rašyti raidę „X“).

Nr.	Klausimas	Atsakymas (-ai)	
1.	Jūsų lytis:	Vyras	
		Moteris	
2.	Kiek Jums metų?		
3.	Koks Jūsų išsilavinimas?	Aukštasis universitetinis	
		Aukštasis neuniversitetinis	
		Profesinis	
		Vidurinis	
4.	Ar Jūs esate teisininkas (studijuojate teisę)?	Taip	
		Ne	
5.	Ar kada nors buvo pažeisti Jūsų garbė ir orumas?	Taip	
		Ne	
6.	Jūsų manymu Lietuvoje įstatymai pakankamai saugo asmens garbę ir orumą?	Pakankamai	
		Nepakankamai	
		Nežinau	
7.	Jūsų manymu pažeisti asmens garbė ir orumas turi būti ginami tokiais teisės priemonėmis:	Tik civilinės teisės (galimybė reikalauti teismo tvarka paneigti paskleistus duomenis, priteisti turtinės ir neturtinės žalos atlyginimą)	
		Tik baudžiamosios teisės (galimybė nubausti kaltą asmenį bauda (mokama valstybei), laisvės apribojimu, areštu, laisvės atėmimu + galimybė, pareiškus civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje, priteisti žalos atlyginimą)	
		Ir civilinės, ir baudžiamosios t.	
		Asmuo turi teisę pasirinkti: arba civilinės, arba baudžiamosios t.	
8.	Jeigu viename iš šalies dienraščių apie Jus būtų paskelbta, kad Jūs esate sukčius, vagis ir neištikimas sutuoktinis:		
8.1.	Jūs manytumėte, kad yra pažeisti Jūsų garbė ir orumas?	Taip, manyčiau	
		Ne, nemanyčiau	
8.2.	Kaip Jus norėtumėte apginti pažeistą garbę ir orumą? (galima pasirinkti kelis atsakymo variantus)	Kaltą asmenį pasodinti į kalėjimą	
		Kaltą asmenį nubausti pinigine bauda (bauda mokama valstybei)	
		Kaltą asmenį nubausti areštu	
		Priteisti Jums padaryta turtinę ir neturtinę žalą	
		Kad paskelbta informacija būtų viešai paneigta	
9.	Jūsų manymu Lietuvoje efektyviai ginami asmens garbė ir orumas?	Efektyviai	
		Neefektyviai	